

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ENTEGRASYON TEORİLERİ BAĞLAMINDA
AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARİFE KÜBRA GAZİ

HAZİRAN 2019

T.C.
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ENTEGRASYON TEORİLERİ BAĞLAMINDA
AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ARİFE KÜBRA GAZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. M. LUTFULLAH KARAMAN

HAZİRAN 2019

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

Arife Kübra Gazi

Danışmanlığını yaptığım işbu tezin tamamen öğrencinin çalışması olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığını taahhüt ederim.

Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman

İMZA SAYFASI

Arife Kübra Gazi tarafından hazırlanan ‘Entegrasyon Teorileri Bağlamında Avrupa Bütünleşmesi’ başlıklı bu yüksek lisans tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. M. Lutfullah KARAMAN

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Dr.Öğretim Üyesi Fatih BAYRAM

.....

Kurumu: İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Dr.Öğretim Üyesi M. Şakir YILMAZ

.....

Kurumu: İbn Haldun Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 19.06.2019

TEŞEKKÜR

Bana güzel dilim Türkçe'yi öğreten sevgili öğretmenim Asena Demirtola başta olmak üzere yoğun iş tempomdan geriye kalan sınırlı günlerimi bu çalışmaya vakfetmeme göz yuman sevgili aileme, tez ile alakalı sorularımı yanıtsız bırakmayan Uludağ Üniversitesi'nden hocam Prof. Dr. Barış Özdal'a, tez yazım aşamamda beni cesaretlendiren danışmanım Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman, siyasi tarih hocam Dr. Fatih Bayram ve teoriler hocam Doç. Dr. Süleyman Elik'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

ENTEGRASYON TEORİLERİ BAĞLAMINDA AVRUPA BÜTÜNLEŞMESİ

Gazi, Arife Kübra

Yüksek Lisans Tezi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Lutfullah Karaman

Haziran, 2019. 120 Sayfa.

Uluslararası örgütlerin ve kuruluşlarının sayısının ve etkinliğinin hızla arttığı bir sistemde entegrasyon teorileri, klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin açıklamakta yetersiz kaldığı durumlar için bir rehber olmuştur. Uluslararası ilişkilerin hâkim teorisi realizmin, Avrupa'daki süreci açıklamada tek başına yetersiz kalması uluslararası ilişkiler literatürünü yeni çalışmalara mahkûm bırakmış ve böylece bütünleşme süreçlerini anlamaya yarayacak yeni kuramların kavramlaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu çerçevede, Uluslararası sistemin yapısı ve dönüşümü yalnızca Avrupa açısından değil günümüz modern çağının oluşumu bakımından irdelenmiştir. Zira Avrupa'nın tarihi, bir bakıma modern dünyanın tarihi olmak durumunda kalmıştır. Çalışmanın Girişi takip eden ikinci bölümünde, bu bağlam ele alınırken, kısmen kronolojiye de sadık kalınarak tarihte nedensellik ilkesi yöntem olarak kullanılmıştır. Üçüncü bölümde, yine tarihte nedensellik ilkesine bağlı kalmakla beraber AB'nin de ilk kuruluş yıllarına denk gelen 1950'lerin ampirik sosyal bilim yapma akımından faydalanılarak bütünleşmenin gerekçeleri açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ise tarihsel süreçlere eş güdümlü olarak farklı teorilerin devam eden entegrasyonu nasıl ve hangi yöntemlerle açıkladığına dair bir anlamda diyalektik bir yöntem geliştirilmiş ve aynı tarihsel olayın farklı teorilerle zaman zaman çatışan yaklaşımları da çalışmaya yansıtılmıştır. Bu çalışmanın amacı Pax Europeana hareketini teorik arka planını oluşturan federalizm, fonksiyonalizm, neo-fonksiyonalizm, hükümetlerarasıcılık, liberal hükümetlerarasıcılık ve çok düzlemli yönetim bağlamında değerlendirmek kadar Avrupa'yı birlik olmaya iten

tarihsel nedenler ve sistemin gerekliliklerinin incelenmesidir. Avrupa coğrafyasının neden barışa ihtiyaç duyduğu ve bunu nasıl dinamiklerle açıkladığı ise bu tezin temel sorusunu oluşturmuştur. AB'nin tarihsel süreci, genişlemesi, kurumsal yapısı hakkında yazılmış onca kaynağa karşın teorik anlamda ele alınmış Türkçe kaynak sayısının sınırlı olması da bu konuya yönelmenin temel güdüsü olmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Uluslararası Sistem, Federalizm, Fonksiyonalizm, Neo-fonksiyonalizm, Hükümetlerarasıcılık, Liberal Hükümetlerarasıcılık, Çok düzlemli yönetim*

ABSTRACT

EUROPEAN INTEGRATION IN THE CONTEXT OF INTEGRATION THEORIES

Gazi, Arife Kübra

Master Thesis, Department of International Relations

Advisor: Prof. Dr. M. Lutfullah Karaman

June, 2019. 120 Page.

In a system where the multiplicity and effectiveness of international organizations is increasing rapidly, integration theories have become a guide for situations where classical theories of international relations are insufficient to explain. The fact that realism, which is the dominant theory of international relations, is not sufficient to explain the process in Europe has forced the literature of international relations to new studies and has led to the conceptualization of new theories that will understand the processes of integration. The structure and transformation of the international system have been examined not only in terms of Europe but also in the modern era. Certainly, the history of Europe had to be, in a sense, the history of the modern world. In the second part of the study, the principle of causality in history was used as a method partly depending on chronology. In the third chapter, the reasons of integration are explained by using the empirical social science flow of the 1950s, which also corresponds to the first founding years of the EU, while still adhering to the principle of causality. In the fourth chapter, the differences in how and with which methods of the continuous integration of different theories co-ordinated with historical processes have developed a dialectical method in a sense and the conflicting approaches of the same historical event with different theories are also reflected in the study. The aim of this study is to examine the historical background and the requirements of the system, which compel Europe to unity as much as the theoretical evaluation of Pax Europeana in the context of federalism, functionalism,

neo-functionalism, intergovernmentalism, liberal intergovernmentalism and multi-level governance. The question of why European geography needs peace and how it explains it in a dynamic way has been the main problem of this thesis. The fact that the number of Turkish sources discussed in the theoretical sense is limited despite all the sources written about the historical process, enlargement and institutional structure of the EU is one of the factors in my review.

Key Words: *European Union, International System, Federalism, Functionalism, Neo-functionalism, Intergovernmentalism, Liberal Intergovernmentalism, Multilevel governance*

İÇİNDEKİLER

BİLDİRİM	i
İMZA SAYFASI.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
 BÖLÜM I: GİRİŞ	 1
 BÖLÜM II: BATI ULUSLARARASI SİSTEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ	 6
2.1. ULUSLARARASI SİSTEM VE AVRUPA’DA GÜÇ DENGESİ SİSTEMİ	6
2.2. WILSONCULUK VE MİLLETLER CEMİYETİ.....	25
2.3. LOCARNO SİSTEMİ VE KLASİK AVRUPA DENGESİNE GERİ DÖNÜŞ FİKRİ.....	34
2.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI, AVRUPA ÜSTÜNLÜĞÜNÜN SONU, SİSTEMİN YENİDEN YIKILMASI VE REVİZYONLAR.....	40
 BÖLÜM III: AVRUPA BÜTÜNLEŞME FİKRİNİN DOĞUŞU VE İLK DÖNEM TEORİLERİ	 50
3.1. ENTEGRASYON KAVRAMI VE ETKİ ALANI	50
3.2. AVRUPA’DAKİ BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİNE PARALEL OLARAK NEDENSELLİK BAKIMINDAN ENTEGRASYON TEORİLERİ	55
3.3. SAVAŞI ÖNLEMeye DAİR İLK DÖNEM FİKİRLERİ	57
3.3.1. 1945 sonrası Uluslararası Sistem ve Federalizm Fikirleri	57
3.3.2. Fonksiyonalizm (İşlevselcilik).....	65
3.3.3. Transaksiyonalizm (İşlemselcilik/Etkileşimcilik)	70

BÖLÜM IV: SÜREGELEN ENTEGRASYONUN AÇIKLANMASI	76
4.1. NEO-FONKSİYONALİZM (YENİ İŞLEVSELCİLİK) VE ORTAK PAZARIN OLUŞUMU	76
4.2. HÜKÜMETLERARASICILIK (INTER-GOVERNMENTALISM) VE BOŞ SANDALYE KRİZİ	90
4.3. LİBERAL HÜKÜMETLERARASICILIK (LIBERAL INTER- GOVERNMENTALISM)	95
4.4. ÇOK DÜZLEMLİ YÖNETİŞİM TEORİSİ (MULTI-LEVEL GOVERNANCE)	106
BÖLÜM V: SONUÇ	112
KAYNAKÇA	121
ÖZGEÇMİŞ.....	134

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Tablo 1. Avrupa’da Güç Dengesinin Dönemlere Göre Dağılımı.....	24
Tablo 2. Entegrasyonun Alanı ve Tanımı.....	54
Tablo 3. Avrupa’da Entegrasyonun Dönemsel ve Nedensel Olarak Açıklanması....	57
Tablo 4. İlk Dönem Entegrasyon Teorilerinin Ana Yaklaşımları	75
Tablo 5. Realizm ve Karşılıklı Bağımlılık Teorilerinin Karşılaştırılması.....	89
Tablo 6. Liberal Hükümetlerarasıcılığın Temel Sacayağı.....	97
Tablo 7. Talep/Arz Yönlü İndirgemecilik	99
Tablo 8. AB Yönetiminde Politik Düzlemler ve Belirleyici Değişkenleri.....	109

*

Şekil 1. Strasbourg Avrupa Parlamentosu Binası	2
Şekil 2. Frederick W. Rose’un 1877 Tarihli Ahtapot Haritası	113

KISALTMALAR

a.g.e	Adı geçen eser
a.g.m	Adı geçen makale
AAD	Avrupa Adalet Divanı
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
AP	Avrupa Parlamentosu
AT	Avrupa Topluluğu
ATS	Avrupa Tek Senedi
BM	Birleşmiş Milletler
Çev.	Çeviren
DNVP	Alman Ulusal Halk Partisi
ed.	Editör
EFTA	Avrupa Serbest Ticaret Birliği
EURATOM	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
EUROCRAT	AB Bürokratı
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
s.	Sayfa
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

BÖLÜM I

GİRİŞ

“İçinde gizlenmiş yeni bir harp vesilesi bulunan hiçbir andlaşma bir barış andlaşması sayılamaz.”

Immanuel KANT

Britannica, Avrupa’yı, Avrasya’nın Batı’ya doğru uzanan yarımadalarından oluşan ve dünyanın toplam arazisinin yüzde on beşini kapsayan dünyanın en küçük ikinci kıtası olarak tanımlar. Kuzeyde Arktik Okyanusu, batıda Atlantik Okyanusu ve güneyde (batıdan doğuya) Akdeniz, Karadeniz, Kuma-Manych Depresyonu ve Hazar Denizi ile sınırlanmıştır. Kıtanın doğu sınırı (kuzeyden güneye doğru) Ural Dağları boyunca uzanır ve ardından Hazar kıyılarında sona eren Emba (Zhem) Nehri boyunca kabaca güneybatı boyunca ilerler.¹ Bu tanımlama Avrupa kavramını coğrafi sınırlar içinde kısıtlarken gerçekten Avrupa ne demektir, sınırı ve tanımı nerde başlayıp bitmektedir? Bu tanımlamayı genişletebilmek adına biraz Yunan mitolojisini ele almakta da fayda vardır. Europa, (günümüzün Suriye’sine denk gelmekte olan) Fenike Kralı Phoinix veya Agenor ile Telephassa’nın kızı, Cadmos’un ise kardeşidir. Zeus bir boğa kılığına girerek Europa’yı kaçırarak Girit’e götürür. Bu beraberlikten, Minos, Rhadamanthys ve Sarpedon olmak üzere üç çocuğu dünyaya gelir. Minos, Girit’i yönetirken Sarpedon Likya Kralı olur.²

Peki bu mit, bir milli marş, bayrak veya slogan gibi AB’nin resmi sembolü olmamasına rağmen Brüksel ve Strasburg’daki Avrupa Parlamentosu gibi önemli binaların önünde nasıl yer alabilmiş veya Euro’nun üzerinde kendine nasıl yer edinmiştir? Bu bir bakıma savaş sonrası Avrupa’nın kendisini sembolize edecek bir anlam arayışı ve köklerini Yunan medeniyetine dayandıracak yeni bir uygarlık ve kimlik yaratma çabasıydı.³ Örneğin, 2005’te iki Yunan kardeş olan Nikos ve Pantelis

¹ <https://www.britannica.com/place/Europe>.

² P.B.S Andrews, “The Myth of Europa and Minos”, Greece&Rome, vol.16, no.1, 1969, s.60-66.

³ <https://www.thenewfederalist.eu/Europa-and-the-bull-The-significance-of-the-myth-in-modern-Europe>.

Sotiriadis'in Strasbourg'taki AP'ye hediye ettiği Boğa üzerindeki kadın heykeli de bu çabaların neticesidir.⁴

Şekil 1. Strasbourg Avrupa Parlamentosu Binası

Peki bunun için neden istismara uğradığını düşündüğümüz bir mite başvurulmuştu? Bu sorunun cevabı bir bakıma Avrupa'da yaşanan entegrasyon kurma ve uygarlık inşa etme arayışının tanımı olmuştur. Esasında burada üç farklı yorum hakim olmuştur: Avrupa'nın istismara uğraması, Avrupa'nın baştan çıkarılması ve Avrupa'nın geçişi/değişimi. Avrupa'nın istismarı efsanesinde; boğa, Nazizimle somutlaşan aşırı milliyetçilik, şiddet ve baskı güçlerini temsil etmiştir. Avrupa ise gittikçe artan acımasız bir gücün kurbanı olarak tasvir edilmiştir. Bu mitos çerçevesinde AB bağlamına bakıldığında, burada AB açısından entegrasyon süreciyle milliyetçilik çıkmazından nasıl kurtulduklarının ve bunu AB'nin dış politikası aracı haline nasıl getirdiklerinin öyküsü vardır. Avrupa'nın baştan çıkarılması görüşü ile ise II. Dünya Savaşından sonra yıkılmış Avrupa'nın nasıl

⁴ <https://www.strasbourg-europe.eu/en/the-european-vocation-of-strasbourg/discover-artistic-europe/>

yeniden inşa edilip kurulacağı arayışlarına ABD’den gelen kurtarıcı bir elin Avrupa-Atlantik arasında özel bir ilişkiye dönüştüğünün tasviri yapılmaktadır. Avrupa’nın geçişi/değişimi efsanesinde ise diğer iki efsanenin de önüne geçerek bunun kaçınılmaz ve mecburi son olduğu ve uluslararası bir Avrupa’nın 1930-40’lı yıllarda ister istemez doğduğunun hikayesi karşımıza çıkar. Bu temel varsayımlar aslında bu çalışmanın konusu da olan Avrupa’nın milliyetçilik günlerinden ne kadar ıstırap çektiğinin, ABD tarafından bir bakıma nasıl kurtarıldığının ve aynı zamanda ulus devletten supranasyonel bir yapıya nasıl geçtiğinin anlatımı olması bakımından da önemlidir.⁵

Bu bakımdan çalışmamı dayandırdığım üç temel bölümün ana meselesi bu ifadelerin açıklanmasından ibaret olacaktır. Çalışma, bu Giriş Bölümünü takiben, Batı Uluslararası Sisteminin Dönüşümü, Avrupa Bütünleşme Fikrinin Doğuşu ve İlk Dönem Teorileri, Süregelen Entegrasyonun Açıklanması ve Sonuç olmak üzere toplam beş ana bölümden oluşmaktadır.

İlk ana bölümüm olan Batı Uluslararası Sisteminin dönüşümü kısmında uluslararası sistem ve Avrupa güç dengesi sistemindeki zaman zaman konjonktürel kırılmalar zaman zaman stabilite ve dengenin yarattığı durumlar işlenmiş. 1900’lerin başında Amerika’nın dünyaya bakışı ve Avrupa’nın dış merkezli de olsa cemiyetleşmeye ihtiyacı ele alınmıştır. Locarno sistemi ve klasik Avrupa dengesine dönüştteki niyet açıklanmaya çalışılmış ve en nihayetinde II. Dünya Savaşı dünyanın öncesi ve sonrasıyla birlikte yaşanan revizyonlar, değişimler ve Batı’nın sistemde üstünlüğünü tamamen nasıl kaybettiğini anlamak ilk ana bölümün biçimlendirilmesinde önemli bir tamamlayıcı kısmı oluşturmuştur.

Takip eden bölümü oluşturan Avrupa bütünleşme fikrinin doğuşunda ise entegrasyonun genel manasıyla ne olduğu ve neden gerekli olduğunun yanında devletleri entegre olmaya iten motivasyonun arkasında yatan sır, özellikle 1900’lerin ikinci yarısında ortaya atılan fikri, nazari ve teorik çalışmaların çerçevesiyle, ele alınırken; burada kavramsal bağlamda federalizm, fonksiyonalizm ve transaksiyonalizmden faydalanılmıştır.

⁵ Ian Manners, “Global Europa: Mythology of the European Union in World Politics”, *Journal of Common Market Studies*, Volume 48, No.1, 2010, s.68-70.

Nihayetinde dördüncü bölümde ise günümüzde entegrasyonu teşvik edecek güdülenme, 1940'lardaki kadar ağır olmasa da günümüze doğru süregelen entegrasyonu açıklayan şeyin ne olduğu sorusuna cevap aranmıştır. Artık büyümeye ve genişlemeye devam eden Birliğin yaşadığı yönetsel ve kurumsal sorunlara yaklaşımında ortaya konulan kuramlar değerlendirilmiştir. Nitekim burada neo-fonksiyonalizm, hükümetlerarasıcılık, liberal hükümetlerarasıcılık ve çok düzlemli yönetim gibi günümüze değen teorilerin bakış açıları ortaya konulmuştur.

Tezin son bölümünde ise tüm çalışmayla alakalı genel bir değerlendirmeye değinilerek Batı uluslararası sisteminin dönüşümünün Avrupa entegrasyon döngüsünü etkileyip etkilemediği sorusuna cevap bulmanın yanı sıra bütünleşme teorilerinin Avrupa entegrasyonunu kimi zaman dönemsel kimi zaman kurumsal kimi zamansa genel anlamıyla nasıl açıkladığının bir özeti çıkartılmıştır. Bu bize Avrupa'nın bütünleşmesinin geçmişi ve geleceği hakkında yorumlama imkanı sağlamıştır. Bir birlik projesi olarak Avrupa'nın geleceği hakkında değerlendirmede bulunmak için tarihsel köklerinden örnekler vermek gerektiğine olan inanç bu tezin temel sorununu ortaya çıkartmada önemli bir nüve olmuştur. Bu öze dair çıkarılacak soruyu da *rex pater Europe* (Avrupa'nın babası, Charlemagne)'da bulabiliriz. Öyle ki, o bu birliğin ilk temsilcisi olmaktadır.

Bir bütünleşme projesi olarak Avrupa kökleri "Avrupa'nın babası" Charlemagne'a dayanır ki kendisi 814'teki ölümüne kadar günümüzün Fransa, Almanya, İtalya ve pek çok küçük devletin imparatoru, dolayısıyla bu haliyle Birleşik bir Hristiyan topluluğun babası konumundaydı. Brüksel'e inşa edilen Charlemagne Binası bu bakımdan şaşırtıcı değildi. Tarihsel bir figür olarak önemli bir mit olan Charlemagne, Noel günü Papa tarafından yapılan taç giyme töreninde kutsanarak pek çok farklı kültürdeki topluluğu bir araya getirdi ve bozulan Pax Romana'nın bir anlamda temsilcisi oldu. Bunu sağlayan şey sadece askeri başarısı, Hristiyanlık kimliği değil aynı zamanda Avrupa'da geniş bir ticaret sistemi geliştirmesiydi.⁶ Yani tüm bunlar bu çalışmada da ortaya konulmaya uğraşılan özellikle 19. yüzyılla beraber ortaya çıkan Batılı, Hristiyan ve "medeni" toplumların biz ve diğerleri anlayışındaki "biz" in yani AB'nin oluşum öyküsünün anlatımıdır. Teoriler ise bu oluşum

⁶ Marianne Ailes, "Charlemagne 'Father of Europe': A. European Icon in the Making", *Reading Medieval Studies*, 38 (2012), s.59-60.

öyküsünün açıklanmaya çalışıldığı bazen teknik bazense tarihsel sorunların uluslararası ilişkiler bağlamında çözülmeye çalışılmasının araçlarından başka bir şey değildir. Bu açıdan bakıldığında, sistemsel süreçlerin ve kırılmaların sınırlı bir şekilde aktarılmaya çalışılan Avrupa tarihinde ve Avrupa bütünleşmesi sürecinde ne derece etkili olduğu ve uluslararası entegrasyon teorilerinin bu mefhumları nasıl açıkladığı bu çalışmanın temel sorusu olmuştur.

BÖLÜM II

BATI ULUSLARARASI SİSTEMİNİN DÖNÜŞÜMÜ

2.1. ULUSLARARASI SİSTEM VE AVRUPA'DA GÜÇ DENGESİ SİSTEMİ

Avrupa'daki bütünleşme hareketleri anlayabilmek için uluslararası sistemin doğasına ve böylesine bir bütünleşmenin gerekliliklerinin neden doğduğuna bakmak gerekir. Tarihsel süreçte Avrupa devletler sisteminin doğurduğu sonuçlar, günümüzden bakıldığında modern anlamda oluşumunu sürdüren bir uluslararası organizasyonun nasıl oluştuğunu anlamada yol gösterici olacaktır. Bu bağlamda da, hangi şartların bu organizasyona ihtiyaç duyurduğunu ancak uluslararası sistemin işleyişinin Avrupa tarihinde yarattığı kırılma noktalarını inceleyerek ve bu şartları dikkate alarak anlayabiliriz.

Düzen ve sistem kavramlarının uluslararası ilişkilerdeki yeri, aslında Hedley Bull'un da bahsettiği üzere, insanoğlunun toplum içinde yaşamasının yegâne sebebinin bu düzen arayışı olması gibi beşerî bir duygu ile açıklanabilir. Toplum içinde yaşamının üç temel amacı; can güvenliği, ahde vefa ve mal güvenliğinin sağlanmasıdır. Buradan hareketle uluslararası toplumun üyesi olan devletlerin temel amacı da 'düzen' olmalıdır. Uluslararası toplumun başlıca ve evrensel hedefi toplumsal yaşamın sunduğu şekilde; uluslararası toplumun kendi varlığını, üye devletlerin varlığını, egemenliğini ve bağımsızlıklarını korumak; uluslararası toplumun üye devletleri arasında, şiddetin azaltılması ve mülkiyet haklarının desteklenmesidir.⁷

Uluslararası sistem teorisinin önemli teorisyenlerinden bir diğeri, Morton A. Kaplan ise uluslararası sistemi, kendilerine özgü tanımlanabilen davranışsal düzenlilikler ile dış çevreden ayrılan ve aralarında ilişkiler bulunan değişkenler dizisi biçiminde kavramsallaştırmıştır. Kaplan, örgütlenme durumlarını ve sayılarını göz önünde bulundurarak altı uluslararası sistem modeli geliştirmiştir:

⁷ Hedley Bull, *The Anarchical Society: a Study of Order in World Politics*, Palgrave Macmillan, 2012, s.4-18.

- 1- Güç (kuvvet) dengesi sistemi (the balance of power system)
- 2- Gevşek iki kutuplu sistem (the loose bipolar system)
- 3- Sıkı iki kutuplu sistem (the tight bipolar system)
- 4- Evrensel sistem (the universal system)
- 5- Hiyerarşik sistem (the hierarchical system –directive and nondirective)
- 6- Birim veto sistemi veya birleşik veto sistemi (the unit veto system).⁸

Bu alandaki bir diğer sistemik çalışma ise Kenneth N. Waltz tarafından yapılmıştır. İlk olarak, uluslararası çatışmaların nedenlerini üç düzeyde, insan doğasını, devletlerin özelliklerini ve uluslararası siyasetin yapısını sıralamak suretiyle ele alır. Uluslararası anlaşmazlıkların temelini uluslararası politikanın anarşik yapısından kaynaklandığını belirtir. Bir diğer etmen ise yapısal faktörlerdir. Zira, Waltz’a göre sistem, bir yapıdan ve etkileşimli birimlerden ve onun parçalarının düzenlenmesiyle ortaya çıkan bir bütünden oluşmaktadır. Ona göre, burada sözü edilen birimler uluslararası politikada egemen devletlerdir. Dolayısıyla, uluslararası siyasetin yapısı, egemen devletleri etkileşimlerinde konumlandırmak veya düzenlemek için bir direktifler esasındadır. Sonuç olarak, yapının niteliğini açıklayıcı olmak üzere, uluslararası sistemlerin ademi merkeziyetçi ve anarşik olduğunu vurgular.⁹ Gene Ona göre, bir sistem, daha sonra bir dizi etkileşim birimi olarak tanımlanır. Bir düzlemde, bir sistem bir yapıdan oluşur ve yapı, ünitelerin salt bir koleksiyondan ayrı bir set oluşturduğunu düşünmeyi mümkün kılan sistem seviyesinde, birleşiktir. Başka bir düzlemde de, sistem etkileşimli birimlerden oluşur.¹⁰ Gene Waltz, öte yandan, devletlerin hayatta kalmalarını sağlamak için çaba göstermek durumunda olduklarını da ileri sürmektedir.¹¹

Holsti için ise uluslararası sistem aynı zamanda kabile, şehir-devlet, ulus veya imparatorluk gibi bağımsız politik varlıkların bütünü olarak tanımlanabilir. Uluslararası ilişkiler analizcileri, devletlerin davranışlarını, ulusal ihtiyaç ve özellikler veya politika yapıcılarının bireysel özellikleri bakımından geleneksel olarak açıklasa da uluslararası sistemde dışsal çevre ve özellikle de uluslararası sistemdeki

⁸ Morton A. Kaplan, *System and Process in International Politics*, Ecpr Press, 2005, s.34.

⁹ Kenneth N. Waltz, *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, 1979, s.79-88.

¹⁰ Kenneth N. Waltz, a.g.e, s.39-40.

¹¹ Kenneth N. Waltz, “Political Structure”, *The Realism Reader*, ed. Colin Elman, Micheal Jensen, Routledge, İlk Basım, 2014, New York, s.108.

gücün ve iktidarın yapısı, dünyanın geri kalanında bir devletin genel yönelimleri veya hedefleri üzerinde derin etkiler yaratabilir.¹² Holsti için tarihsel süreç, karşılaştırmalı uluslararası politikanın yapısı ve sürecini anlamak bakımından önemli olmakla beraber, uluslararası politik sistemi anlamak bakımından birden fazla sistem çeşitlemesi ortaya koymuş bulunması dikkate değer. Bunlar; hiyerarşik sistem, güç dengesi sistemi, iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistemdir.¹³

Tarihsel sürece dönmek gerektiğinde ise Holsti, tarihsel sistemin beş yaklaşımla analiz edilebileceğini ileri sürer. İlk olarak sistemin sınırlarının etki ve çevre arasındaki çizgide dizayn edileceğini vurgular. Hiçbir uluslararası sistemin coğrafi, kültürel veya sorunsal çizgilerin ötesinde tanımlanamayacağını belirtir. Politik bütünlüğün içindeki aksiyon ve transaksiyon çevreden veya çevredeki olay ve koşullardan etkilenmez. Buna örnek olarak ise Yunan ve Çin devletlerinin aynı anda ortaya çıkmasına karşın aralarında etkileşimin olmamasını gösterir. Ona göre, ikinci olarak, uluslararası sistemi etkileyen politik birliğin karakteri; politik birliğin ve hükümetlerin çeşitlerinin gelişimi, birliğin kaynağı olan ortalama vatandaşın rolü veya politik birliğin dış ilişkilerindeki meseleler, metodlar; dışsal amaçların başarılmasını seferber etmektedir. Üçüncü olarak hiçbir uluslararası sistem tanımlanabilir bir yapıya, gücün ve etkinin karakteristik konfigürasyonuna veya ilişkilerin bağlı ve egemen sürdürülebilirliğine sahip değildir. Bazı dönemlerde bir sistemin yapısı, diğerlerine egemen olan bir devlette gücün yoğunlaşmasıyla tanımlanır; diğer dönemlerde, güç, çok sayıda devlet arasında oldukça eşit bir şekilde yayılabilir; böylece hiçbir, herhangi bir zaman boyunca başkalarına egemenlik taslayamaz veya önderlik edemez. Bazen de sistemin yapısı, iki ya da çok kutuplu, yani, her biri üstün güç durumları tarafından yönlendirilen, iki ya da daha fazla düşman devlet bloğunun birbirine karşı dizilimiyle olabilir. Dördüncü olarak, Holsti, sistemin bileşenlerini diplomatik temaslar, ticaret, rekabetin çeşidi, savaş veya şiddetin düzenlenmesi gibi ortak etkileşim biçimleriyle analiz eder. Son olarak ise çoğu sistemdeki etkileşim ve sürecin açık veya kapalı kurallar ve gelenekler tarafından yönetilip düzenlendiğini ve ilişkilerin ana iddia veya varsayım üzerine

¹² K.J. Holsti, *International Politics a Framework for Analysis*, İkinci Baskı, Prentice Hall Publishing, Londra, 1974, s.29.

¹³ K.J. Holsti, a.g.e, s.92.

kurulu olduğunu belirtir. Politik birlik üzerindeki anlaşmazlıkların çözümünde kurumların ve teknik metodların kullanılabileceğini vurgular.¹⁴

Tüm bunlardan hareketle Avrupa güç dengesi sistemine geldiğimizde aslında Avrupa tarihini 1648 Westphalia ile başlayan modern dönemde güç dengesi politikasından ayırmak pek de mümkün değildir. 16. ve 17. yüzyılda ulus-devletin ortaya çıkması ile birlikte bu devletler arasındaki ilişkileri biçimlendirmek maksadıyla belirli değer ve kurallar çerçevesinde bir sistem oluşmuştur. Tarihsel süreçte ulus-devletlerin artması, bu sistemin değer ve normlarının yaygınlaşması, bugünün uluslararası sisteminin varlığına işarettir.¹⁵ Keza Wallerstein da modern dünya sisteminin tarihini Avrupa'nın dünyanın geri kalanına yayılmasının tarihi olarak adlandırır. Bu yayılmacılık sadece tarihin oluşumuna değil dünyanın geri kalan diğer bölgelerinde askeri istila, ekonomik sömürü ve pek çok adaletsizliğe sebebiyet vermiştir. Pek tabi Avrupa bunu meşrulaştıracak kavramlar da üretmiş ve uygarlık, ekonomik büyüme, kalkınma, ilerleme gibi ifadeleri bu yayılmanın kisvesi altına sokmuştur. Yani tüm bu durum insanlık için gerekli ve yararlı evrensel değerler makyajıyla boyanmıştır.¹⁶

800'lü yıllarda *rex pater Europe* -Avrupa'nın babası- Kutsal Roma-Germen imparatoru Charlemagne'dan kaynağını alan Hristiyan topluluğu fikrinin mezhepsel bölünmelerden ötürü Hristiyan topluluğundan çok Avrupa Devletler Sistemine dönüşmeye başladığı 19. yüzyıla geldiğimizde, pek çok Avrupalı düşünür gibi Saint-Simon'a göre de *“teşkilatlar, fiile dönüştürülmüş fikirlerdi ve her toplum düzeni belli bir felsefe sisteminin tatbikinden başka bir şey değildi. Dolayısıyla yeni bir felsefe sistemini meydana getirmeden, yeni bir rejimi yerleştirmeye kalkmak imkânsız bir şeydi. Bu sebeple, Avrupalı milletlerin içinde bulundukları kriz, mütecanis olmayan genel fikirlerden kaynaklanıyordu. Aydınlik çağı aksettirecek yeni bir teori geliştirildiğinde, toplumda yeniden bir nizam sağlanacak, bütün Avrupa milletleri için uygun düşecek bir müessese kurulacak ve günün bilgileriyle mücehhez bir*

¹⁴ K.J. Holsti, a.g.e., s.30-31.

¹⁵ A. Nuri Yurdusev, “ “Uluslararası İlişkiler” Öncesi”, *Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*, Atila Eralp (der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.19

¹⁶ Immanuel Wallerstein, *Avrupa Evrenselciliği İktidarın Retoriği*, çev.Sinan Önal, Aram Yayıncılık, İlk Baskı, Temmuz 2007, İstanbul, s.11

ruhbanlar sınıfı halkın ve kralın arzu ve ihtiraslarını gemleyerek Avrupa'ya barışı getirecekti."¹⁷

15. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ortalarına uzanan 500 yıl içinde Avrupa diplomasisi tek bir birleştirici fikrin altındaydı. Buna tam anlamıyla güç dengesi deniyordu. Birbirinden ayrı devletlerin güvenlik ve bağımsızlığını korumak için başka bir tehdit edici güç unsuruna karşı bir araya gelme eğilimi vardı. Küçük devletler için istikrar ve güvenlik karşıt güçler arasındaki bileşim arasındaki eşitliğe dayanıyordu. İtalya'da ilk defa büyükelçi ve profesyonel diplomatlar ortaya çıkmaya başladığında bu mekanizmanın nasıl işleyeceğine dair teorileri de oluşturmaya başladılar. 16.yy.da bazı İtalyan yazarlar güç dengesi terimini kullandılar. Tarihçi Francesco Guicciardini, Floransa'nın eski hükümdarı Lorenze Medici'yi anlatırken Venedik Cumhuriyeti, Fransa kralları ve Habsburg gibi rakipleri arasındaki yarımada denge oluşturmaya çalıştığını belirtmişti. Zamanla Alp'lerin kuzeyindekiler de bu terimleri kullanmaya başladı. Ancak, belli bir terminolojinin kullanılmasından çok önce, ilkel bir güç dengesi faaliyete geçti.¹⁸ 1490 yılının başlarında Papa 8. Innocent, Fransa ve İngiltere arasında barışı sağlamada arabulucu olmaya çalıştı. Kral Henry papalık arabuluculuğuna katılmışsa da amacı Fransa'ya karşı koalisyonu oluşturmaktı. İngiltere bu aşamada hem Maximillian'ı hem de İspanya'yı yanına çekmeyi başardı.¹⁹ 1495'teki Fransa'nın İtalya'yı işgalinde bu daha net bir biçimde ortaya konularak Fransa'nın tüm İtalya'ya egemen olmasına karşı çıkılarak Venedik, Milano ve Papa Devletiyle birlikte İngiltere, İspanya ve Kutsal Roma- Germen İmparatorluğundan oluşan karşı bir ittifak kuruldu. Fransa'ya karşı yapılan bu koalisyon Avrupa'da denge yaratmak bakımından ele alınabilecek ilk örneklerden olmuştur.²⁰

16. yüzyılla birlikte ise 1513 yılında yazılan Prens ile bir anlamda Machiavelli'nin çağı başlamıştır. Machiavelli ile birlikte etik olmaksızın sadece devlet bekasını önemseyen bir anlayış ortaya çıkmıştır. Ahlaki veya değil devletin devamı ve

¹⁷ Steven Lukes, "Saint Simon", 1760-1825, İhsan Sezal (çev.), *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, Sayı.20, 1984, s.109-110

¹⁸ M.S. Anderson, *The Origins of the Modern European State System 1494-1618*, Routledge, 2014, s.67.

¹⁹ John M. Currin, "England's International Relations 1485-1509: Continuities amidst Change", *Tudor England and its Neighbours*, ed. Susan Doran, Gleen Richardson, Palgrave Macmillan, New York, 2005, s.20.

²⁰ M.S. Anderson, a.g.e., s.68.

kalıcılığının önemli olduğu görüşü politik bilimin de faydalandığı yeni bir anlayış oldu. Etik kavramının ne kadar önemsizleştiğini, Prens'teki *"Bir hükümdar için, sözüne sadık olmanın ve daima içtenlikle ve hilesiz davranmanın ne kadar övgüye değer olduğunu herkes bilir. Ne var ki, zamanımızda büyük işler başarmış olan hükümdarların, sözlerine sadık kalmaya pek önem vermediklerini ve yapmak istedikleri şeyleri insanlara hile ile kabul ettirdiklerini ve nihayet, bunların, dürüstlüğü bütün davranışlarına temel yapan hükümdarlara üstün geldiğini tecrübe ile görmüş bulunuyoruz."*²¹ ifadelerinden dahi çıkartabiliriz. 16. yüzyılda İtalyanları pragmatik bir düşünceye iten ve küçük İtalyan prensliklerinin güç dengesi kavramını somutlaştırmalarına sebep olan bir diğer olay da 1535'teki I. Francis ve V.Charles gibi iki büyük gücün arasındaki rekabetti.²² Nitekim bu büyük rekabeti Osmanlı da kullanmayı bilmiş; İspanya ve Fransa arasındaki ihtilaftan faydalanarak Katolik Hristiyan dünyasında Venedik dışında yeni bir müttefik edinmek istemiştir. I. Francis'in İspanyol Kralı tarafından esir tutulmasıyla birlikte Fransa'nın Osmanlı'dan yardım talep etmesi yoluyla bir ittifakın ilk adımları atılmıştır. Bunu müteakip İspanya'nın da Akdeniz'deki dengeyi kendi yararına çevirmek için Afrika'daki yerel yöneticilerle ve hatta İran'la irtibat ve iş birliğine girerek Osmanlı'ya karşı bir denge oluşturmak istediği de bilinmektedir.²³

16. yüzyıla damga vuran diğer önemli bir olay ise Reform'dan doğan dinsel çatışmaların yarattığı uluslararası anarşiydi. Alman Prensleri kendi İmparatorlarına karşı tıpkı Fransız Protestanların da kendi krallarıyla savaştığı gibi savaştı. Hollandalılar da tıpkı diğerleri gibi politik ve dini görüşleri yüzünden İspanyol yöneticileri tarafından zulme uğradı ve 1572'de ayaklanma çıkarttılar. Dış güçler, bir öncekinden daha şiddetli ve daha politik konu içeren başka bir dini savaş başlayıncaya kadar bu yerel mücadelelere müdahil oldu. Bu gelişme 1618-1648 yıllarında sürececek 30 yıl savaşlarının başlamasına sebep olduğu gibi aynı zamanda bittikten sonra Avrupa'da dinsel çatışmayı sona erdiren bir mücadele başladı.²⁴

²¹ Machiavelli, *Hükümdar*, çev.H. Kemal Karabulut, Sosyal Yayınları, 5.Basım, 1998, İstanbul, s.192.

²² S. Anderson, a.g.e., s.68.

²³ İdris Bostan, "Kanuni ve Akdeniz Siyaseti", *Muhteşem Süleyman*, ed. Özlem Kumrular, Timaş Yayınevi, İlk Basım, 2017, s..26-27.

²⁴ R. B. Mowat, *The European State System A Study of International Relations*, Oxford University Press, İlk Baskı, 1923, Londra, s.8-9.

16. yüzyılın son çeyreğinde ise henüz kabul görmemiş Hollanda, dünya ekonomisinde önemli bir aktör olarak ortaya çıkmakla birlikte yavaş yavaş İspanya ve Portekiz'in kıta içindeki yerini de almaya başlıyordu. Kuzey doğu Avrupa'da önemli bir ticaret noktası olan Antwerp İspanyollarca işgal edilip, Scheldt kuşatılarak, Hollanda'ya büyük bir uyarı verildi. 1590-1620 arasındaki ekonomik büyüme hamleleri Hollanda için bir anlamda sürprizdi. Çünkü Antwerp'in işgaliyle kaçan İtalyan, Flaman ve Brabantlar Amsterdam'ı finans ve ticaret merkezi haline getirdi.²⁵

17. yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde, İtalyan Kardinal Giovanni Botero, 1605 yılında *Relatione della Repubblica Venetiana*'sında güç dengesinden bahsederken bu kavramı doğanın düzenine ve aklın ışığına dayandırmıştır. Botero, Lorenzo de Medici'nin politikasını gücü dengeleyerek İtalya'yı uzun süre barış içinde tutabildiği için övmekteydi. Aslında güç dengesi fikri ilk olarak 16. yüzyılın ilk yarısında yayılmaya başlamıştı.²⁶ Döneme damgasını vuran bir diğer önemli isim, yine bir kardinal olan, Armand Jean du Plessis de Richelieu'u olmuştur. Kamu ve devlet yararı kavramlarını ortaya koyan Kardinal Richelieu, kendisi Roma Kilisesine bağlı bir Katolik olmasına rağmen Katolik İspanya ve Avusturya'ya karşı Fransa'nın 'yüksek çıkarları' için mücadele etmiştir.²⁷ 1633 senesinde La Rochelle ele geçirilip Fransız Protestanları (Kalvenistler) hezimete uğratıldıktan sonra Kardinal, Kral'a Avusturya'ya karşı Protestan Almanların desteklenmesi koşulunda Ren Irmağı boyunca bütün toprakların Fransa'ya bırakılabileceğini iletmıştır. Kardinal Ren'e giden yolun Lorraine'den geçtiğini de belirterek Fransa topraklarının Ren'e kadar genişletilebileceğini ve hatta olası bir Flandra ayaklanmasında İspanya'ya karşı bu kesimi destekleyerek bölgenin de bölüşümüne dahil olunabileceğini ima etmiştir. Siyasette etki göstermenin silahın yanı sıra propaganda ile de olacağını anlayan

²⁵ Sampie Terreblanche, *Western Empires, Christianity, and Inequalities between the West and the Rest 1500-2010*, Penguin Books, İlk Basım, 2014, Cape Town, s.213.

²⁶ Micheal Sheehan, *Balance of Power History and Theory*, Routledge, İlk Baskı, 1996, Londra, s.35.

²⁷ Vladimir Potyemkin, S. Bakruşin, A. Efimov, İ.Mintz, E.Kosminski, *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi) 1*, çev.Attila Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, Birinci Basım, Eylül 2009, İstanbul, s.259-260.

Richelieu'nun döneminde ilk gazete faaliyetlerinin de gelişmesi bir tesadüf olmamalıdır.²⁸

Uluslararası sistem açısından 17. yüzyılın en önemli olayı 1648 Westphalia ile başlayan sistemdi. Çağdaş uluslararası ilişkilerin ana mefhumu olacak egemenlik kavramı, Westphalian sistemin doğuşuna eşlik etti. 1618-1648 yılları süresince Avrupa'yı harap eden ve yıkan bir 30 yıl savaşı sonunda çatışmaları nihayete erdiren anlaşma uluslararası ilişkilerin akışında önemli bir dönüm noktası oldu. Öncelikle anlaşma ısrarla egemenlik kavramını vurguladı. Anlaşmayla neredeyse Avrupa'daki bütün küçük devletler egemenliklerine kavuşmaktaydı. Kutsal Roma İmparatorluğu çökmüştü ve Batı'daki monarklar, din yüzünden çıkan çatışmalara dur demeleri gerektiğini fark etmekle Katoliklik veya Protestanlık adına savaşmamaya karar verdiler. Böylece monarklar kendilerince Hristiyanlığın farklı yorumlarını seçme hakkı elde ettiler. Ve kendi halkları üzerinde kilisenin değil kendilerinin otorite olacaklarını öne sürdüler. Aslında bu gelişmeler egemenliğin genel kabulüne işarettti. Egemen kendi ülkesi içinde özel haklara sahip oldu. Papa ve imparatorun gücü artık geri planda kalmış ve sınırlı bir toprak üzerinde de olsa ülkesel devlet kavramı kabul görmekteydi. Westphalia'nın Avrupa tarihine kazandırdığı bir diğer önemli sonuç ise paralı askerliğin yarattığı maliyete karşın liderlerin artık kendi ulusal ordularını kurma fikriydi. Bu türden bir askeri yaklaşımın merkezileşmeyi de sağlayacağı aşikardı. Çünkü askeri giderler için vergi toplanacak ve liderler ordunun üzerinde tamamen kontrole sahip olacaktı. Ulusal ordusuyla ortaya çıkan devlet egemenliği kabul gördü ve seküler temellere göre kuruldu. Bununla birlikte silahlanma da arttıkça büyük topraksal bütünler avantaj sağladı. Westphalia'nın Avrupa'da yarattığı ve uluslararası ilişkilere kazandırdığı bir diğer önemli sonuç ise 19. yüzyılın başına kadar Avrupa tarihini yönlendirecek ana kadroyu belirlemesi oldu. Bu kadrodaki devletler Avusturya, Rusya, Prusya, İngiltere, Fransa ve Birleşmiş Bölgeler olarak tabir edilebilecek olan Hollanda ve Belçika idi.²⁹ 30 yıl savaşları sadece Katolik ve Protestanlar arasında olmamış, aynı zamanda İspanya ve Almanya'nın içinde olduğu Habsburg hanedanlığıyla Fransız Bourbon hanedanlığının da savaşı olmuştu. Ve buradan doğan diğer bir önemli sonuç Hollanda İmparatorluğu'nun doğuşuydu.

²⁸ *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi) 1*, s.317-318.

²⁹ Karen A. Mingst, *Essential of International Relations*, W.W. Norton & Company, İkinci Baskı, 2003, s.26-28.

Savaş boyunca orta çağ düzeninin kalıntıları Hollanda'nın dünya ekonomisinde Habsburg hanedanlığı karşısında zafer kazanmasıyla çökmüştür. 30 yıl savaşları boyunca İspanya'nın yenilgisi İspanyol Katolikliği için büyük bir başarısızlıktı ama aynı derecede İngiltere ve Hollanda'nın Protestan emperyalizmi için büyük bir zaferdi.³⁰ 1648-1789 arası dönem sosyal anlamda ise halklardan çok aristokratların birbirine benzediği dönem olarak nitelendirilebilir. Uluslararası politika ise monarklar arasındaki bir oyun biçemi olmuştur. 1648'le Avrupa'da başlayan klasik güç dengesi sistemi ta Fransız devrimine kadar istikrarını sürdürmeyi başarabilmiştir.³¹

Fransız devrimine kadar giden süreçteki bir diğer önemli kırılma ise 1713 tarihinde olmuştur. XIV. Louis Fransa'sının Avrupa sisteminde öne çıkmasının İngiltere tarafından engellendiği bu olay Avrupa'daki güç dengesi sistemindeki ele alınması gereken başka bir olaydır. 17. yüzyılın ortaları imparatorlukların emperyal hırslarının çatışma alanı haline gelmişti. Bu çekişmenin iki önemli aktörü İngiltere ve Fransa'ydı. Fransa Habsburgları ezmeye çalışırken İngiltere büyük isyanlar, sivil savaş, Commonwealth ve restorasyon gibi iç karışıklıklar yüzünden yıpranmıştı. Fakat XIV. Louis, Kıta üzerinde Fransız hegemonyasını sürdürmeye ve pekiştirmeye devam ediyordu. İngiltere ise tüm olanlara karşın hem Kıtadaki güç dengesini korumaya çalışıyor hem de Amerika ve Asya'da Fransa'ya gövde gösterisinde bulunuyordu. Bunun en önemli göstergesi 1701-13 arasındaki İspanya'daki veraset savaşları sırasında yaşandı. İngiltere, Fransa'ya karşı çeşitli ülkelerin bulunduğu bir koalisyon kurarak Fransız monarşisinin Batı Avrupa'da etkinliğini engelledi.³²

İspanya Kralı II. Charles'ın ölümü sonucu taht üzerinde hak iddia eden XIV. Louis, II.Charles'ın ölümünden sonra açıklanan vasiyetine göre torununun ancak bir çatışma yoluyla tahtta hak sahibi olacağını öğrenmişti. Böylelikle patlak veren, 18.yy.daki diğer savaşların öncülü niteliğindeki bu savaş düzenli ordu ile icra edilmişti ve dünya savaşı olarak tanımlanabilecek ilk savaştı. Deniz ve ticaret üstünlüğü sağlamaya dayalı bir teşvike sahipti. Fransa yenilgisi sonucu 1713 Utrecht Anlaşması ile sınırlandırılmış ise de esas kazançlı İngiltere olmasına rağmen Fransız

³⁰ Sampie Terreblanche, a.g.e., s.214-215.

³¹ Faruk Sönmezoğlu, Hakan Güneş, Erhan Keleşoğlu, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Der Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 7.Baskı, İstanbul 2017, s.15-16.

³² Frederick L. Schuman, *International Politics The Destiny of the Western State System*, McGraw-Hill Book Company Inc., 1948, 4.Baskı, s.90.

etkisi tam olarak meydanlardan silinememiştir. Utrecht'in belki de en önemli sonucu Sardunya, Piyemonte, Brandenburg'u içeren bir şekilde kurulan Prusya devleti olmuştur.³³ 1713 Utrecht'le beraber XIV. Louis'in Fransa'sı ne kadar öne çıkmak istese de İngiltere'nin engellemesiyle Avrupa Devletler sistemi güçlenmiş ve bu güç dengesi sistemi Fransız devrimine kadar devam etmiştir.³⁴

Özetle dönemi anlatmak istediğimizde Westphalia barışının, kesin bir şekilde uluslararası hukuk ve diplomasiye bir eğilimi ve Avrupa devletler sisteminin kabulünü temsil ettiğini belirtsek de henüz tanım tam anlamıyla geçerli değildi. 1648'den 1715'e kadar olan dönem sadece sistemi bozmaya çalışan bir gücü göstermemiştir. Aynı zamanda büyük ölçekte başa baş giden iki Avrupa savaşına tanık olmuştur. Büyük İttifak, Batı'da umutsuzca XIV. Louis'e karşı savaşıırken, kuzeyde ve doğuda İsveç'te XII. Charles, yirmi yılı aşkın bir süre boyunca Büyük Petro'nun Rusyasına, Saksonlara, Danimarkalılar ve Polonyalıları karşı savaştı. Birbirleriyle bağlantılı olmayan bu iki mücadele tam anlamıyla Avrupalı olarak değerlendirilemezdi. Utrecht sonrası Avrupa'da ikilik kalmamıştır. Utrecht Anlaşması, Westphalia yerleşimini Avrupa devletlerinin büyümesini genişletti ve adapte etti. Utrecht her zaman Avrupa yerleşiminin çekirdeği olarak görüldü ve 200 yıl boyunca Avrupa devletler sisteminin ana çekirdeği olarak kaldı. 1714'ten sonra eğer bir savaş doğacak idiyse aynı zamanda, tek ve büyük ölçekte bir savaş olacaktı.³⁵

Büyük ölçekli olarak beklenen bu savaş 1756 yılında patlak verdi ve tarihe Yedi Yıl Savaşları olarak geçti. Yedi Yıl Savaşları İngiltere ile Fransa arasındaki rekabetin izdüşümü olarak ortaya çıktı. Rekabeti öylesine büyük olan bu savaş literatüre bir anlamda ilk dünya savaşı tanımı olarak girdi. Savaşa sebep olan en büyük sorunlar merkantalizmin yarattığı rekabet, Kuzey Amerika'nın tamamlanamayan paylaşımı gibi konulardı. Savaş, Avrupa politik sisteminin tersine çevrilmesinden, eski dostlukların kopmasından ve belki de daha önce hiç olmamış gibi eski düşmanlıkların yok olmasından önce gerçekleşti. Avusturya ve Rusya, İngiltere'nin Fransa'ya karşı müttefiki olduktan birkaç yıl sonra Prusya bu ittifakın yolunda engel

³³ Yalçın Alganer, Müzeyyen Özlem Çetin, Avrupa'da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri, *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:XXIII, Sayı:22, s.295.

³⁴ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s.15-16.

³⁵ R. B. Mowat, a.g.e., s.31-32.

oldu. Rusya'ya karşı Büyük Frederick'in Prusyası tek yardımcısı olan İngiltere tarafından destekleniyordu. Bu yüzden, ani bir değişim, Britanya-Avusturya ittifakına karşı Fransa-Prusya ittifakının bozulup yerine Fransa-Avusturya ve Britanya-Prusya ittifakının kurulmasıydı. Bu büyük diplomatik devrimin tamamı bir yıl içinde tüketildi. 1748 Aix-la-Chapelle'in yarattığı sonuçtan memnun olmayan savaşın iki galibi Fransa ve Prusya; Prusya'nın 1756'da Saksonya'ya girmesiyle Kıtada Yedi Yıl Savaşlarını başlattı.³⁶ Esasında Yedi Yıl Savaşları kimsenin savaşmak istemediği ama İngiltere ve Fransa arasında yürütülen yanlış bir diplomasinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Anglo-Fransız anlaşmazlığının temelinde ise Amerika vardı. Amerika'da üç temel bölgenin paylaşımında sıkıntılar vardı. Bunlar Nova Scotia, Kanada sınırının arasındaki New York ve New England üçüncü olarak ise Ohio Vadisi idi. Aix-la-Chapelle bu sorunları çözememişti.³⁷ Bu savaşın sonunda görünüşte İngiltere, Fransa'ya karşı üstünlük sağlamış ve bir zafer elde etmişse de ardından Kuzey Amerika'nın kendisine karşı ayaklanmasına ve G. Washington liderliğindeki ordunun saldırmasına yol açarak İngiltere'yi zor duruma düşürdü. Yedi Yıl Savaşlarının en büyük kazananı karasal anlamda büyük bir güç haline gelmiş olan Prusya olmuştur. Yine de; 1763'teki Paris Barış Anlaşmasıyla İngiltere, Fransa, Portekiz ve İspanya'nın içinde olduğu dört büyük Avrupa devleti, dünya düzenini istedikleri gibi oluşturdular ve İngiltere, yüz yıllık mücadelesinin sonunda nihayet Fransa'dan dünya gücü olma unvanını alabildi.³⁸ 1763'de Avrupa'da savaş sonrası denge, 1815 sonrası Avrupa'yla benzer bir tablo içindeydi. Britanya denizlerde hâkim ve üstün, Fransa yenilmiş ve zayıf, Prusya ve Avusturya savaşlardan yıpranmış, Rusya ise doğu ve kuzeyin güvenli ve hâkim devletiydi.³⁹

18. yüzyılın ikinci yarısı ve artık 19. yüzyıl Avrupasıyla oluşan sistem günümüzün dinamiklerini de oluşturan bir sisteme karşılık gelmekteydi. 1763-87 yılları, 1815-48'e kıyasla 1919-39 yıllarına daha çok benzemektedir. Kıta sürekli savaşların ve bitmeyen krizlerin pençesindeydi. Denizaşırı topraklarda ise Britanya'nın Kuzey

³⁶ Arthur R. Ropes, *The Causes of the Seven Years' War*, *Transactions of the Royal Historical Society*, Vol. 4(1899) s.144-145.

³⁷ Patrice Louis-Rene Higonnet, *The Origins of The Seven Years War*, *The Journal of Modern History*, Vol.40, No.1, Mart 1968, s.57-58.

³⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, 17. Baskı, Ankara 2008, s.144-154

³⁹ Paul W. Schroeder, *The Transformation of European Politics 1763-1848*, Oxford University Press, İlk Baskı, 1996, s.3.

Amerika'da Fransa'ya karşı kazandığı zafer kısa bir sürede uluslararası bir savaşa dönüşecekti. Çünkü Kuzey Amerika, Batı Hint adaları, Hindistan ve diğer deniz aşırı yerlerdeki koloniler isyan başlatacaklardı. Eğer fiili mücadele 1756'da olduğu gibi Kıta'ya yayılamadıysa, bu sadece İngiltere'nin Avrupa'daki müttefiklerini güvence altına alamamasından ve Amerika'daki savaşın Polonya'daki krizler ve büyük bir Rus-Osmanlı savaşı ile öncelenmiş olmasından kaynaklanıyordu. Bunlar sadece Avrupa haritasını da değiştirmekle kalmayıp Rusya'yı Avrupa'da 1945'e kıyasla daha karlı ve dolaylı ve dolaysız daha kazançlı duruma getiriyordu. 1763'ten sonra barış, Alman büyük güçleri arasında iki tarafın da kesin bir sonuç elde edemeden tükendiği ve yıkıma uğradığı bir hal içindeydi. Tüm bunlar ele alındığında 18. yüzyıl bir başka bakış açısına göre ise çatışmaların azaldığı değil, tırmanmaya doğru gittiği bir eğilime sahipti.⁴⁰

Nihayetinde 18. yüzyıl Avrupa uluslararası politikasında, büyük devletler arasında askeri kapasite ve diplomatik etki dağılımı açısından nispeten eşit bir yüzyıl olması bakımından önemli bir özelliğe sahiptir. Bu nispeten eşit güç ve etki, hanedan devletlerinin bütün sistemin alt yapısını radikal bir şekilde bozmadan ittifak ortaklarını değiştirebilmelerini mümkün kılmıştır. İttifaklar ideolojik prensiplere göre değil; ekonomi, sürekli değişen hanedanlar ve kolonyal çıkarlara göre oluşturuluyordu. 18. yüzyılın bir diğer önemli figürü aristokratlardı. En az hanedanlar kadar her devletin içindeki aristokrat sınıfı birbirleriyle güçlü kozmopolit bağlarla ve ortak politik kültürle birleşiyorlardı. Genellikle Fransızca konuşarak kendilerini kendi topraklarının yanı sıra Hristiyan dünyasının da ortak yöneticileri olarak görüyorlardı. Siyasi yaşamın istikrarı ve kraliyetin meşruluğunun desteklenmesindeki fikir birliği, müdahale ve hükümeti devirme fikrinin engellenmesine yardımcı olmuştur. Savaşlar da muhafazakâr bir yapıya sahiptir. Paralı ve profesyonel orduyla yapılan savaşlar rakibi yok etmekten ziyade üstünlük sağlamaya yönelik olmuştur. Güç dengesi sisteminin çalışmasından ötürü 18. yüzyıl diplomasinin altın çağı olarak görülmüştür. Değişen ittifaklar, sınırlı savaşlar, hanedanların meşruiyeti gibi çekişmeli meselelerin sonucunda haliyle güç

⁴⁰ Paul W. Schroeder, a.g.e., Oxford University Press, İlk Baskı, 1996, s.3-5.

kullanımına başvurulmuşsa da 18. yüzyıl politik anlamda barışçıl ve istikrarlı sayılmıştır.⁴¹

1789'dan 1939'a ve 1945'ten günümüze kadar olan dönem farklı bir uluslararası sistem içerdiği düşünülse de her ikisi de 18. yüzyılın bazı özelliklerini muhafaza etmiştir. Bunun yanı sıra 19. yüzyıl ve 20. Yüzyıldaki (milliyetçiliğin doğuşu, teknolojik savaşlar ve ideolojik çatışmalar gibi.⁴²) bazı gelişmeler de uluslararası politikanın yapısı ve sürecinde önemli değişimlere sebep olmuştur. 18. yüzyılın son çeyreği ve 19. yüzyılın başlarında Avrupa'ya damgasını vuran ve uluslararası sistemin yapısına milliyetçilik, zorunlu askerlik gibi yeni kavramlar sokan en önemli olay ise 1789 Fransız devrimiydi. Fransız Devrimi ve Napolyon Savaşları sistem üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştı.⁴³

Fransız devrimini bu kadar önemli kılan şey çağının devrimi ve en meşhuru olmasının yanında türünün tek örneği olmasıdır. Kaynakları sadece Avrupa'nın genel koşulları içinde değil Fransa'nın kendine has gidişi bakımından da ele alınmalıdır. 18. yüzyıl boyunca Fransa'nın en büyük ekonomik rakibinin İngiltere olduğu Yedi Yıl Savaşları dahil görülmüştür. Bu rekabetin en büyük sebebi ekonomik meselelerdi ve Fransa 1720-1780 arası dış ticaret hacmini dört kat artırmış aynı zamanda Batı Hint adaları gibi bazı bölgelerde sömürge sistemini İngilizlere kıyasla daha dinamik tutmuştu; lakin Fransa'nın en büyük dezavantajı dış politikasını İngiltere gibi kapitalist çıkarlara uygun bir şekilde güçlü tutamamasıydı. Avrupa'da eski rejimle sembolleşen bir kale konumundaydı. Bu bakımdan aristokratik mutlak monarşinin kalesi konumundaki Fransa'da eski rejimin yerleşik çıkarlarıyla yeni toplumun beklentileri arasındaki dengeler diğer ülkelere göre daha büyük bir çatışma içindeydi.⁴⁴ Fransız Devrimi, ondan önce çok geniş çevrelerce kabul edilmemiş olan sosyopolitik değişim olanağı ve halkın egemenliği gibi iki önemli kavramın genel anlamda meşrulaşmasına yol açtı. Bu durum, yönetici elitlerin, bu tür olağan değişimlerin usullerini anlamak için acil bir ihtiyaç duymalarına yol açtı ve bu tür değişimleri sınırlayabilmek ya da hiç olmazsa yönlendirebilmek için siyasetler

⁴¹ K.J. Holsti, a.g.e., s.64-66.

⁴² K.J. Holsti, a.g.e., s.66.

⁴³ Faruk Sönmezoğlu, a.g.e., s.16.

⁴⁴ Eric Hobsbawm, *Devrim Çağı 1789-1848*, Dost Kitabevi, çev. Bahadır Sina Şener, 8.Baskı, 2016, Ankara, s.65.

geliştirme isteklerini teşvik etti. Bu tür usullerin arayışı ve bu neticede toplumsal siyasaların türetilmesi, deneysel araştırmaya dayanan bir tür güncellenmiş tarih yaklaşımını da içerecek şekilde sosyal bilimlerin sahası içine girdi.⁴⁵

Fransız Devrimi beş yüzyılı aşkın yaşanan toplumsal ve ekonomik bir gelişim ve değişimin bileşimi olarak ortaya çıktı. İngiliz devriminin yumuşak geçişi, Amerikan devriminin bağımsızlık karakteristiğinin yanında Fransız devrimi yeni oluşan sınıfın aristokratizmi ve monarşik kökenli iktidarı zorla değiştirme amacı ile farklılaşıyordu. Fransa'daki eski rejime ait türdeş yapıda olmayan üç sınıfın varlığından - aristokratlar, ruhbanlar ve halk- üçüncüsü olan halk vergi yükünün ağırlığı altında ezilmekteydi. Bu halk kendi içinde köylüler, kentlerdeki halk ve burjuvazi olarak üçe ayrılrsa da birleştikleri temel nokta eski rejimin değiştirilmesi gerektiğine olan inançtı.⁴⁶ Fransız devrimiyle Avrupa iki ana meseleyle yüzleşti. Bunlardan ilki mutlakıyetçi yapıların halk tarafından sınırlandırabileceği, ikincisi ise milliyetçilikti.⁴⁷ 1790 sonrası Avrupa'nın yüzleştiği gerçek sadece haklar değil bu hakları alacak olanların hükümranlığın saptanması ve otoriteyi neyin meşru kılacağı sorunsalıydı.⁴⁸ Böylece Fransız devrimi, modern dünya sisteminin jeokültürünü dönüştürdü. Siyasi değişimin istisnai değil normal olduğunu ve aslında ilk defa 16. yüzyılda ortaya çıkan egemenlik kavramının bir zümre (monark, hanedan) veya parlamentodan ziyade doğrudan doğruya halktan geldiğine dair kanaat ortaya çıktı.⁴⁹

Milliyetçiliğin doğuşu, güçlü ve yüksek duygularla merkezi devlete bağlılığı ifade etmekteydi. Ortalama bir vatandaşın politik hayata dahil olması demekti. Bu pek çok sonuçlara sebep oldu. 18. yüzyılın hükümdarları ve hanedanları eski unvanlar, itibar ve saygınlıklarıyla yönetimlerini devam ettirmekteydi. 19. yüzyılda ise milliyetçi liderler siyasi örgütlenmenin tek meşru temelini ayrı bir etnisite veya dil grubu olduğunu, devletin de bu nedenle milliyet temelinde olması gerektiğini söylediler. Bu doktrinin sonucunda devletin, etnik ayrımla uyuşmadığı Avrupa bölgelerinde milliyetçi hareketler yükseldi. Rusya, Avusturya-Macaristan, İsveç-Norveç milliyetçi

⁴⁵ Immanuel Wallerstein, a.g.e., s.70-74.

⁴⁶ Toktamış Ateş, *Siyasal Tarih*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İkinci Baskı, Eylül 2007, İstanbul, s.93-101.

⁴⁷ Karen A. Mingst, a.g.e., s.28-29.

⁴⁸ J.M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, çev.Fethi Aytuna, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2016, s.470.

⁴⁹ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*, çev.Tuncay Birkan, Metis Yayınları, Birinci Basım, Ekim 2000, İstanbul, s.28.

ayaklanmanın ve savaş baskısının altındaydı. Avrupa'daki bu yeni olgu devlet adamları arasında tartışma konusu olacaktı.⁵⁰

Güç dengesi sistemi, 18. ve 19. yüzyılda Batıda hâkim olan sisteme karşılık gelmektedir. Sistemin devamlılığını sağlamak için eşit mukavemet kabiliyetine sahip olduğu varsayılan altı veya yedi ulusal aktör veya devlete gereksinim vardır. Aralarındaki ilişkiyi düzenleyen temel kurallar, hiçbir devletin diğerleri üzerinde sürekli bir hâkimiyet kuramaması ve statükonun bozulmasına engel olan bir dengeleyici devletin var olmasıdır. 18. yüzyılda Avrupa'nın güç dengesi sisteminin dengeleyicisi (holder of balance) İngiltere olmuştur.⁵¹ Bu bağlamda Avrupa'daki bu görece barış döneminin bir nedeni de güç dengesidir. Yani üstün devletlere karşı koalisyon kurma eğilimi ve 19. yüzyılda İngiltere'nin Almanya'ya karşı Fransa ve Rusya'yla anlaşmalar yapmasında görüleceği gibi, büyük devletler arasında dengenin sağlanması yolundaki girişimlerdir. 1815 Viyana Kongresi, güç kavramının Avrupa'daki ölçülebilirliğini anlamada önemli bir hadisedir.⁵² Avusturya şansölyesi prens Klemens von Metternich önderliğinde toplanan kongre Avrupa devletlerinin topraklarını yeniden düzenlemeye çalışmış ve Fransa, işgal ettiği topraklardan çekilirken, Rusya, Prusya ve Avusturya sınırlarını genişletmiştir. Konfederasyon Yasasıyla Alman devletleri, Avusturya ve Prusya'nın denetimine girmiştir.⁵³

İngiliz Dışişleri Bakanı Viscount Castlereagh ve Avusturya Başbakanı Metternich 1815'te oluşacak Viyana düzeninin mimarları olarak ülkelerinin geleneksel ve farklı görüş uygulamalarını bir kenara itmiş ve Avrupa politikasının genel hatlarında bir barış sistemi kurulmasında anlaşmışlardır. Sistemin başarısı, cezalandırma yerine denge, intikam yerine meşruiyet yönünde hareket etmekte ve çıkar çatışmalarını bir kenara itmekte yatmıştır.⁵⁴ Böylelikle Avrupa'da kurulacak olan bu uyum sisteminin üzerine yaslanacağı üç temel öge şöyle sıralanabilir: başat güçler arasındaki denge; yarı resmi ama etkili, iki ya da çok taraflı anlaşma süreçlerini içeren hukuki ve diplomatik yapılanma; ve, hem Hristiyan Avrupa medeniyetinin hem de

⁵⁰ K.J. Holsti, a.g.e., s.66-68.

⁵¹ Kenneth E. Boulding, "Theoretical Systems and Political Realities: A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics", *Journal of Conflict Resolution*, 2(4), Aralık 1958, s. 329-334.

⁵² Oral Sander, *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*, İmge Kitabevi, 17.baskı, 2008, s.245-246.

⁵³ Başvuru Kitapları, *Dünya Tarihi*, NTV Yayınları, 4.baskı, Ekim 2012, İstanbul, s.273.

⁵⁴ Oral Sander, a.g.e., s.180-182.

Aydınlanmanın mirası üzerine kurulu bir değerler bütünü. Yeniden inşa sürecine katılan başlıca isimler Büyük Britanya adına Castlereagh, Avusturya adına Metternich, Fransa adına Talleyrand olmuştur. Büyük Britanya bu süreçte önemli bir rol oynayarak koalisyonun mimarı ve galip güç olarak ABD'nin 1945'te bulunduğu benzer bir konuma gelmiş ve 1860'a kadar konumunu bu şekilde muhafaza etmiştir.⁵⁵

Viyana Kongresi'ne dek hegemonik olmayan bir yapı, Avrupa uluslararası toplumunda temel nizamdır. 1815'le birlikte, 19. yüzyılın uluslararası düzeni, Büyük Güçler'in –Avusturya, Rusya, Prusya ve Britanya (sonrasında Fransa) – ortaklaşa üstünlüğüne bırakılmış ve bu durum “Avrupa Ahengi” olarak adlandırılmıştır. Esasında Büyük Güçlerin 1815'teki çıkarlarında da temel farklılıklar olmuştur.⁵⁶ Aynı zamanda Viyana Kongresi, Napolyon Savaşlarından sonra Avrupa'da düzenin nasıl olacağını tartışmak üzerine kurulu bir kongre olduğu gibi geleneksel Avrupa monarşilerinin, Napolyon Fransa'sının getirdiği yeniliklere karşı bir zafer anlamı da taşır. Bu bakımdan Napolyon Savaşlarından elli yıl sonra dahi bu kongrede tesis edilen Avrupa Uyumunun istikrarlı bir barışa katkıda bulunduğu için övülür.⁵⁷

Nihayetinde 1815'te yapılan barış anlaşmasının eksik kalan yanları da vardı. Alman milliyetçileri, Almanya'yı tek bir devlet altında birleştirme umudunu gerçekleştiremediler. Siyasal açıdan bölünmüş olan İtalya ise yeniden Papalık ve Avusturya etkisi altına girdi. Metternich savaşı yitirmiş Fransa'yı Rusya karşısında bir güç olarak kullanmayı denedi. Bunun altında Rus Çarı I. Aleksandr'ın Napolyon'a kıyasla Avrupa'ya vereceği yeni düzenin ve şeklin daha radikal olacağına karşı inanç yatıyordu. Metternich bunu önlemeyi başardı ve Çar'ın Rusya'da baş gösteren halk devrimini engellemesini ve Avrupa'da barışın ve düzenin bir süreliğine de olsa bozulmasının önüne geçilmesini sağladı. 1830 ve 1848'de çıkan halk ayaklanmaları kıtanın önemli bölgelerinde kurulu düzeni yıktıysa da henüz birleşmiş bir Almanya ve İtalya yaratamadılar. Fransa'da III. Napolyon seçimleri plebisit yoluyla yaparak kendini güvenceye aldı, İngiltere ise yurttaşlık

⁵⁵ Georges Henri Soutu, *Avrupa Birliği Tarihi 1815'ten Günümüze*, çev. Eylem Alp, Bilge Kültür Sanat Yayınları, 1.Basım, İstanbul, Şubat 2014, s.69.

⁵⁶ Adam Watson, *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*, Routledge, Londra 1992, s. 240-241.

⁵⁷ Branislav L. Slantchev, Territory and Commitment: The Concert of Europe as Self-Enforcing Equilibrium, *Security Studies* 14, no.4, Ekim-Aralık 2005, s.565.

haklarını Reform Yasasıyla başlattı. 1848 devrimleri başarıya ulaşamayıp, bir çok kişinin halkın kararıyla yapılacak temel siyasal değişikliklere karşı ümidini yitirmesine sebep olduysa da Fransa kadar İngiltere’de de bazı devlet adamlarının liberal ve parlamenter hükümetlerin benimsenmesi gerektiğini kavrayıp desteklemelerinin yolunu açtı.⁵⁸

Sonraki gelişmelere bakıldığında, İtalya ancak 1870’de kurulmuş, Almanya 1871’de 39 farklı bölümden oluşuyor, Hollanda içerisinden bir Belçika doğarak 1830’da ikiye ayrılmış, Osmanlı’da ise 1829 ile Yunanistan bağımsızlığını kazanıyor ve 1856’da onu Moldovya ve Romanya takip ediyordu. Büyük politik değişimin altında yatan üç önemli etken vardı. Bunlardan ilki Avrupa devletlerinin kendi temellerini Avrupalı, Hristiyan, medeni ve beyaz tanımına dayandırmalarıydı. Bu tam olarak batı ve diğerleri kavramının üzerine oturtuldu. Kolonyal devletlerle etkileşim halindeki Avrupalılar birbirlerini bu devletler karşısında daha fazla ortak değerlere dayalı ve “Avrupalı” olarak görmeye başladılar. Bu bir anlamda Roma İmparatorluğu’na dönüş gibi bir bütünleşmenin ifadesiydi. Viyana Kongresi ve Avrupa ahengi bu inancı onlara daha fazla vermeye başladı. İkinci olarak ise Avrupalı elitler devrimin yarattığı kargaşa etrafında ister istemez bütünleşme ihtiyacı duydular. Viyana Kongresinde, Avrupa ahenginin babası Metternich, Avrupa’nın mutlakîyetçi yapı ile en iyi şekilde yönetilebileceğine inanıyordu. Seçkinler, Avrupalı liderleri devrimle savaşmak için bir araya getirmeyi öngördü. Fakat 19. yüzyılın ilk yarısında bu çok da mümkün olmadı. 1830’da İngiltere ve Fransa, üç doğu gücü Prusya, Avusturya ve Rusya’ya karşı bir araya geldi. 1848’de ise bu beş büyük güç, reform taleplerinde bulunan büyük bir kitle ile karşı karşıya kaldılar. Fakat 19. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı liderler bir ahenk içinde hareket ettiler ve kitlesel devrimlerin devletten devlete sıçramamasını sağladılar. Devrimlerin yarattığı bu korku liderlerin devletler arasında savaşmasını daha az mümkün kıldı. Son olarak ise Almanya ve İtalya’nın bütünlüğünün kurulması meselesi gündemdeydi. Avrupalı güçlerin bir kısmı bu birleşmeyi desteklerken diğerleri karşı çıkıyordu. Örneğin, İngiltere; İtalya’nın Sicilya ve Napoli’yi ilhakını desteklerken Avusturya; Prusya’nın artan gücüyle meşguldü. Rusya ise Polonya’ya dokunmadığı müddetçe Almanya’nın birleşmesini

⁵⁸ William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, çev. Alaeddin Şenel, İmge Kitabevi, 6.Baskı, Kasım 2002, Ankara, S.664-665.

kabul edilebilir buluyordu. Keza İngiltere de birleşmiş bir Almanya'yı Fransa'ya olası bir denge gibi görmekteydi. 20. yüzyılda Almanya'nın güçlenmesine kadar sistem bu şekilde devam etti ve genel bir savaşın önüne geçildi.⁵⁹

19. yüzyılda uluslararası düzenin kurulmasını sağlayan en önemli eylem 1815 Viyana Antlaşması olmuştur böylece Fransızların savaşma çağının kapanması için bir dizi önlem alınmıştır. Avrupa için 19. yüzyılın en büyük anlamı Avrupa'nın dünya çapında egemenliğini ve hakimiyetini kanıtlaması olmuştur. İlk kez pek çok uygarlık arasından yalnızca biri “evrensel” bir model olarak kabul görmüştür. Bunun uzun vadeli sonucu askeri ve siyasi olmaktan öte bir değerler bütününe diğerlerince norm olarak kabul edilmesi anlamına gelmesiydi. Yani bir anlamda “Uygar” dünyanın oluşumunu Batı medeniyeti belirlemiş olacaktı. Bu durum Avrupa'da kendi yarattığı değerlerin diğerlerinin üstünde olduğuna dair bir kibir ve yanılsama doğuracaktı.⁶⁰ Sonuçta, 19. yüzyıl tüm bunların ötesinde günümüzdeki oluşumların temelini oluşturmuş bir asır olarak değerlendirilebilir. Avrupa; Rönesans, Aydınlanma, Sanayi Devrimi, 1830 ve 1848 devrimleriyle uygarlığın merkezi ve modern dünyanın belirleyicisi olarak bugünün şekillendiricisi rolünü üstlendi.⁶¹

1914 Temmuzuna geldiğimizde Sir Edward Grey, o güne dek adeta bir ütopya olan *Concert of Europe* -Avrupa Uyumunu- kurumlaştırmak için beklemedeydi. 1919 yılında Onun girişimiyle İngilizler ve diğer hükümetler, daha pek çok şeyin yanı sıra Avrupa ahengini de geliştiren Milletler Cemiyeti planını kabul ettiler. Bakış açısındaki bu önemli değişikliğin, siyasi düşüncelerdeki hızlı atılımın hem uygulamada hem de arzulananda bu devrimci tavrın nedeni, üzerinden geçilmiş olan, yıkıcı Birinci Dünya Savaşı idi. Savaş, bugüne kadar uluslararası politikada istikrarlı olarak görülen her şeyin devrilmesi ve tahrip olmasının etkisiyle, insanları yeni ve daha sade örgütlenme biçimleri aramaya zorladı.⁶² Bu da önce Milletler Cemiyeti sonra Birleşmiş Milletler olarak tezahür eden ve iki büyük savaş sonrası kurulan organizasyonların gerekliliğini gözler önüne serdi ve böylelikle Avrupa'da uyumun dünya barışı için önemini de ortaya koydu.

⁵⁹ Karen A. Mingst, a.g.e., s.30-31.

⁶⁰ J.M. Roberts, a.g.e., s.498-502.

⁶¹ Beril Dedeoğlu, “Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birikimler”, *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*, der.Beril Dedeoğlu, Boyut Kitapları, Birinci Baskı, Ekim 2003, İstanbul, s.31-32.

⁶² Alfred Zimmern, *The League of Nations and the Rule of Law 1918-1935*, MacMillan, Londra, 1936, s.148.

Sistemi Modelski’den faydalananarak genel bir tabloyla anlatmak istersek;⁶³

Tablo 1. Avrupa’da Güç Dengesinin Dönemlere Göre Dağılımı

Dünya Gücü	Şekillendirici Küresel Sorun	Yasal Anlaşma	Kurumsal Yenilik	Düşüşün İşareti
Portekiz	İtalyan Savaşları (1494-1517)	1494 Tordesillas Anlaşması	Araştırma ve keşif örgütlenmesi Carreira de India temelli küresel network Antwerp ticaret merkezi	1580 İspanyol İlhakı 1576 Din Egemenliği Savaşları
Birleşik Hollanda Vilayetleri	İspanyol Savaşları (1579-1609) (Hollanda Bağımsız Savaşı)	1609 20 yıl İspanya ile Ateşkes	Mare Librum* Serbest Ticaret, Amsterdam Bankası, Borsa, Döviz, United East India Şirketi	İngiltere ile Savaşlar Fransa ile Savaş (1672-78) İngiliz Devrimi
Britanya (ilk)	Fransız Savaşları (1688-1713)	1713 Utrecht Anlaşması	Denizlerde/Donanmada Üstünlük Avrupa Güç Dengesi Dünya Ticaretinin Dolaylı Kontrolü İngiltere Bankası, Ulusal Borç	Birleşik Devletlerin Bağımsızlığı Polonya’nın Bölünmesi Fransız Devrimi
Britanya (ikinci)	Fransız Savaşları (1792-1815)	1814-15 Paris, Viyana	Donanma Kuvveti: kölelik karşıtlığı Serbest Ticaret: Altın Standartı Endüstriyel Devrim Latin Amerika’nın Bağımsızlığı Çin ve Japonya fırsatı	Anglo-Cermen Donanma Yarışı Emperyalizm, Rus Devrimi, Büyük Buhran
Amerika Birleşik Devletleri	Alman Savaşları (1914-1918, 1939-1945)	1919 Versailles 1945 Yalta, San Francisco, Postdam	Birleşmiş Milletler Stratejik Nükleer Caydırıcılık Çok uluslu Şirketler Dekolonizasyon Uzay Araştırmaları	-

* Açık Sular, Uluslararası Sular

Buraya kadar anlatılanların ışığında, genel anlamıyla Avrupa ‘güç dengesi’ sistemini tanı(mla)mak üzere üç temel sacayağına oturtmak gerekirse; bunları ilk olarak temel güçler arasındaki denge, ikinci olarak yarı resmi ama etkili, iyi ya da çok taraflı anlaşma süreçlerini içeren hukuki ve diplomatik yapılanma ve son olarak Hristiyan

⁶³ George Modelski, “The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State”, *Comparative Studies in Society and History*, Vol.20, No.2, Varieties of Modernization, Nisan 1978, s.225.

Avrupa medeniyeti ve Aydınlanma mirası üzerine kurulmuş bir değerler bütünü şeklinde maddelendirebiliriz.⁶⁴

2.2. WILSONCULUK VE MİLLETLER CEMİYETİ

19. yüzyıl boyunca Avrupalılar ilk kez tüm dünyaya tek bir ekonomik ve stratejik ilişki ağı getirmiştir. Avrupa sisteminin bir uzantısı olan bugünkü mevcut sistemimiz, dünya çapında bir birleşme için kuralları onların belirlemesini sağladı. 20. yüzyıl ise dünya çapında bir uluslararası sistemin yolunu açtı. Bu hala Avrupalılar tarafından domine edilmekteydi fakat Avrupa dışında ve özellikle Pasifikte güçlerini Birleşik Devletler ve Japonya'yla paylaşmak zorunda kaldılar. 1939-1945'ten sonra ise Avrupa artık dünya siyasetine egemen değildi. Sistemin çıkar ve baskıları gerçekten küreseldi. 20. Yüzyılın başlarında Avrupa gücünü, kendi kendine tahrip ettiği bir sürece girdi. Avrupalılar dünya siyasetinde güçlerini kaybetti ve yavaş yavaş ve istikrarlı bir şekilde yeni bir uluslararası toplum oluştu. Bunu dört ana safhaya bölmek istediğimizde ise şöyle bir sıralama yapabiliriz:

1. Avrupa toplumunun tahrip edilmesi ki bu I. Dünya Savaşının sonucuydu.
2. Versailles'ın yirmi yılının ve Milletler Cemiyetinin sisteme entegre olamayışı ve II. Dünya Savaşına giriş
3. İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel sistemin ve uluslararası toplumun yeniden örgütlenmesi ve yapılandırılması
4. Yeni uluslararası toplumun iç içe geçmiş yapısı ve sömürgecilikteki önemli değişim.⁶⁵

Buradan hareketle Milletler Cemiyeti'nin kuruluşuna geldiğimizde I. Dünya Savaşı'nın tahrip edici ve derin izlerinin tesiriyle oluşturulmaya çalışılmış bir nizam arayışı olarak görülebilir. Burada savaşa doğrudan girmemiş olan ABD dahi savaşın yıkıcı etkilerini görerek hem demokrat hem de cumhuriyetçi partilerin desteğiyle bir oluşum kurma fikrine kani olmuşlardır. 1915 yılında bu fikirden hareketle '*League to Enforce Peace*' adında bir anlamda barışa zorlayıcı bir cemiyet kurmuşlardır. 1916 senesine gelindiğinde daha önceleri çekimser tavırda olan Başkan Wilson da artık bu

⁶⁴ Henry Soutu, a.g.e., s.69.

⁶⁵ Adam Watson, a.g.e., s.265-278.

görüşleri benimsemeye başlamıştı. Savaşın iki tarafı İtilaf ve İttifak devletlerinde de savaşın bir yere varmayacağına dair oluşan ümitsizlik bir an önce tesis edilecek barış ortamına duyulan ihtiyacı fark ettirmişti.⁶⁶ Birinci Dünya Savaşı'nda hiçbir şey planlandığı gibi gitmediğinden, ulusların, kendilerini gözü kapalı bir felaketin içine attıkları ve barış arayışının da yine boş ve verimsiz olduğu bir süreç olmuştur. Savaşa katılan her ülke, bu savaşın kısa bir savaş, olacağını tahmin etmişti ve barış anlaşmasının şartlarının da son yüzyılda bütün Avrupa anlaşmazlıklarını sona erdiren diplomatik bir kongre yoluyla kararlaştırılmasını istemişlerdi. Fakat kayıplar dehşet verici boyutlara ulaştıkça, aralarındaki çatışmanın başlangıcındaki Balkanlar'da nüfuz çekişmesi, Alsace-Lorraine'nin kimin olacağı ve donanma yarışı gibi siyasi sorunları unuttular. Avrupa devletleri, çektiklerinin sorumlusu olarak düşmanlarının doğasında bulunan kötülüğü gösteriyorlar ve uzlaşmanın gerçek barışı getirmeyeceğine inanıyorlardı; düşman ya toptan yenilmeliydi veya savaş iyice tükeninceye kadar devam ettirilmeliydi.⁶⁷

Dünyanın o güne kadar gördüğü en büyük vahamet olan I. Dünya Savaşı aslında insanoğluna bunun bir bitiş olmadığını yeni ve daha tehlikeli bir toplu yok oluş için bir başlangıç olduğunu gösterdi. Top yekûn bir savaşın insanlığın başına getirdiği bu musibetleri göz ardı etmek imkansızdı. Pekâlâ bu durum için bir kamuoyu oluşturulması lazım gelirdi. Bu tedbirlerin alınması ve bir barış tesis etmeye çabalama düşüncesi o güne kadar Avrupa siyasetinden kendini izole eden, dış politikada içe dönük ve Avrupa gündeminden uzak durmaya çalışan ABD'yi dahi Başkan Wilson'un girişimleriyle Amerika'nın menfaatleriyle dizayn edilen yeni bir uluslararası düzene mecbur hissettirdi. Yeni uluslararası rejim, Avrupa'nın geleneksel tutucu ve müdafaacı yapısına karşın dünya ticaretinde serbestlik ve bu ortamı sağlaması için barış düşlüyordu. Ve fakat ne Avrupalı devletler Wilson'un idealini benimsemişti ne de Wilson'nun kendi kamuoyu. Avrupalı devletler taze bir kan olan Amerika'yı sadece kendi yararları için yanına çekmeye çalışıyordu.⁶⁸

⁶⁶ Nihat Erim, *Milletler Cemiyeti Üzerine Düşünceler*, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, cilt 1, sayı 1, 1943, s.32-33.

⁶⁷ Henry Kissinger, *Diplomasi*, çev. İbrahim H. Kurt, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2.Baskı, Mart 2000, s.244

⁶⁸ Vedat Gürbüz, Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S29-30, Mayıs-Kasım 2002, s.88.

Başkan Wilson, 1916 yılındaki Memorial Day^{*}'de çok önemli bir konuşma yaparken şu tavsiyeleri aklında tutmuştu: *Kendim başımızı derde sokacak bir ittifaka rıza göstermeyeceğim, ancak dünyanın her yerindeki halkların kendi ayrı ve özel çıkarlarını aradıkları bir ittifak içinde oldukları bir birleşmeyi memnuniyetle onaylayacağım ve ortak barış ve adalet temelinde dünyanın barışını koruyarak dünyanın halklarını birleştireceğim. Burada hürriyet var, sınırlar değil. Burada engeller, zorluklar yok burada özgürlük var. Birleşik Devletlerin deklare ettiği şeylerin yüksek başarısı var.* Kesinlikle bu G. Bernard Shaw'ın Avrupa devletlerinin 'dengeleyici diplomasi' dediği şeyleri onaylamasından çok farklıydı. Tüm bunlar Amerika'nın kaderi için bir dönüm noktasıydı. Ülkede bir kesim iyi bir yol haritasına sahip olmamasına karşın halihazırdaki durumu korumaktan yana iken, diğer bir kesim de Birleşik Devletlerin coğrafi şartlarının da ona kattığı izolasyonundan sıyrılıp dünyanın diğer tüm ilerici milletleriyle parlak bir dostluk tesis edilmesi gerektiği kanaatindeydi.⁶⁹

1919'da Milletler Cemiyetinin "her şey ya da hiçbir şey" olması gerektiğini düşünen pek çok kişi vardı; eğer tamamen eski yöntemlerle değilse de diplomasinin bugüne kadarki müracaatlarını devralması gerekiyordu yoksa bunun geleneksel anlamı uluslararası siyasette ikincil ve nispeten önemsiz bir hale gelmek demektir. Cemiyet yavaş otorite elde etse de kesinlikle savaş sonrası yıllarda bir süreliğine diplomasinin eski yöntemlerini gölgede bırakarak gelişmesine tanıklık etti.⁷⁰ Gerçekten de Birinci Dünya Savaşı hem milyonlarca insanın ölmesi hem de İkinci Dünya Savaşına giden sürecin kapısını aralaması bakımından insanoğlunun gördüğü en büyük trajedi olmuştur. Öyle ki kör bir sürücünün duvara tosladığı devasa bir demiryolu kazasına benzetilmiştir. Anlaşılan o ki bu kazaya sebep barış gücünü koruyacak bir uluslararası sistemin mevcut olmayışındaydı. Sistemin yarattığı bu kaosa düzenleyici bir organizma gerekiyordu ve bu boşluğun doldurulmaya çalışıldığı organizmanın adı Milletler Cemiyeti oldu.

Hem Batılı demokratik ülkelerdeki halk hem de seçtikleri devlet adamları, savaşın yıkıcılığı ve korkunçluğu karşısında dehşete kapıldılar ve Avrupa sisteminin

* Her yıl Mayıs ayının son pazartesi yapılan anma günü

⁶⁹ Robert Goldsmith, *A League to Enforce Peace*, The Macmillian Company, 1.Baskı, New York 1917, s.84-85.

⁷⁰ Alfred Zimmermann, a.g.e., s.480-481.

yıkılmakta olduğunu fark ettiler. Büyük savaşlara artık tahammül edilemeyeceğini ve en önemli görevin bir güvenlik sistemi oluşturarak meydana gelebilecek adeta ikinci bir kıyamet savaşını önlemek olduğuna karar verdiler. Başka bir deyişle, kontrol edilemeyen bağımsızlıklardan kaynaklanan tehlikelerden sıkı bir sisteme ve özellikle 'savaş yasağı' na geçmek istediler. Amerikan Başkanı, Wilson'un daha önce belirtilen konuşmasına atfen Wilson'a göre yalnızca devlet adamlarına ve güç dengesine güvenmek, felaket için bir reçete gibi görünüyordu. Uluslararası düzen, kapsamlı bir sınırlama mekanizması vasıtasıyla muhafaza edilmeliydi. Bu mekanizma, barışın bozulmasını önlemede istekli bir uluslararası cemiyetle mümkündü. Uygulamada bunun tanımı, o günün büyük güçlerinin, daha sıkı bir şekilde yapılandırılmış bir uluslararası toplumu, ilave kuralları ve yeni bir kurumu ortaya koyması ve gerektiğinde bu oluşumlara uyması ve uymaya zorlanması gerektiği anlamına gelmesiydi.⁷¹

28 Nisan'da Genel Kurul, oybirliğiyle Cemiyet müktesebatını kabul etti. Konferansın bu aşamasında bir dizi barış anlaşması için uğraşılırken bitmeyen pazarlıklar birçok delege ve yetkiliyi hayal kırıklığına uğrattı. Çünkü aralarında Cecil, Smuts ve iktisatçı John Maynard Keynes'in de bulunduğu İngiliz heyeti sert bir muameleye maruz kaldı. Bunun sebebi Fransız meslektaşlarının anlaşmanın birkaç yıl içinde Alman gücünün yeniden doğuşunu engellemeyeceğini düşünüyor olmalarıydı. ABD üzerindeki belirsizlikler arttıkça bu korkular da arttı. Wilson'un vatandaşlarını barış anlaşması oylamasına ikna etmesi ve Cemiyet üyeliğini alabilmesi belirsizdi. Ve cemiyetin Amerika olmadan nasıl işleyeceği meçhuldü. Cemiyet nihayetinde Nisan sonlarına doğru bir dizi uzlaşma sonunda kuruldu. Faaliyet alanı geniş kapsamlı tutuldu ve tek bir amacı vardı uluslararası barışı korumak.⁷²

Şüphesiz ki Milletler Cemiyeti, erken 20. yüzyılın uluslararası ilişkilerini yeniden şekillendiren cesur ve yenilikçi bir iddia taşıyordu. Cemiyet dünya devletlerinin haklarını eşit olarak korumayı amaçlamıştı. Uzun mücadeleler sonunda, 1920 yılında I. Dünya Savaşını da bitiren Paris Konferansında Milletler Cemiyeti anayasası katılımcı devletlerin de onayıyla oluşturuldu. Merkezi Cenevre'de olmak üzere

⁷¹ Adam Watson, a.g.e., s.282-283.

⁷² Ruth Henig, *Makers of the Modern World The League of Nation*, Haus Publishing Ltd., 2010 s.42-43.

oluşan Cemiyet üç ana organdan oluşuyordu. Bunlar -tüm temsil edilen devletlerin düzenli olarak senede bir toplanması beklenen- Genel Kurul (assembly), -içlerinde birkaçının daimi üye olarak yer aldığı sınırlı sayıda üyesi bulunan ve yılda üç defa toplanması arzu edilen- Konsey (council), ve Sekreteryadan (secreteriat) oluşmaktaydı. Bütün kararlar oybirliği ile alınıp, hiçbir üyenin veto hakkı bulunmamaktaydı.⁷³ Milletler Cemiyeti tüzüğü, 26 maddeden oluşmaktaydı. 10.madde üyelik şartlarının ve görevlerinin organize edilmesi açısından tüzüğün en mühim unsuru olarak ön plana çıkmıştır. 10. Madde uyarınca Milletler Cemiyeti'ne üye ülkeler diğer üye ülkelerin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne karşı tehdit oluşturamazlardı. Böyle bir duruma sebebiyet vermeleri halinde Konseyin bu maddeden doğan mecburiyetleri yerine getirmesi için üyeye tavsiye verme yetkisi vardı. Keza teoride Cemiyet Anlaşmasının 16. Maddesi uyarınca üye devletlerin ekonomik ve askeri müeyyidelere uymayan devletlere karşı hatırlatma hakkı da vardı. Yani savaşa başvuran bir üye, cemiyetin bütün üyelerine savaş ilan etmiş sayılacaktı.⁷⁴

Konseyde dört daimî üye söz konusuydu. Bunlar Fransa, İtalya, Japonya ve Birleşik Krallık'tı. 1926 yılında Cemiyete katılan Almanya 1935'te ayrılırken, öte yandan da Eylül 1934'te Sovyetler Birliği, Milletler Cemiyeti'ne girdi. Genel Kuruldan, üç yıl süreyle, on kadar daimî olmayan Konsey üyesi seçildi. Konseyin en önemli görevi uluslararası anlaşmazlıkları çözmektir. Ortalama olarak yılda beş kez ve olağanüstü oturumlarda gerektiğinde bir araya gelindi. Konsey, faaliyetleri hakkında Genel Kurula rapor verirdi. Toplamda, 1920-1939 yılları arasında 107 kamu oturumu yapıldı. İlk Başkanı, Konsey'in İngiliz temsilcisi Lord Balfour idi. Cemiyetin çerçeve sözleşmesi ile, Konseye, esas itibarıyla; anlaşmazlıkların çözülmesi, sözleşmeyi ihlal eden üyelerin ihraç edilmesi, görevlerin denetimi, Cemiyetin merkezini taşıma yetkisi, silahsızlanma planlarının oluşturulması, sekreteryaya personelinin atanması, silahsızlanma, anlaşmazlıkların barış içinde çözümü ve sözleşme hükümleri uyarınca yaptırımların uygulanması, cemiyetin herhangi bir üyesinin talebi doğrultusunda uluslararası barışı tehdit eden konuların değerlendirilmesi gibi görevler verildi. Hem Konsey hem Genel Kurulun paylaştıkları mesuliyetler vardı. Her ikisi de dünya

⁷³ Paul Wilkson, *International Relations*, Sterling Publishing, 2007, s.106-108.

⁷⁴ Vedat Gürbüz, a.g.m., s.93.

barışı altındaki her konuyla ilgili toplantı düzenleyebilirlerdi. Aynı zamanda Uluslararası Adalet Divanı'ndan tavsiye niteliğinde görüş alma yetkilerini de haizdiler. Ayrıca, genel sekreterin atanması, daimî uluslararası adalet divanı üyelerinin seçilmesi, konseydeki daimî ve daimî olmayan üyelerin tahsisinde değişiklikler yapabilirlerdi.⁷⁵

Milletler Cemiyeti Sözleşmesi, gönüllük esasına dayanarak kolektif güvenlik şartlarını kabul eden egemen devletler topluluğunun temel taşı olan anti-hegemonyal meşruiyete uygun olarak hazırlandı. Peki neden cemiyet başarısız oldu ve yeni bir dünya savaşını önleyemedi? Bu sorunun cevaplarından biri aslında cemiyet sözleşmesinin bile başlıca batı galip güçleri tarafından dayatılmasıdır. Fakat bu güçlerin, yeni uluslararası toplumu düzenlemek ve gerektiğinde uygulamak üzere toplu bir egemen otorite olarak hareket etmeyi kabul etmeleri halinde, etkili bir şekilde çalışması beklenebilirdi. Cemiyet, barışın Kantçı bir çizgide tutulması ve aynı zamanda dünyayı demokrasi üzerine güvenli hale getirmek için belirlenen muzaffer ve erdemli güçlerin kutsal bir ittifakı olma taahhüdünde bulunduğu daimî bir sıkıştırma aracıydı. Bu bakımdan Viyana Kongresine benzediği bile söylenebilirdi fakat mukayese edildiğinde iki sebepten ötürü Avrupa uyum süreci ondan daha az etkili olmuştur. İlk eksikliği esnek kalamayışıydı. Batılı müttefikler, güç dengesinin hareketliliğini onarmak yerine, ortak güvenlik konusundaki katı düşünceler lehine felaketten büyük ölçüde sorumlu olan denge kavramını reddettiler. Avusturya-Macaristan'ın Tuna bölgesi entegrasyonu ve Anadolu'nun Osmanlı'ya entegrasyonu ve verimli hilâl yerine İsviçre ve Pers arasındaki bütün bu bölgenin Balkanizasyonunu seçtiler. Bunu yaparkenki motivasyonu 'kendi kaderini tayin etme' ilkesinden aldılar. Bir kez sınırlar bu şekilde ya da galiplerin emriyle "kalıcı olarak" yerleştikten sonra onları değiştirmeye zorlayan ya da kendisine tahsis edilmemiş alanlar üzerinde kontrol kurmak için başvuran bir devlet saldırgan olarak kabul edildi. Cemiyetin barışsever üyelerinin karşı koyma gücü tarafından engellendi. Değişim yönetimi ve sistemi devletin gücünde kayma haline getirme aracı olarak

⁷⁵ A. LeRoy Bennett, James K. Oliver, *Uluslararası Örgütler, İlkeler ve Meseleler*, çev. Nasuh Uslu, BB101 Yayınları:7, Birinci Baskı: Eylül 2015, s.53.

Cemiyetin sorunu, teritoryal statükosunu korumak isteyen memnun güçleri temsil ettiği için olsa gerek değişimi neredeyse dışlamaktı.⁷⁶

Milletler Cemiyeti barış anlaşmasıyla ayrılmaz bir şekilde iç içe geçmiş durumdaydı. 'Sözleşmesi', Versailles Antlaşması'nda ilk yirmi altı maddesi olarak olarak imzalanmıştır. Bu baştan beri özel zorluklar yarattı. Savaşı sona erdiren antlaşma ile yeni bir uluslararası güvenlik biçimi önermiş olan bir Antlaşma arasında temel bir çelişki vardı. Versailles antlaşması galip devletlerin çıkarlarına ve yeni Avrupa dengesine hizmet etti. Cemiyet herkesin menfaatlerine hizmet vermeliydi. Bir üyenin güvenliği diğerininkine bağlıydı. Cemiyet galip güçler tarafından yaratıldı ve kaybedenler hemen üyeliğe dahil edilmedi. Yeni birliğe Saar, Danzig ve Yukarı Silezya ile ilgili barış antlaşmasıyla ilgili özel görevler verildi. Yine de düzgün çalışabilmek için yeni güvenlik sisteminin evrensel olması ve cemiyetin küreselleşmesi gerekiyordu. Kuruluşundan itibaren Cemiyet her ne kadar Amerikan girişiminin bir sonucu olarak doğsa ve birçok Avrupalı olmayan üyesine olsa da Cemiyet bir Avrupa-merkezli kurumdu ve bu Avrupa yanlılığı, Amerikan Senatosu'nun, daha sonraki aylardan birisinde, Versailles antlaşmasını reddetmesiyle yoğunlaştı. Buna rağmen, Cemiyetin yapısı konusunda ne İngilizler ne de Fransızlar, Avrupa'nın istikrara kavuşturulmasına ya da Fransa'nın gelecekteki güvenliğine yarar sağlayacağına tam olarak güvenmekteydiler. Mesela Lloyd George, siyasi meselelerini, diğer devletlerin başkanlarıyla özel toplantılar düzenleyerek çözmeye çalıştı. Ona göre, Amerika Birleşik Devletleri'nin içinde olmadığı bir Cemiyet tehlikeli bir kurum olmasa bile değersizdi. İngiltere, Cemiyetin aktif bir üyesi ve aynı zamanda başlıca mali destekçisi olmasına rağmen Lloyd George, nispeten daha az önem taşıyan sorularla ilgilenildiğinden emin oldu. Cemiyette Fransız liderliği de vardı. Clemenceau ve halefleri cemiyeti kendi araçları haline getirebildikleri ölçüde desteklediler. Anglo-Amerikan garantisi sona erdikten sonra Fransızlar, Polonya ve Çekoslovakya ile güvenlik yerlerini sağlamlaştırmak için ikili anlaşmalar yapmaya karar verdi. Anglo-Fransız ilişkilerinde tekrar eden bir tema haline gelen İngiltere ile bir ittifak aramaya başladılar. Eş zamanda Fransızlar, Cenevre'de, Konvansiyonun

⁷⁶ Adam Watson, a.g.e., s.284-285.

kolektif zorlayıcılığını uygulatmak istiyorlardı ve bu Fransa'nın güvenlik ihtiyaçlarının İngilizler tarafından giderilmesi için uygun bulunan bir yoldu.⁷⁷

Nihayetinde Milletler Cemiyeti, Çekoslovakya'nın parçalanmasında, İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinde, Almanların Locarno'yu bozmasında ve Japonların Çin'i işgalinde yetersiz kaldı. Saldırganlık tanımı çok muğlaktı, ortak bir şekilde eyleme geçme konusunda isteksizlik vardı. Bu barışa yönelik bariz tehditlere dahi hareketsiz kalındığını kanıtladı. Ortak güvenlik, uluslararası barış ve güvenliğe karşı çok ciddi tehdit durumlarında işe yaramaz bir kavram oldu. Wilsonculuk asla dünyanın detaylı kurallarla, çokça imzalarla barışı işletip işletemeyeceğinin testi olmamıştır. Asıl soru, kuralların ihlalinde ve dahası kuralların manipüle edilerek son verilmeye çalışıldığında ne yapılacağı olmalıydı.⁷⁸ Nitekim Cemiyetin tabii bir meşruiyet alanı vardı ama uygulamada pek de öyle olmadı. Yirminci yüzyılın dört en güçlü ve iddialı topluluğunun hükümetleri, Amerikalılar, Ruslar, Almanlar ve Japonlar, uluslararası düzenin korunması hükümlerine bağlı kalmadılar. Amerika Birleşik Devletleri, özellikle uluslararası toplumun tam üyesi olarak kaldı ve aktif bir rol oynamaya başladı ama Versailles ile bağlantısı gerekçesiyle Amerikan senatosu Milletler Cemiyetine üyeliği kabul etmedi. Sonuç olarak topluluk, sadece bir fikir olarak var olan hep birlikte güvence altına alınmış bir dünya devletleri topluluğunun ayrıntılı ve resmi bir düzeni ile değişimin kaçınılmaz sorunlarıyla ilgili yönetilmeyen ve düzensiz bir iktidar politik mücadelesinin gerçeği arasındaki rahatsız edici ilkilem de kalmıştır. İkisini birbirine karıştırmamak önemlidir. Birliğe bağlı güçler, uluslararası camianın tamamını değil, sadece bir bölümünü oluşturunuyordu. Cemiyet ve statüko uluslararası toplumun kurallarını uygulamaya çalışırken ve diğer büyük devletlerin bu topluluktan ayrılması ya da onu yıkmaya aktif olarak çalışması, iki dünya savaşı arasındaki dünya devletleri sisteminin artan baskısını ve etkin olmayan düzenleyici mekanizmasını yanlış anlamak oldu.⁷⁹

Özetlersek Milletler Cemiyetinin asıl başarısızlığını üyeleri için yeterli güvenlik güvencesi sağlamayışı oluşturmaktaydı ki bu durum otoriter devletler tarafından daha

⁷⁷ Zara Steiner, *The Lights that Failed European Internatioal History 1919-1933*, Oxford University Press, 1. Baskı, 2005, s.350.

⁷⁸ Henry Kissinger, *World Order Reflections on the Character of Nations and the Course of History*, Penguin Books, İkinci Baskı, 2015, s.262-264.

⁷⁹ Adam Watson, a.g.e., s.283-284.

saldırgan politikalara ve silahlanma yarışına yol açacaktı ve dolayısıyla silahsızlanma hedefi de aslında gerçekleştirilemeyecekti. Ayrıca, yukarıda da değinildiği gibi, Cemiyet Sözleşmesi Versailles Antlaşmasının bir parçası olduğundan Amerika Senatosunda kabul edilmeyecek, Wilson kendi ön ayak olduğu cemiyete üye olamayacaktı. Bununla beraber söz konusu Antlaşmasının Almanlarda yarattığı olumsuz imaja ayrıca değinmeye bile gerek yoktur ki Almanya Cemiyete çok sonraları dahil olacaktır. Yine Almanya’da savaş sonrası yaşanan kriz aslında bütün dünyayı etkileyecek büyük bir sarsıntıya dönüşecek ve 1929’da artık önü alınamayan bir dünya ekonomik buhranı olarak kayıtlara geçecekti. Ve pek tabii, Amerika’nın cemiyetin bir parçası olmamasından kaynaklanan politik ve mali güç eksikliği hissedilecektir. İngiltere ve Fransa’nın başat olduğu cemiyet aslında bir yandan ittifak olurken öte yandan da cemiyete bakış açıları farklılık taşıyan bu iki devleti ortak karar verme konusunda açmazlara düşürecektir. Fransa’nın bitmek bilmeyen Almanya paranoyasına pek de öyle bakmayan İngiltere ve sistemin yarattığı boşluk totaliter rejimleri doğuracak ve tüm bunlar II. Dünya Savaşı gibi sonu kitlesel bir yok oluşun denenerek bitirildiği öncekinden daha vahim bir savaşın fitilini ateşleyecekti. Wilson’ın ideallerinden biri olan kendi kaderini tayin hakkı ise bölgenin balkanizasyonuna neden olacak ve Avrupa’nın siyasi haritasının stabilizasyonunu geciktirecek ve hatta bugün bile tam anlamıyla çözülemeyen bazı ağırlı süreçlere gebe bırakacaktı.

Herşeye rağmen, bugünkü uluslararası sistemin yapısının kaynağı olan 20. yüzyıl, devletlerin evrensel bir düzen oluşturma sürecine katkı sağlaması bakımından kıymetlidir. Çünkü 20. yüzyıl devletlerin fetihle toprak genişletmelerini yasaklayan, dekolonizasyonun önünü açan aynı zamanda önceleri Milletler Cemiyeti ve Daimi Uluslararası Adalet Divanı sonrasında halefi Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Adalet Divanı gibi yapılarla ulus devletler toplumu ile nasıl etkileşime girileceği, hangi bölgesel politikaların bu yapıda tanınacağı, anlaşmaların art arda hükmettiği kuralların belirlenmesi ve halkların kendi kaderlerini tayin etmesi gibi pek çok önemli ilerlemeye şahit olmuştur.⁸⁰

⁸⁰ Philip Bobbitt, *The Shield of Achilles War, Peace, and the Course of History*, Anchor Books, İlk Baskı, 2002, New York, s.485.

Bununla birlikte, Cemiyet, uygulamada kusurlu da olsa, yeni dünya devletleri topluluğu için meydana gelmiş ilk somut girişimdi. Küçük devletlere ve yeni bir dünya düzenine talip olanlara üç önemli ilkeyi tanıtmış oldu. Birincisi, evrensellik varsayımı idi. Cemiyet bağımsız olarak tanınan bütün devletlere açıktı. Yaklaşık altmış devlet üyeliğinin yarısı coğrafi olarak Avrupa dışındaydı. İkincisi, küçük devletlerin görüşlerini bildirebilecekleri ve uluslararası meseleleri kararlaştırmada, özellikle yeni meşruluğun belirlenmesinde rol oynayabilecekleri kalıcı bir forum oluşturdu. Üçüncüsü, Cemiyet, zayıf olanı büyük güçlerin karşısında kolektif güvenlik ilkesiyle korumayı temsil etti. Güç dengesinin asıl gerekçesi, zayıf olanları güçlü karşısında korumak iddiasıydı; Cemiyet etkili bir şekilde daha fazlasını yapmaya niyetlendi. Tüm bu üç ilke, yeni düzenlemelerde bugün meşruiyetin bir parçası olmaya devam etmiştir.⁸¹

2.3. LOCARNO SİSTEMİ VE KLASİK AVRUPA DENGESİNE GERİ DÖNÜŞ FİKRİ

1920'lere geldiğimizde İngiltere ve Fransa Avrupa'da istikrar ve kalıcı bir çözüm arayışına devam ediyorlardı. David Lloyd George çok kapsamlı bir uluslararası anlaşma yaratmaya çalıştığında hem Amerika'yı hem de SSCB'yi dünya sistemine çekmiş ve 1922'de Cenova'da İngiliz İmparatorluğu'nun çıkarlarını korumuş ve planı geri çevirmiştir. Çünkü İngiliz devlet adamı Fransa'nın isteği doğrultusunda özellikle Alman borçlarının yapılandırılmasının ele alındığı ve kendisinin eksiklikler gördüğü bir garantörlük anlaşmasına yanaşmak istemiyordu. Çünkü İngiltere, Versailles antlaşmasında Ren bölgesi yerine Fransa'ya Almanya'ya karşı garantörlüğü Amerika ile birlikte sağlamıştı. Versailles'nın Amerikan Senatosu tarafından onaylanmamasıyla İngiltere tek başına böyle bir sorumluluğun altına girmek istemedi. 1922 yılına gelindiğinde İngiltere tek taraflı garantörlüğü vermeye razı idi. Fakat Fransa'nın bunu açıkça yazılı bir ruhsata çevirme çabası İngilizlerce doğru bulunmadı. İngiltere Başbakanı, daimî güvenliği ve Versailles ile güçlendirerek sağlanmaya çalışılacak sürekli bir barış yerine istemeden de olsa Almanya ve Sovyetleri birbirlerine yakınlıktırdı. Böylece Alman militarizmiyle Sovyetler revizyonist devriminin yaratacağı stratejik bir ortaklık kurma fikri Avrupa'nın göbeğine bomba gibi düştü.

⁸¹ Adam Watson, a.g.e., s.290.

İngiliz ve Fransız devlet adamları bu yakınlaşmaya karşı tedirginlerdi. Cenova’da kalıcı barışı yakalayamayan Llyod George iktidardan çekildi ve Stanley Baldwin hükümete gelene kadar Avrupa’daki istikrarsızlığı gidermek için ciddi girişimler başlatıldı.⁸²

1922 yılında İngiltere’de yeni bir lider olarak ortaya çıkan Stanley Baldwin, dünya sahnesinde pek de bilinmiyordu ya da fark edilmemişti ve ülke içi siyasette de mütevazı bir rol oynuyordu. Savaş sırasında Hazineye Mali Sekreterlik ve sonra Ticaret Kurulu Başkanlığını da yapmıştı. 1922 Mayıs’ından itibaren İngiliz siyasetinde yönetici güç haline geldi. Lloyd George, halkının gönlünde taht kurmuş bir şekilde sessizce Worcestershire’deki evinde emekliye ayrıldı. Churchill bu devlet adamıyla olan ilişkilerini anlatırken zaman zaman aralarında ciddi farklılıklar olduğunu ancak tüm bunlara rağmen aralarında nahoş bir konuşmanın asla geçmediğini ve karşı karşıya konuşup birbirlerini anlayamayacakları hiçbir mesele olmadığını söyleyecekti.⁸³ İktidar değişikliğinin bir diğer adresi ise Fransa’ydı. 12 Ocak 1922’de Briand da meclisteki güven oylamasında milliyetçilerin kendisine karşı kullandığı olumsuz oylar nedeniyle iktidar düşecek ve yeni hükümetin kabinesini kurma görevi Poincare’ye kalacaktı. Fransa’da yaşanan kriz bütün Avrupa’yı etkileyecek Avusturya’da Schober, Yunanistan’da Gunaris, İtalya’da Bonomi iktidardan çekileceklerdi.⁸⁴

1925 Ekiminin Locarno Uyumu, Birinci Dünya Savaşından çıkan Avrupalı devletlerin güvenliğinin yeniden inşasının bir süreci olarak temsil edilebilir. Sistem, Birleşik Krallık ve İtalya garantörlüğünde ve yine aynı zamanda Milletler Cemiyeti sisteminin içinde Almanya-Fransa dostluğu ve iş birliğine dayanmıştır.⁸⁵ İngiltere, Fransa, Almanya, Belçika ve İtalya delegeleri 4 Ekim’de resmen toplandı. Konferans şunları başarmıştı: Birincisi, beş büyük güç arasında Karşılıklı Garanti Antlaşması; ikinci olarak, Almanya ile Fransa, Almanya ve Belçika, Almanya ve Polonya, Almanya ve Çekoslovakya arasında Tahkim Anlaşmaları; üçüncü olarak, Fransa ile

⁸² Nick Shepley, *Explaining International Relations 1918-1939 A Student’s Guide*, AUK Academic, İlk Baskı, Mart 2016, s.34.

⁸³ Winston Churchill, *The Gathering Storm*, Rosetta Books LLC, 2013, electronic edition, s.35-36.

⁸⁴ *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)*-3, çev.Atilla Tokatlı, Evrensel Basım Yayın, Birinci Basım, Eylül 2009, İstanbul, s.453.

⁸⁵ Peter Jackson, *Beyond the Balance of Power, France and the Politics of National Security in the Era of the First World War*, Cambridge University Press, 2013, s.469.

Polonya ve Fransa ile Çekoslovakya arasında imzalanan ve Batı Antlaşması'nın bozulması durumunda Fransa'nın kendilerine yardım etmeyi üstlendiği özel anlaşmalar.⁸⁶

Fransa adına Aristide Briand, İngiltere adına Austen Chamberlain ve Almanya adına Gustav Stresemann tarafından o yıl müzakere edilen tüm şartlar altında Birleşik Krallık ve İtalya, Almanya'nın Fransa ve Belçika sınırının garantörlüğünü üstleniyorlardı. Fransa, Almanya ve Belçika birbirlerine saldırmamayı taahhüt ettiler. Böylece amaç ikinci bir Ruhr vakaasının önüne geçmekti. Müttefiklerin üç aşamalı Rheinland'tan çekilişinin ilki 1 Aralık 1926'da başlayacak ve Almanya daimî Konsey üyesi olarak Milletler Cemiyetine girecekti. Stresemann, yukarıda sözü edilen sınırlar ve Rhineland'ın silahsızlandırılması konusunda mutabakata varıldığını kabul etti.⁸⁷

Locarno, Weimar Almanyasının dış dünyayla olan ilişkileri açısından dönüm noktası oldu. Aşırı sağcılar ve DNVP (Deutschnationale Volkspartei)*'nin karşı olmasına rağmen Versailles'ın kabulü Avrupa'da, 1929'da Stresemann'ın ölümüne kadar geçici bir detant dönemi sağladı. Aynı zamanda Almanya'nın uluslararası statüsünü önemli ölçüde artırdı ve İtilaf devletlerinin Rheinland'ın işgalini haklı görmelerini zorlaştırdı. Bununla birlikte finansal pozisyonunu güçlendirdi ve yabancı yatırımların önünü açtı. ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Polonya ile ticaret anlaşmaları yapmasını sağladı. Bundan sonra Almanya eski bir düşman olma vasfına oranla uluslararası arenada daha eşit kabul edildi ve Milletler Cemiyetine girmesinin yolu açıldı.⁸⁸

Uluslararası alanda politik varlık göstermek isteyen Stresemann bu manevrayı yapmaya mecburdu. Versailles Antlaşması'nı ne kadar kendisi de milliyetçiler kadar sevmese bile onların aksine bu ağır antlaşmanın doğurduğu kötü sonuçları bertaraf edebilmek adına İngiliz ve kısmen de olsa Fransızların yardımına ihtiyacı vardı. Rapollo Anlaşması, her iki ülkenin gündemine can sıkıcı bir biçimde düşmüşse de Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya ekonomik anlamda yardımlarının çok da iyi

⁸⁶ Winston Churchill, a.g.e., s.47-48.

⁸⁷ Alan Sharp, *Consequences of Peace The Versailles Settlement: Aftermath and Legacy 1919-2010*, İlk Baskı, Birleşik Krallık, Haus Publishing Ltd., 2011, s.66.

* Alman Ulusal Halk Partisi

⁸⁸ Colin Storer, *A Shprt History of Weimar Republic*, I.B. Tauris&Co.Ltd., New York, 2013, s.189-190.

olmayacağı aşikardı. Halihazırda kendisi yeterince fakirleşmiş ve diplomatik destek sağlayamayacağı kadar da yalnızlaştırılmıştı. SSCB'nin Almanya'ya olan tesiri, Versailles'ın hükümlerinin zayıfladığı ölçüde yahut Almanya'nın bu hükümlere kafa tutacak kadar güçlendiği tutarda olabilecekti. Dahası Almanya'nın savaş tazminatları, ekonomisindeki kötü durum, devalüasyon gibi durumlarla başa çıkabilmesi için dış borç almasına ihtiyaç duyulmaktaydı. Böyle bir dönemde böyle bir krediyi bulmak Almanya için çok da kolay değildi. Kissinger'in deyişiyle Locarno Avrupa'yı stabilize etmekten çok bir sonraki savaş alanına işaret etti.⁸⁹ Her ne kadar Stresemann meslektaşı Aristide Briand'la sıcak ilişkiler kurmuş ve İngiltere, İtalya garantörlüğünde Fransa-Almanya güvenliğini karşılıklı olarak Locarno'da güvence altına almış ve hatta hem Stresemann hem Briand Nobel Barış ödülüne layık görülmüşse de bu Churchill'in Batı Avrupa'daki yeni durumu "Locarno'nun soğuk güneş ışığı" olarak tanımlamasını engelleyemeyecekti.⁹⁰ Nitekim hem Churchill'in hem de Kissinger'ın tespitleri onları haklı çıkarmıştır. I. Dünya Savaşının arkasında bıraktığı karmaşık resim kolay kolay çözülecek gibi durmuyordu.

Stresemann ve Briand kadar uğraşan bir isim daha vardı o da Sir Austen Chamberlain'dı. Chamberlain, 19. yüzyılda olduğu gibi İngiltere'nin barış yapıcı gücünün şu anda da uygulanabileceğine dair inancını sürdürüyordu. 1925 yılının Şubat ayının ortasında Almanya ve Fransa ilk müzakerelerine başladıklarında, Chamberlain'ın 1929'a kadar iddia ettiği en önemli şey şuydu: 1815'ten sonra Castlereagh'ın ilk düşüncesi Avrupa uyumunu yeniden kurmaktı ve Versailles'ın çok iddialı uzlaştırıcıları antlaşmayı imzaladıklarında sadece yeni bir Avrupa uyumunun doldurabileceği bir boşluk bırakmış oldu. Chamberlain, Castlereagh'ın yolundan gitmekte ısrarlıydı. Avrupa uluslararası sistemini, Castlereagh modelini 20. yüzyıla uyarlayarak şekillendirmek gibi bir fikri vardı. Özellikle, mekanik güç dengesiyle yeniden uyumlaştırmaya müdahale edilmesine ve Avrupa'da olası bir savaş ve kriz durumunun kökenlerinin ele alınmasına karşı çıkmayı yeğledi. Aksine yeni bir uluslararası düzeni ve İngiliz, Fransız ve Alman devletleri arasındaki farklı kabiliyetlerini ve statülerini dengeye oturtturarak büyötmek arayışındaydı. Bu perspektiften bakıldığında Chamberlain'ın Locarno'ya bakışı saf bir oportünizmden

⁸⁹ Henry Kissinger, a.g.e., s.302-308.

⁹⁰ Christopher Booker, Richard North, *The Great Deception Can the European Union Survive?*, Bloomsbury Publishing, Üçüncü Baskı, 2016, s.32.

kaynaklanmaktaydı. Doğrusu, Fransa ve Almanya arasındaki önemli arabulucu olma yolunda ilerlemiştir. Britanya'nın askeri güç bakımından da değerlendirilince Avrupa'da son derece istenmeyen bir görev olarak Fransız-Alman sınırının garantörlüğünü üstlenerek konumuna uygun bir şekilde bunu gerçekleştirdiği varsayımından yola çıkıyordu. En azından Dışişleri Bakanı, Avrupa'daki bir güvenlik anlaşmasının mecliste, Baldwin hükümetinde veya İngiliz kamuoyunda pek destek bulamayacağını düşünüyordu. Dahası, Britanya bu sınırlı taahhüdü, stratejik olarak yaşamsal batı Avrupa olarak düşünülen Almanya'nın içine dahil edildiği bu kritik noktalarda kısıtlamak için umut verebilirdi. Buna karşılık Doğu Avrupa, özellikle Polonya ve Çekoslovakya bu stratejik topraklara açıkça dahil değildi. Dışişleri bakanı, Şubat 1925'te yaptığı gözleminde hiçbir İngiliz hükümetinin Polonya koridoru için tek bir İngiliz askerinin kemiğini bile riske atmayacağını dile getirecekti.⁹¹

Evet 1925'te, Locarno sürekli barış için bir mihenk taşı olarak görüldüğünden takdir gördü; ama aslında Versailles uluslararası düzeni için sonun başlangıcı olmuştur. O tarihten itibaren, galiple mağlup arasındaki farklılık gittikçe muğlaklaşmıştır. Öyle ki ne galibin güvenlik duygusu yükseltilebilmişti ne de mağlubun değişen düzene uyumu sağlanabilmişti. Geçen yıllar Fransa'ya hayal kırıklığı ve tatminsizlik, Almanya'ya ise kışkırtılmış ve şiddetlenmiş milliyetçilik duygusu olarak geri dönecekti. Geçirdikleri Savaş süresince tarafların hepsi mesuliyetlerinden kaçmak derdinde idiler. Sonrasında Amerika barışın planlanması rolünden çekildi. Birleşik Krallık kurulacak Avrupa uyumu için balans olabilmek rolünden kaçındı. Nihayetinde Fransa da Versailles Antlaşmasının destekleyicisi olma görevinden feragat etti. Yalnızca Almanya'nın bir emeli vardı ki o da bu yıkımdan sonra dahi rüşünü ispat etme çabasıdır.⁹²

Locarno sisteminin kısa vadeli sonuçları bize gösterdi ki savaştan sonra ilk kez Almanya-Fransa istekleri arasında haklı bir denge kurularak, normalleştirme sağlandı. Almanya'yı yeniden büyük devletler arasına alarak Dawes planının

⁹¹ Patrick O. Cohrs, "The Quest for a New Concert of Europe: British Pursuits of German Rehabilitation and European Stability in 1920s", *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*, ed. Gaynor Johnson, Bolton, Institute Routledge Taylor & Francis Group, İlk Baskı, 2004, s.33.

⁹² Henry Kissinger, a.g.e., s.309.

başladığı iş bitirildi. Locarno sisteminin uzun vadeli sonu olarak ise Versailles Antlaşmasının başka antlaşmalarla teyit edilmedikçe bağlayıcı olmadığı üstü kapalı bir şekilde kabul edildi. Bu durum Versailles düzeninin iflası anlamına geldi. Bir diğer sonucu hükümetlerin kendilerini doğrudan ilgilendirmeyen sınırların korunması için askeri harekate girişmeyeceklerinin açıkça ortaya çıkışıydı. Nitekim Hitler de bu durumu kullanarak Polonya ve Çekoslovakya karşısında İngiltere'nin harekete geçmeyeceğinin farkındaydı. Bu durum da Milletler Cemiyetinin uluslararası barış ve güvenliği koruma ilkesiyle ters düştü.⁹³

Peki Locarno sistemi neden başarısız oldu? Ekonomik, siyasi çalkantılar, Doğu Avrupa sorunu ve Almanya-Polonya sınırı liberal ve demokratik bir Avrupa kurma girişimini böylece başarısız kılmış oldu. Zira, Avrupa'da siyasiler, Avrupa barışı ve bütünlüğünü gerçekleştirmek istedikleri doğrultusunda açıklamalar yaptıkları bu dönemde yine de ulusal çıkarlarını gerçekleştirme arzusunda idiler. Öyle ki kurmaya çalıştıkları bu sistem ile Almanya üzerindeki Versailles Antlaşması'nın yoğun baskısını azaltıp biraz serbest olmak ve kuvvetini yeniden toparlamak noktasından hareket ederken, Fransa'nın duyduğu rahatsızlığı ve endişeleri hafifletmek istiyorlardı. Pek tabii İngiltere de menfaatlerini gözeterek Avrupa'nın oyun kurucusu rolünü üstleniyordu. Tüm bunlar olurken Sovyet Rusya tehdidinin, 1924'te Yugoslavya'yı dağılmaya çağıran Komintern ve Stalin faktörünün de farkında idi. Avrupa'nın yaşadığını en hassas ilişki Fransa, *Little Entente* * ve Polonya arasındaki güvenliğe dairdi.⁹⁴ Çünkü İngiltere, Fransa'nın doğu sınırları konusunda Fransa'ya herhangi bir garanti sağlamıyordu.

Son olarak ise Locarno detantı bu barış etrafında birleşen demokratik liderlerin bu barışa olan inancın bağlılığı süresince sürdürülebildi. Liderleri birleştiren noktalar ise Sovyet komünizminin reddi, liberal kapitalizme bağlılık ve uluslararası ticaretin genişlemesiydi. Yine de Locarno, Alman ve Fransız seçmeni memnun etmedi. Çünkü ekonomik entegrasyon ve mali işbirliğine yönelik sürekli bir ilerleme

⁹³ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1914-1994*, İmge Kitabevi, 15.Baskı, Ankara 2007, s.32-35.

* Küçük Antant, 1920-1921'de Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya tarafından Macar, Bulgar ve Alman rövanşizmine karşı kurulmuş bir ittifaktır.

⁹⁴ George Glasgow, *From Dawes to Locarno Being a Critical Record of an Important Achievement in European Diplomacy 1924-1925*, Harper & Brother Publishers, New York, 1926, s.110.

yakalanamadı.⁹⁵ Bu dönemde İngiltere ve ABD'nin yalnızca ekonomik menfaatlerini gözetmeleri de durumun daha kötüye gitmesine sebep oldu. Doğu Avrupa'da güvenlik eksenli yaşanan istikrarsızlık bütün kıtayı etkileyecekti. Bir diğer garantör olan İtalya'nın da yine aynı şekilde Doğu Avrupa'ya sadece ticari kaygılarla yaklaşması ve Yugoslavya'yı zayıflatılıp Macar revizyonizmini desteklemesiyle doğudaki stabilizasyon bozulma yoluna girmişti. Tüm bunlar olurken Sovyet Rusya tehdidiyle 1924'te Yugoslavya'yı dağılmaya çağıran Komintern ve Stalin gibi faktörler de dengeyi yıkıma uğratan bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.⁹⁶

Özetle 1925-30 arası Orta ve Doğu Avrupa'da kısmi istikrar sağlamış olsa da; 1929'da Wall Street'in çöküşüyle tarıma dayalı Tuna Avrupası ekonomisinde yarattığı yıkım ve bu yıkımın yol açtığı otoriter ve milliyetçi rejimlerin yükselişi, Doğu Avrupa sınırındaki belirsizlik ve revizyonizm kavramının Hitler Almanyası tarafından istismar edilmesi, Locarno sisteminin başarısızlığının en belli başlı sebepleri idi. Kendisini istediği anda kara Avrupasından coğrafi üstünlüğü ile soyutlayabilen İngiltere'nin Fransa'nın orta Avrupa'nın tek gücü olmasını istemeyişi gibi pek çok olay bu sistemle yakalanmak istenen uyum sürecini baltalamıştı. Avrupa bütünlük ruhu ile atılan Locarno adımı böylece tam tersi bir seyre doğru sürüklenerek Büyük Güçlerin Doğu Avrupa'daki rekabeti olma yolunda ilerlemiştir. Doğu Avrupa'daki bu çekişme Soğuk Savaş sonrası dönemin hemen arkasında günümüze çok yakın zamanda Avrupa'nın göbeğinde yeni bir savaşa sebebiyet vermiş ve insanlık suçlarının işlenmesine sebep olmuştur. Avrupa'da uyumu yakalamak için elini taşın altına koymayan ve çıkarlarını kıtanın selametinden üstün tutan devletler korkunç iki savaşa ve hala çözülmemiş birçok soruna muciptirler.

2.4. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI, AVRUPA ÜSTÜNLÜĞÜNÜN SONU, SİSTEMİN YENİDEN YIKILMASI VE REVİZYONLAR

Almanya'nın Versailles Antlaşmasını revize etme arayışlarında, büyük savaş tazminatının yarattığı yıkımlar peşini bırakmıyordu. 1925 Locarno anlaşması bu devlet için her ne kadar bir dönüm noktası ve bir nebze rahatlama unsuru olduysa da bıraktığı bazı açık kapılarla Alman revizyonizmini kışkırtıyordu. Almanlar

⁹⁵ Jonathan Wright, "Locarno: A Democratic Peace?", *Review of International Studies*, vol.36, no.2, 2010, s.410-411.

⁹⁶ Henry Soutu, a.g.e., s.238.

Versailles'ın batı sınırındaki düzenlemeleri kabul etmek zorunda kalmışlardı. Kaldı ki Fransa'yla sınırı Birleşik Krallık ve İtalya garantörlüğündeydi. Fakat doğu sınırıyla alakalı hiçbir düzenleme mevcut değildi. 1926'da Milletler Cemiyetine üye olup görece uluslararası alanda yeniden var olma hakkı da elde etmişti. Bir kez daha agresif politikalar üretmesinden korkulduğu için anayasası liberalizm ve demokrasiye dayanan bir Weimar Cumhuriyeti kurulması da destekleniyordu. Fakat hem savaş tazminatının hem 1929 Büyük Ekonomik Buhranın yarattığı büyük yük Almanlarda milliyetçi bir toplumsal yapılanmanın önünü açmıştı. Hem krizin etkileri hem ideolojik farklılıklarla Almanların yeniden uluslararası sahnede boy göstermelerini engelleyecek hiçbir yapı kalmamıştı.⁹⁷

Böyle bir ortamda 1933 yılının Ocak ayında Hitler iktidara geldi. İkinci Dünya Savaşının sonuna kadar iktidarda kalacak olan Nazi (National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartie) Partisi, Almanya'yı III. Reich ilan edecekti. I. Reich Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu, II. Reich 1871'den Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar devam eden Bismarck Almanyası, III. Reich de kendileri idi. Almanya'da hayatın her alanında var olma çabası güden Naziler sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda faaliyetler yürüttüler. Militarist ve disiplinli bir Nazi gençliği yetiştirmek, sendikaları ortadan kaldırmak ve işçi kuruluşlarını kendi kontrolleri altına almak bunların sadece bir kısmıydı. Gestapo (Geheime Staatspolizei) vasıtasıyla yurttaşların ve toplumun her hareketi izlenmeye başlanmıştı. Ve pek tabii Nazi Almanya'sının dış politikası da buna paralel olarak durağan kalmamıştır. Hitler'in başlıca üç temel hedefi vardı. Versailles'ın yarattığı prangadan tamamen kurtulmak, Ein Volk, Ein Reich (Bir Devlet, Bir Millet) politikasında Anschluss'un (Avusturya'nın ilhakı) gerçekleştirilmesi ve hatta Almanya dışındaki tüm Almanların tek bir çatı altında birleştirilmesi ve son olarak da Lebensraum (Hayat sahası) yani sadece Almanların yaşadığı yerleri değil pek çok devleti sınırları içine katma ülküsünü gerçekleştirmekti.⁹⁸

Hitler'in Yahudiler konusunda da bazı düşünceleri vardı. Ari ırk oluşturma projesi ancak Yahudilerin bu coğrafyadan silinmesiyle mümkün olabilecekti. Ama bu

⁹⁷ J.M. Roberts, a.g.e., s. 650-651.

⁹⁸ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, Alkım Yayınevi, 18.Baskı, İstanbul, Nisan 2012, s.299-300.

düşüncelerinin temelinde sadece biyolojik bir takıntıdan ziyade dönemin zorlu ekonomik koşullarında Almanların yaşadığı sıkıntılara nazaran Yahudilerin görece refah seviyeleri, Alman ekonomisini ellerinde bulundurduğu düşüncesi kendisini ve pek çok Almanı rahatsız ediyordu. Bahsedildiği gibi Hitler'in iktidara geldikten sonra yaptığı ilk işlerden birisi sendikaları kapatmak ve işçi kuruluşlarını hükümete bağlamaktı. Bunun nedeninin Yahudi önyargısıyla ilintisini otobiyografi niteliğindeki eseri Kavgam'da daha net görme imkânı yakalamaktayız. Kavgam adlı eserinde Hitler bu durumu şöyle anlatacaktı: *Yahudi, dünyayı ekonomik yönden ele geçirmek istediği gibi siyasi bakımdan da hakimiyeti altına almak ister. Bunun için Yahudi mücadelesinin bu iki gayesi için Marksizm'i iki kısım olarak ortaya sürer. Bu kısımlar görünüşte birbiri ile ilgili değildir. Fakat, aslında ayırma kabul etmez bir bütün teşkil etmektedir. Bu iki kısım, siyasi ve sendika faaliyetleridir. Sendika faaliyeti taraftar toplamaya yarayan bir çalışmadır, işçiye, patronların hırs ve dar görüşlerine karşı açtıkları mücadelede yardım ve himaye vaat eder. Eğer işçi devlet tarafından bir yardım ve himaye görmezse, kendi menfaatinin müdafaasını sorumsuz kimselerin eline bırakmak istemez ve bu hak müdafaasını bizzat kendi yapmak ister. Para kazanma hırsı ile gözleri kör olan burjuva, işçinin yaptığı bu mücadeleye karşı ne kadar engel çıkarırsa, örneğin uzun çalışma sürelerini azaltmazsa, çocukların çalışmalarına insaf dairesinde bir şekil vermezse, kadın işçileri korumazsa, işyerlerinde ve ikametgahlarında sıhhi şartlara kavuşmak için yapılan her türlü teşebbüse engel olursa, daha kurnaz olan Yahudi bu sınıfın, yani ezilen işçinin sorunlarına sahip çıkar. Yahudi böylece işçi hareketinin önderi durumuna geçer. Bunu Yahudi memnuniyetle ve isteyerek yapar. Onun esas niyeti sosyal yaralara bir ilaç bulmak değildir. Yahudi'nin, işçinin hamisi durumuna geçmesine sebep, milli ekonominin geleceğini yok edecek bir topluluğu yavaş yavaş meydana getirmek içindir.*⁹⁹

Hitler, Slavlar ve Marksizim konusunda da pek de iyi olmayan fikirlere sahipti. Çünkü Yahudileri Sovyet Bolşevizmi ile ilişkilendiriyordu. Ona göre Yahudiler hem uluslararası finans kapitalin hem de Sovyet Kominizminin arkasında yatan güçtü. Böylece misyonunu hem Bolşevizmi hem de Yahudiliği yok etmek olarak tayin

⁹⁹ Adolf Hitler, *Kavgam*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Manifesto Kitabevi, İstanbul, Eylül 2005, s.129-130.

etmişti. Bolşeviklik karşıtlığını Yahudi Bolşevizmi ile bütünleştirmişti.¹⁰⁰ Hatta Rusya’da Yahudiliğin bittiği andan itibaren Rusya’nın da bir devlet olarak sona ereceğini, Doğu’daki bu dev imparatorluğun çökmek için olgunlaştığını ve böylece doğunun bu büyük bozkırlarını Almanya’nın çok da bedel ödmeden ele geçireceğini düşünüyordu.¹⁰¹ Bu hususu tamamlayıcı mahiyette, Arnold Toynbee de hatıralarını bir araya getirdiği kitabında Hitlerle birebir görüşmesini aktarırken şunları dile getirecekti: *Rusya kelimesi Hitler’in ağzından çıktığı anda gürültülü bir hal alırdı hatta bir atın kişneme sesi gibi yükselirdi. Radyoda kışkırtıcı demagojik konuşmalarından birini yaparken insanlar onun bu ses tonuyla karşılaşırdı. Eminim ki bunu isteyerek yapmıyordu. Başka bir yanını hatırlatarak benim üzerimde bıraktığı hoş etkiyi ortadan kaldırmak, tanıştığımız gün Hitler’in yapmak isteyeceği son şeydi. Rusya hakkında düşündüğü ve konuştuğu her an (can sıkıcı olan bu konudan çok uzun bir süre uzak kalamazdı) gerçekten deliye döndüğünü düşünüyorum. Konuşmasında Rusya’ya karşı olan korkusunu yansıtan ses tonunun aralıklarla belirginleşmesi, Londra’da hayvanat bahçesindeki eğlencelerde bir maymunun reaksiyonlarına tanık olduğum çocukluk dönemimi hatırlatıyordu bana. Normalde bu maymun sakindi. Ancak onun duyacağı şekilde “polis” sözünü söylediğinizde aniden kızar ve bağırıp anlamsız sesler çıkartmaya başlardı. “Polis” sözcüğüyle maymun psikolojisinde dokunulan yara, “Rusya” sözcüğüyle Hitler’in psikolojisinde dokunulan yarayla açıkçası aynıydı.*¹⁰²

Bütün bu psikolojik faktörlerle tekrar Almanya’nın dış politikasına döndüğümüzde Hitler’in iktidara gelişiyle yavaş yavaş başlayan revizyonist hareketlere tanık oluruz. Bu revizyonist politikalarının cesaretini ilk olarak 1932 yılında Japonya’nın Mançurya’yı işgali ve Çin’in Milletler Cemiyeti’ne başvurusuna karşın Cemiyetin 1933 senesine kadar bu meseleyi yüzeysel bir şekilde değerlendirmesi ve yine yaptırım uygulamaktan aciz kalan bir mekanizma olarak Cemiyet Konseyinin Japonya ile mücadeleyi göze alamaması ve topu Amerika’ya atmaları, Amerika’nın

¹⁰⁰ Ian Kershaw, *Hitler 1899-1936: Hubris*, çev. Zarife Biliz, İthaki Yayınları, Birinci Baskı, Şubat 2007, İstanbul, 253-254.

¹⁰¹ William L. Shirer, *The Rise and Fall of the Third Reich A History of Nazi Germany*, Elevevtronic Edition, 2011, Rosetta Books LLC, New York, s.167.

¹⁰² Arnold Toynbee, *Hatıralar: Tanıdıklarım*, çev. Deniz Öktem, Klasik Yayınları, 2.Baskı, Mart 2005, İstanbul, S.327-328.

ise sadece işgali meşru tanımaması ile durumu bir nevi geçiştirmesi vermiştir.¹⁰³ Cemiyetin barışı sağlama yolunda, sözü edilen işgali önleyememe noktasında alamadığı aksiyon siyasi tarih açısından bir kırılma noktası olmuştur. Bir Cemiyet üyesine yapılan saldırı karşısında diğer üyelerin yapması gerekenleri hatırlatan Cemiyet Konvansiyonun en önemli maddesi olan 16. maddeye de aykırı bir tutum izlenmiştir. Tabii bu cemiyetin uluslararası arenada adeta bir garantör gibi diplomatik faaliyet gösterme, uluslararası barışı korumak, güvenliği tesis etmek gibi iddialı cümlelerinin altının ne kadar doldurulabilir olduğu konusunda şüphe uyandırmıştır.

Cemiyetin itibarını sarsan ve Hitler'in bu kadar cesur politikalar izlemesine sebep teşkil edecek bir diğer önemli mesele ise İtalya'nın Habeşistan'ı işgali olmuştur. Faşist güçlerinin 1922'de iktidara gelmesiyle beraber İtalya'da sömürge istekleri oluştu. Eski Roma İmparatorluğu'nun güç ve şanını yerine getirme idealine atıfla zaten İtalyan sömürgeciliğin beklenen noktada olmaması düşünülemezdi. Benito Mussolini başlangıçta bu emellerini kamufle etti ve amaçlarına diplomatik yollardan ilerlemeyi denedi. Bu yüzden 1920'lerde Habeşistan Milletler Cemiyeti'ne üye olmak istediğinde duruma Mussoli'nin İtalya'sından ziyade İngiltere muhalefet etti.¹⁰⁴ Evet Etiyopya geri kalmış bir ülke olarak gözüktüğü için kimilerine göre diğer uluslarla aynı statüde kabul edilemezdi ama en nihayetinde Milletler Cemiyetine üye olabilmisti ve ilkesel olarak diğer üyelerle eşit haklara sahipti. Etiyopya, Liberya'yla birlikte Afrika'nın bağımsız kalabilmiş tek ülkesiydi. İtalyanlar, Etiyopya'yı kendilerine ait Eritre ve Somali'yle birleştirmek istiyorlardı.¹⁰⁵ 1935 senesine gelindiğinde İtalyanlar Etiyopya'yı işgal etti. Bu işgal her iki ülkenin de üyesi olduğu Milletler Cemiyeti sözleşmesinin açıkça ihlal edilmesi anlamına geliyordu. İngiltere ve Fransa gibi büyük güçler tepki göstermek zorundalardı fakat kendilerinin de Afrika'da sömürgelerinin olması ve de çıkabilecek bir savaşa karşı İtalyanları karşılarına alarak Almanlara yakınlaştırmak istememelerinden ötürü kısmen susmak zorunda kaldılar. İtalya'yı bu krizde de önleyemeyen Cemiyet, onu üyelikten çıkarma yoluna gitti.¹⁰⁶ Milletler Cemiyetinin işlevsizliği hem agresif ve yayılmacı

¹⁰³ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.293-294.

¹⁰⁴ Bahru Zewde, *A History of Modern Ethiopia 1855-1991*, Ohio University Press, İkinci Baskı, s.299.

¹⁰⁵ Henry Soutu, a.g.e., s.258.

¹⁰⁶ J.M. Roberts, a.g.e., s.652.

politikalar üreten Almanya'yı iyice kışkırttı hem de sistemin dışlanmış üç gücünü - Almanya,İtalya,Japonya- bir araya getirdi.

Almanya, Rhineland'ı geri aldıktan sonra İtalya'yla beraber İspanya'daki iç savaşa yardım ettiler. Bir yandan Roma-Berlin mihveri kurulurken bir yandan da Almanya ve Japonya arasında 25 Kasım 1936'da anti-komintern pakt oluşturuldu. Böylelikle, İtalya'nın da sessiz kalacağından emin olduktan sonra Almanya Avusturya'yı ilhak etti. Çekoslovakya'yı parçalayarak büyük bir kısmını ele geçirdi. Bundan cesaret duyan İtalya Arnavutluk'u işgale kalkıştı. Nihayet, Almanya'nın bitmek bilmeyen toprak talepleri neticesinde oluşan Polonya kriziyle birlikte II. Dünya Savaşı'nın fitili ateşlendi.¹⁰⁷ 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başlayıp 2 Eylül 1945'te Japonya'nın teslim olmasına kadar giden sürece neden olan etkenleri kısaca gözden geçirirsek; Almanya ve İngiltere arasında dünya siyasetine yön verme konusunda uzlaşa sağlanamaması, ilk dünya savaşının miras bıraktığı düzen ve Versailles antlaşmasının doğurduğu ağır yükümlükleri değiştirme çabası, 1930'lardan itibaren Avrupa'da kutuplaşmaların yaşanması, Alman askeri ve siyasi gücünün artık diğer devletler için tehdit haline gelmesi, Almanya, İtalya ve Japonya'nın yayılmacı politikaları olmuştur.¹⁰⁸

Daha özel bir çerçevede İkinci Dünya Savaşına giden süreçte, o zamana kadar diğer ülkeler tepki göstermese de, Almanya'nın Avusturya'yı ilhak teşebbüsü (Anschluss) önemli bir adım olmuştur. 1934 senesinde Avusturya'daki Naziler örgütlenerek içerden bir darbe girişimiyle Başbakan Dolfuss'u öldürdüler.¹⁰⁹ Fakat darbe girişimi başarısız sonuçlanarak teşebbüste bulunan Naziler tutuklandı. 11 Mart 1938 akşamı ise Avusturya için unutulmaz bir gün olarak kaldı. Avusturya, Hitlerin bir millet bir devlet ilkesi çerçevesinde ilhak edilmişti. Bu sürece giden yolda Hitler Avusturya Başkanı Schuschnigg'le görüşerek Avusturya'da Nazi faaliyetlerinin serbest bırakılması, Başbakan Dolfuss'u öldürüp darbe girişiminde bulunan Nazilerin serbest bırakılması, bazı Nazilerin önemli makama getirilmesi gibi kabulü zor isteklerde bulunacaktı.¹¹⁰ Ayrıca Franz von Papen'in Viyana büyükelçiliği görevinden alınması

¹⁰⁷ Eric Hobsbawn, *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, çev.Yavuz Alogan, Everest Yayınları, 10.Basım, Nisan 2017, İstanbul, s.194-195.

¹⁰⁸ Veli Yılmaz, *Siyasi Tarih*, Harp Akademileri Basımevi, Yenilevent-İstanbul, Mayıs 1998, s.220.

¹⁰⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., s.303-304.

¹¹⁰ Oral Sander, a.g.e., s.56-57.

da Schuschnigg'e bir göz dağı niteliğindeydi. Avrupa diplomasisinin son aylardaki seyiri de Avusturya'yı görecekinsten değildi. Mussolini Roma-Berlin Mihveri kurulmasının ardından Hitler'e daha da yakınlaşmıştı. Dolfuss'un öldürülmesi sırasında olduğu gibi bu küçük ülkenin bağımsızlığından endişe duymuyordu. Chamberlain İngiltere'sinin yatıştırma politikası, Fransa'daki siyasi iç çekişmeler de fazlasıyla Hitler'in ekmeğine yağ sürüyordu. Nazilerin Dollfuss'u öldürmesinden çıkardığı dersle Alman diktatörünü yatıştırma gereği duyuyordu.¹¹¹ 11 Temmuz 1936'da Almanya ve Avusturya arasında imzalanmış ve içeriği itibarıyla da birbirlerinin işlerine müdahaleyi de engellemekte görünen¹¹², Avusturya'nın bağımsızlık ve egemenliğine saygı ve saldırmazlık anlaşmasına rağmen, 12 Mart 1938'de Bismarck'ında hayali olan Avusturya, Alman zırhlı birlikleri tarafından işgal edildi.¹¹³

Gene 1938 yılında Almanya, Wilson'un milletlerin kendi kaderini tayin etme ilkesini perde yapmak suretiyle içinde Almanların yaşadığı bölgeler bahane edilerek, Çekoslovakya'ya da elini attı. Lakin amaç sadece üç buçuk milyon Alman'ın yaşadığı bölgelerin ilhakı olmaktan çıkıp bütün Çekoslovakya'yı işgale dönüştü. Çekoslovakya'nın Fransızlar ve Sovyetlerle askeri ittifakları varsa da Ren bölgesinin silahlandırılmasından cesaret alan Hitler bu işgali göze almıştı. 1938'te Hitler'in asıl amacı Südetler'i baskı uygulayarak Almanya'ya katmaktı. Fransa'nın da Sovyetlerin de Çekoslovakya'yı korumak için sorumlulukları vardı. Fakat Polonya ve Romanya'nın Çekoslovakya'nın müdafaası için Sovyetlerin sınırlarından geçmesine izin vereceği muamma idi. Britanya'nın politikası ise Locarno'nun sadece Fransız sınırlarını güvence altına aldığı yönündeydi. Bunun anlamı Fransa, Çekoslovakya'ya herhangi bir müdahaleyi uygun görüyorsa, artık yalnızdı. Roosevelt başkanlığındaki Amerika bile bu krizden uzak kalmaya çalıştı ve tarafların bîtaraf bir ülkede görüşmelerini telkinle yetinebildi.¹¹⁴

23 Ağustos 1939 tarihinde Reich hükümeti adına V. Ribbentrop, S.S.C.B adına V.M. Molotov saldırmazlık paktı imzalandı. Manşetlere ise şeytan paktı olarak geçen antlaşmada Doğu Avrupa sınırlarının belirlenmesi konusunda birtakım uzlaşmalara

¹¹¹ William L. Shirer, a.g.e., s.600-601.

¹¹² William L. Shirer, a.g.e., s.601.

¹¹³ Oral Sander, a.g.e., s.57-58.

¹¹⁴ Henry Kissinger, a.g.e., s.349-351.

varılmıştır. Baltık Devletlerine (Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya) ait bulunan topraklarda konjonktür değişmesi durumunda Litvanya'nın kuzey sınırı hem Almanya'nın hem de Sovyetlerin çıkar alanlarının sınırlarını belirleyecekti. Polonya'ya ait topraklarda ise Norev, Vistül ve San Nehrinin çizdiği güzergâh menfaatlerin sınırı olacaktı. Her iki devlet de Polonya'nın bağımsız kalıp kalmayacağı ve sınırlarının nasıl çizileceği yönündeki soruları ancak yeni bir siyasi gelişme olması durumunda netleştirecekti ve sorunun dostça çözümüne başvuracaktı. Antlaşma her iki devlet açısından da gizli olarak kalacaktı.¹¹⁵ Stalin'i böyle bir anlaşmaya iten nedenlere değinmek gerekirse Münih Konferansında Çekoslovakya'nın parçalanmasına ses çıkarmayan Batılı devletlerin kendisini konferansa bile davet etmemesi elbette ki kendisini Almanya karşısında telaşlandırmıştı. Batılılar sonrasında kendisiyle askeri bir anlaşma imzalamak istediye de bundan menfaat sağlayacak bir durumu yoktu ama Almanlardan olabilirdi. Rusya'nın geleneksel politikası olan Peredyshka'ya (nefes alma sahası) dönmek daha karlı bir işti. Çünkü Polonya'daki feragatine karşılık Baltık ülkelerine karşı bir serbesti elde edebilecekti.¹¹⁶ Nitekim öyle de oldu.

Alman-Rus saldırmazlık paktıyla kendisini iki cephele bir savaşa karşı garanti altına alan Almanya, 1 Eylül 1939'da Polonya'nın işgaliyle beraber II. Dünya Savaşını başlatmış oldu. Alman kuvvetleri batı Polonya'yı aşarken, Sovyet askerleri de hak iddia ettikleri bölgeler için doğudan giriş yapmaya başladı. Fransa ve İngiltere seferberlik ilan ederek, Almanya'ya savaş açtı. Savaş, biçemi ve oluşu bakımından I. Dünya Savaşından pek de farksız sayılmazdı.¹¹⁷

Hitler'in 1939'taki neden saldırıda bulunduğunu anlamak en az İngiliz ve Fransızların 1936-1939 arası neden ısrarla yatıştırma politikası uyguladığını anlamak kadar zordu. Bölgesel üstünlüğüyle Almanya Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya'daki muhaliflerini yenmeyi başarmıştı. İngiliz ve Fransızlar onları kurtaramadı. Ancak kendilerine doğru bir atakta karşılık verebileceklerdi. Ne var ki 1939 Mart'ında bu politikadan vazgeçildi. Öncelikle 31 Mart 1939'daki anlaşmadan

¹¹⁵ 2. *Dünya Savaşı Ansiklopedisi*, 4. Cilt, Yener Yayınları, İstanbul, s.6.

¹¹⁶ Harold C. Deutsch, *Garip Bir Devre:1939-1941 Nazi Sovyet Münasebetleri*, çev. Fahir H. Armaoğlu, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, 1954, s.348.

¹¹⁷ Wayne M. Dzwonchyk, John Ray Skates, *A Brief History of U.S. Army in World War II*, ed.Center of Military History (U.S Army), Washington D.C, 1992, s.5.

ötürü İngilizler Polonya'nın garantörü konumundaydı. Fakat ne Fransızlar ne de İngilizler o an için açıkça yardım edebilecek konumdaydı. Yine de garanti verildi çünkü Hitlerin ne İngiltere'yi ne de Fransa'yı yenmek için henüz bir planı yoktu.¹¹⁸

Alman orduları Polonya'ya doğru ilerlerken Hitler hala Neville Chamberlain hükümetinin kendisiyle ilişki kuracağını düşünüyordu fakat yanıldı. Britanya, Almanya'ya savaş ilan etti. Bunun en önemli nedeni Batılıların savaşa meraklı olmasından ziyade artık kamuoylarını bu konuda tatmin etmek istemeleriydi. Aslında 1939'da savaş başladığında halihazırda İngilizler etkin bir savaş için hazır değillerdi. Hatta 1940'ta Fransız ordusu çökene kadar Fransa da durumu kabullenmiş değildi. Bu ise reel politığe aykırıydı fakat Britanya'da ve özellikle Kıta Avrupa'sında Hitler'in yenilgisinin komünist sistemin yayılması anlamına geldiği düşünülüyordu. Liberal demokratik siyasal sistemlerinde ve ekonomilerinde gerileme olabileceği kuşkusu hakimdi.¹¹⁹ Böylece Almanya ve Müttefikleri ilk üç sene içerisinde büyük zaferler elde etti. 1940 yılının ilkbaharında Almanlar, Danimarka ve Norveç'i birkaç haftalık direnmenin karşısında kolayca ele geçirdi. Bunu Fransa, Belçika ve Hollanda'ya karşı düzenleyeceği saldırıya prova olarak yaptı. Üç hafta kadar kısa bir zamanda Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal ettiler. 1940 sonbaharına gelindiğinde İngiltere'nin stratejik konumunun yarattığı teknik zorluklardan ötürü Hitler, İngiltere yerine Rusya'ya saldırmaya karar verdi. Bu kararını vermesindeki etken Rusların Finlandiya karşısında bile zorlandığını görmek oldu. 22 Haziran 1941'te savaş ilanı bile yapmadan Rusya'ya saldırdılar. Hitler cephede ilk gerilemeyi de Rusya karşısında almıştı. Çünkü ordusu savaşa hazırlıksızdı ve soğuk hava koşullarını göz önüne almamışlardı. 1941 Aralık ayında Japonlar Pearl Harbour baskınını gerçekleştirdi ve daha savaş ilanında bile bulunamadan Almanlar Amerikalılara savaş ilan etti. Amerika'nın dahil olması savaşın seyrini değiştirdi. Pasifikte Japonlar durduruldu, 1942'de İtalyanlar Kuzey Afrika'dan çıkartıldı. 1943'te Mussolini iktidardan düştü. 1942 Ağustos'unda Almanlar ve Sovyetler Stalingrad'ta karşı karşıya geldiler. Hitler'in Stalingrad'ta stratejik bir hataya düşerek ısrarı neticesinde 1944 yazının sonlarına doğru Ruslar Berlin'e doğru ilerlediler. 1944'te İngiliz ve Amerikan birlikleri Normandiya'ya çıkartma yaptılar ve Ren'e doğru ilerlemelerine

¹¹⁸ Alan Alexandroff, Richard Rosecrance, "Deterrence in 1939", *World Politics*, vol.29, No.3, Nisan 1977, Cambridge University Press, s.406-407.

¹¹⁹ Eric Hobsbawn, a.g.e., s.207-208.

karşın Almanlar direnmeye devam ettiler. 1944 Nisan'ında Almanlar, Müttefiklere karşı son direnişini Elbe Irmağında yaptılar. Kesin yenilgiye uğradıklarını fark ettiklerinde Hitler, 1 Mayıs 1945'te intihar etti. Alman Başkomutanlığı, Almanya'nın teslim olduğunu bildiren şartsız teslim belgesini imzaladı.¹²⁰

Avrupa bütünleşme fikrinin doğuşu, bu bölümde anlatılan tarihsel süreçle değerlendirildiğinde çok da şaşırtıcı olmamıştır. Batı uluslararası sisteminin dönüşümünün bir kıtayı nasıl dönüştürdüğü ve 1945 sonrasında Avrupa'da nasıl yankı bulduğu bir sonraki bölümde aktarılmaya çalışılacaktır. Kıtada güç dengesi sisteminden vazgeçilememesinin, salt çıkarların ve rekabetin yarattığı pragmatizmin Avrupa'yı yok olmanın eşiğine getirecek iki dünya savaşı yaratması uluslararası ilişkilerin klasik teorisi olan realizmi bu noktada işlevsiz hale getirmişti. Çatışma, çıkar ve güç paradigmalarına dayanan devlet merkezli bu yaklaşım iki büyük savaş sonrası yerini entegrasyon ve işbirliğine dayalı neo-liberal teorilere bırakmıştır. Neo-liberal teoriler doğası gereği uluslarüstü kurumların üstünlüğünü, karşılıklı bağımlılığı, işbirliği ve entegrasyonu öğütlemektedir. Bu bakımdan bir sonraki bölüm Avrupa özeline inilerek devletlerin neden entegrasyona ihtiyaç duyduğu ve hangi entegrasyon teorilerinin zaman zaman da hangi tarihsel olaylarla bu gereklilikleri açıkladığına değinilecektir.

¹²⁰ William H. McNeill, a.g.e., s.783-787.

BÖLÜM III

AVRUPA BÜTÜNLEŞME FİKRİNİN DOĞUŞU VE İLK DÖNEM TEORİLERİ

3.1. ENTEGRASYON KAVRAMI VE ETKİ ALANI

Entegrasyon kavramı üzerinde pek çok tanım olmasına karşın genel anlamda entegrasyonu uluslararası sistemin anarşik yapısından doğan ortama ve algılanan ortak bir dış tehdide karşı oluşturulmuş güvenlikleştirme projesi olarak tanımlayabiliriz. Güvenlik ekseninde ise kavram, entegrasyonu sağlayacak kurumlar için sübjektif sadakat ve toplumsal koşullar nasıl meydana getirilebilir sorusundan hareketle de ele alınabilir.¹²¹ Bu anlamıyla entegrasyon kavramı yahut süreci çok boyutludur ve siyasi, sosyal, ekonomik, askeri vb. pek çok alt başlık altında da incelenebilir. Yine bu bağlamda Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye’in kaleme aldıkları *Power and Interdependence in the Information Age* adlı makalelerinden yola çıkılarak, günümüz dünyasında telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerinin yarattığı karşılıklı bağımlılık ve bu çerçevede oluşan entegrasyonun da dikkate alınması, bu defa kavramın anlam genişliğini görmek açısından önem arz edecektir.¹²² Zira bu anlamıyla bilgi ve bilgiyi kullanma ve hatta ulusal çıkarlara göre bilgiyi manipüle etmenin güç elde etmede önemli bir unsur olduğu günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde bu bakış açısı dikkate değer bir yer kazanmaktadır.

Eğer uluslararası entegrasyon teorilerini bir model çerçevesinde ele almak gerekirse, o zaman burada tehditlerin, karşılıklı bağımlılığın ve sosyal olguların kaynaklık ettiği entegrasyon modellerini görmüş oluruz. Bu modellerde ortak tehdit algılamaları,

¹²¹ İbrahim S. Canbolat, *Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, 2006, s.118.

¹²² Robert Keohane, Joseph S. Nye, “Power and Interdependence in the Information Age”, *Foreign Affairs*, Sep/Oct 1998, s.81.

karşılıklı bağımlılık olgusu ve sosyal anlamda gelişen ortak kimlik duygusu taraflar arasında iş birliği ve entegrasyon derecesini artırmaktadır.¹²³

Konuya daha özgül bir çerçevede yaklaşmak üzere, dış politika aktörlerini entegrasyona yönelten sebeplerin ne olduğu sorusuna geldiğimizde ise burada şöyle bir listeye ulaşılabilir: Öz kaynakların belirli bir amaca yönelik yetersizliği, öz kaynaklarla belirli bir amaca ulaşmanın maliyet itibarıyla yüksek olması, zamanın efektif kullanılma zorunluluğu, etki gücünün birlikte en üst seviyeye çıkarılma arayışı, bir davranışın ve yönelişin meşrulaştırılma istenci, öz varlığın bir dış tehdide karşı korunma zorunluluğu.¹²⁴

Ayrıca Karl Deutch da entegrasyona giden bir sürecin hangi amaç ve faydalardan kaynaklanacağını açıklarken bunları, barışı korumak, daha büyük kapasitelere ulaşmak, belirli bir alanda özgül görevler yapmak ve yeni bir görüntü ve kimlik kazanımı olarak tanımlamıştır.¹²⁵ Aslında entegrasyon teorileri ve üst başlığında görebileceğimiz liberalist teorilere baktığımızda uluslararası ilişkilerin güç ve çıkar dayalı olan egemen teorisi realizmin iki dünya savaşı sebep olduğu tasavvur edilen doğasıyla birlikte düşünüldüğünde iki dünya savaşı sonrası oluşturulan uluslararası örgüt ve kuruluşların ve bunların retoriklerinin manası bu perspektiften daha net anlaşılmaktadır. Buradan bir örnekle büyük bir idealle kurulmasına rağmen savaşı önlemede hüsrana yaratan Milletler Cemiyeti'nin ardılı olarak gördüğümüz Birleşmiş Milletlerin Kurucu Antlaşmasının ilk maddesinde de örgütün amacının uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bozulan barışı yeniden tesis etmek olduğunu ifade edecek olur isek söylemin örgütler düzeyindeki etkinliğini görmek daha kolay olmuş olacaktır. Ve fakat büyük bir idealle oluşturulan bu yapı dahi, klasik realizmin çokça da haklı olacağı, Güvenlik Konseyi'nin karar alma mekanizmasındaki oybirliği unsuru dolayısıyla hedeflenen ideali gölgelemesi ve yine realizmin bir argümanı olan ulusal çıkar ve güç çatışmasının ne derece bağdaştırılması zor ve kaçınılmaz etkenler olduğunu görmek açısından ehemmiyet arz etmiştir.

¹²³ Ömer Göksel İşyar, *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler – Modeller – Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*, Dora Yayıncılık, Bursa, 2009, s.375.

¹²⁴ Kamuran Reçber, *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, 2010, s.6-7.

¹²⁵ Karl Wolfgang Deutch, *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall International, 1988, s.214.

Entegrasyonun bu çalışmanın ana temasına da uygun olarak politik olarak ele alındığı siyasi entegrasyon incelendiğinde ise Leon L. Lindberg'in de belirttiği şekliyle entegrasyon bir süreç olarak ele alınmıştır ve aynı yazar, Ernst Haas'ın *Uniting of Europe* kitabından uyarladığı bir süreç olarak ele aldığı siyasi entegrasyon için; ulusların birbirlerine karşı dış politika ve anahtar olabilecek önemli iç politika meselelerinde bağımsızca politika yapma yetenek ve arzularından vazgeçmekle birlikte ortak kararlar almayı veya bu karar alma yetkisini yeni merkezi organa devretmeyi ve bu süreçte çeşitli farklı bölgelerdeki politik aktörlerin beklentilerini ve politik aktivitelerini yeni bir merkeze devretmeye dönük ikna süreci olarak tanımlamıştır.¹²⁶ Amitai Etzioni'ye göre ise bir siyasi topluluğun bütünleştirilebilmesi için, zorlama araçlarını kullanmada tekel olabilmış olmak, karar verme mekanizmasının merkezinin topluluğa ödül ve kaynakların tahsisini, bölüştürülmesini etkileyebilmek, politik farkındalığı olan vatandaşların büyük çoğunluğu için politik kimikleştirmenin üstünlüğüne odaklanabilmek önemli koşullardandır.¹²⁷ Siyasi entegrasyonun sınırlı olabileceğine değinen Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye'a göre ise siyasi entegrasyon için ortak kurumların oluşturulması, kurumlar olsun yahut olmasın politikaların uyumlaştırılması ve son olarak da ortak kimlik ve sadakat duygusunun geliştirilmesi gerekmektedir. Gönüllü özümsemenin gerçekleştirilebilmesi için bu üç unsurun da geliştirilmesinin zorunluluğu da bu noktada ayrıca vurgulanmıştır.¹²⁸ Siyasi entegrasyon tanımlarından da anlaşılacağı üzere ortak olarak göze çarpan unsurlar entegrasyonun sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi için oluşturulacak uluslarüstü kurumların aktif bir şekilde işler olması, devletlerin oluşturulacak bu kurumlar aracılığıyla ortak kararlar alabilmesi, yetki devrinin bu merkeze sağlanması ve önemli etmenlerden biri olarak da ortak kimlik oluşturabilme süreci ve aidiyet duygusunun ulus mefhumundan inşa edilecek uluslarüstü organa da aktarılabilmesinin sağlanmasıdır.

Entegrasyon teorilerinin etkinlik alanı meselesini ele aldığımızda ise genel olarak bunun çerçevesi; devletlerin kurumsallaşma yoluyla (ekonomik, teknolojik,

¹²⁶ Leon L. Lindberg, *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford University Press, California, s.6.

¹²⁷ Amitai Etzioni, "A Paradigm for the Study of Political Unification", *World Politics*, Vol.15, No.1, Ekim, 1962, s.45.

¹²⁸ Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, Scoot, Foresman/Little, Brown Series in Political Science, Boston, 1989, s.210.

toplumsal işbirliği aracılığıyla siyasal bir birliğe gidilmesi) birbirine bağlanması ve yöntem olarak da devletlerin bağımsız dış ve zaman zaman da iç politika izleme olanaklarını bir kenara iterek onun yerine ortak karar ve organları devreye soktukları süreç analizi olarak çizilebilmektedir.¹²⁹ Tabii buradaki analiz, devleti analiz düzeyi olarak yapılan bir değerlendirmedir. Uluslararası sistem boyutunda ele alındığında ise amaç hem oluşturulacak bütünleşme ile çıkarı maksimize etmek hem de bütünleşmeden doğacak karşılıklı bağımlılık ile uluslararası barış ve güvenliğin korunması olarak görülebilir.

Yukarıda aktarılanlardan hareketle, Avrupa Birliği bağlamında entegrasyonu tam bir süreç olarak tanımlayabiliriz. Zira, Avrupa bütünleşmesi yeni politika alanlarının AB düzeyinde kısmen veya tamamen (sektörel entegrasyon) düzenlendiği, yetkilerin AB üye ülkelerin arasında giderek daha fazla paylaşıldığı veya özerk uluslarüstü kurumlara (dikey entegrasyon) aktarıldığı ve AB'nin yeni üyeler kabul ederek genişlediği (yatay entegrasyon) çok yönlü bir süreçtir.

Sektörel entegrasyon, yeni politika alanlarının veya sektörlerinin AB düzeyinde giderek daha fazla düzenlendiği bir süreci ifade eder. Sektörel entegrasyondaki bir artış, AB tarafından en az bir yeni politika sektörünün (kısmen veya tamamen) düzenlendiğini gösterir. Yakın geçmişte, sektörel entegrasyon, örneğin, güvenlik ve savunma politikasında olduğu gibi göç ve iltica politikasında da ilerlemiştir. Sektörel entegrasyon alanında, entegrasyon teorileri tarafından sorulan temel araştırma sorusu şu şekilde hareket etmektedir: Politika sektörlerinin neden ve hangi koşullar altında AB düzeyinde düzenlenmesi gerekiyor (ve böylece ulus devletlerin özel otoritelerinden ve yetkilerinden kaçılabilir)? Dikey entegrasyon, entegre politika sektörlerindeki AB kurumları arasındaki yetki dağılımını ifade eder. Daha önce de belirtildiği gibi, sektörel bütünleşme süreci, politika alanlarını bireysel üye devletlerin münhasır yetkinliğinden çıkarmakta ve bunları AB düzeyinde kurumsallaşmış iş birliğine tabi tutmaktadır. Bununla birlikte, AB'deki sektörel entegrasyonun kapsamının değerlendirilmesi, sektörel entegrasyonun gerçekleştirdiği kurumsallaşmış koordinasyon ve iş birliği biçimi hakkında bir sonuç çıkarmamıza izin vermemektedir. Örneğin, iş birliği büyük ölçüde hükümetlerarası bir karaktere

¹²⁹ İbrahim S. Canbolat, *Değişen Dünyada Almanya ve Türkler-Ulusal Çıkar, Ulusal Birlik ve Kamuoyu Tercihi Açısından Bir İnceleme*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa, 2009, s.56.

sahip olabilir ('dikey entegrasyonun' en düşük seviyesi'), aynı zamanda belirli bir politika sektöründeki yeterliliklerin, örneğin para politikası söz konusu olduğunda AB seviyesine tam olarak tahsis edildiği anlamına da gelebilir. Aşağıdaki tablo bunu özetlemektedir.¹³⁰

Tablo 2. Entegrasyonun Alanı ve Tanımı

	Sektörel Entegrasyon	Dikey Entegrasyon	Yatay Entegrasyon
Entegre Olacak Alan	Politik alanlar/sektörler	Karar-Vericilerin Yetkileri	Egemenlik, sınırlar
Entegrasyon Nedir?	Yeni politika alanlarında/sektörlerin de entegrasyon (genişleme)	İç yetkilerin devri (derinleşme)	AB müktesabâtı içindeki toprakların genişletilmesi (genişleme)

Avrupa Birliği özelinde entegrasyonun “neden” var olması gerektiği ve fayda/maliyetinin ne olacağı sorusuna geldiğimizde ise özellikle kamuoyu bazında verilerle karşılaşırız. Avrupa Birliği ile ilgili kamuoyu, AB'nin vatandaşlarının hayatlarını nasıl etkilediğine dair yaygın bir kavrayışa dayanır ve genellikle Avrupa medyasının, siyasi partilerinin ve siyasi liderlerin Avrupa yanlısı veya karşı olma gibi popülist söylemiyle renklenir. Entegrasyonun esası üzerine yapılan tartışmalarda, söz konusu verilere göre, entegrasyonun maliyetlerine dair en çok atıfta bulunulan hususlar şunları içerir: Egemenlik ve ulusal bağımsızlık kaybı, kanun, yönetmelik ve standartlar yoluyla ulusal kimliğin kaybedilmesi, ulusal hükümetler için azaltılmış güçler, Brüksel'de yeni bir “büyük hükümet” seviyesinin oluşturulması, pazar korumasının kaldırılmasıyla getirilen artan rekabet ve iş kayıpları, sınır kontrollerinin kaldırılmasından kaynaklanan artan uyuşturucu kaçakçılığı ve suçu, Ortak Tarım Politikası gibi tartışmalı konularla ilgili problemler, entegrasyonun, küreselleşmeyi ve dolayısıyla bununla ilgili sorunları teşvik etmesidir. Öte yandan, Avrupa yanlıları için, entegrasyonun faydaları ise şunları içerir: İş birliğinin, savaşı ve çatışmayı daha az olası hale getirecek oluşu, tek pazarın, Avrupalı işletmelere daha büyük bir tüketici havuzu sunması, birleşme ve bütünleşmenin dünya çapında iş birlikleri yaratması, AB içinde sınırsız hareket özgürlüğü, birden çok üye devletin ekonomik ve sosyal kaynaklarının bir araya

¹³⁰ Frank Schimmelfennig, Berthold Rittberger, “Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses”, *European Union Power and Policy-Making*, ed. Jeremy Richardson, Routledge, 2006, 3.Baskı, s.71-72.

getirilmesi, Birlik'te çalışan üye devletler için yeni küresel güç ve nüfuz imkanı, sistem içindeki zayıf üye devletlerin, gelişmiş diğer üyeler tarafından standartlarının yükseltilmesinin sağlanması, AB'nin daha yoksul bölgelerinde yeni fırsatlar yaratan fonları ve yatırımları ve daha zayıf üye devletlerde demokrasi ve kapitalizmin teşvik edilmesidir.¹³¹

Avrupa Birliği özelinde ele alınan bu konu, aslına bakılırsa, bölgesel herhangi bir entegrasyon sürecinde işlenebilecek maliyet ve faydaları değerlendirmek bakımından da önemlidir.

3.2. AVRUPA'DAKİ BÜTÜNLEŞME HAREKETLERİNE PARALEL OLARAK NEDENSELLİK BAKIMINDAN ENTEGRASYON TEORİLERİ

Avrupa'da bütünleşme hareketlerini, siyasi tarihteki akışı bakımından inceleyerek dönemsel bir ayırım yapmak mümkünse de burada tarihsel kronolojiye koşut entegrasyon teorilerinin oluşumundaki nedenselliğe göre bir tasnif yapılacaktır. Bu şekilde AB oluşumu safhalarıyla incelenmek istense de özel yapısı gereğinden ötürü ayrıca dört maddede sıralanacak kendi içinde başka bir tasnife daha ihtiyaç duyar ki; bunlar da: uluslararası organizasyon olarak kabul edilen Avrupa Birliği, bölgesel bir ekonomik ve politik yapı olarak AB, siyasal sistem içinde politika üretme kabiliyetine muktedir bir AB ve son olarak kendi *sui generis* yapısıyla geniş genellemelere ortak edilemeyen bir oluşum olarak AB'dir. AB'nin bölgesel bloklar halinde bize neler anlattığı, birleşme ihtiyacını doğuran sebepler ve aslında tarihsel kökleri bulunan bir hadise olarak bu yapılanmanın ne olduğu, uluslararası sistemin yapısı ele alınırken detaylıca incelenmiştir. Ulusal devletler ve uluslararası organizasyonlarda politika üretme kabiliyeti, kendine has yapısı ile ilgili durumu ise bütünleşmeyi açıklayan diğer teoriler bölümünde ortaya konulacaktır.¹³²

Tüm bunlarla birlikte bu safhaları açıklayacak basit bir tasnif yoluna gitmek gerekirse; federalizm (*federalism*), fonksiyonalizm (*functionalism*) ve transaksiyonalizm (*transactionalism*) savaştan kaçınmayı, uluslararası barışı

¹³¹ John McCormick, *Understanding European Union*, Palgrave MacMillan, İkinci Baskı, New York, 2002, s.16.

¹³² Ben Rosamond, *Theories of European Integration*, Houndsmills: MacMillan, 2000, s.14-16.

korumayı ve bozulan barışı yeniden tesis etmeye yönelik arayışları kalkış noktası olarak kabul eden ilk dönem fikir ve teorileri olarak ele alınabilir. Bunun yanı sıra yine tarihsel süreç içindeki devam eden bütünleşme ve kurumsallaşmaya ve bu kurumsallaşmanın bütünleşmeyi nasıl bir yönde etkileyeceği ya da tam tersi düşüncedeki iddiaların ne olacağına dair, metod ve analiz düzeyleri farklı da olsa, neo-fonksiyonalizm (*neo-functionalism*), hükümetlerarasıcılık (*intergovernmentalism*) ve yapısalcılık (*constructivism*), süregiden entegrasyonu açıklayıcı daha ileri fikir ve teoriler olarak kabul edilebilir. Avrupa Birliği'nin sistemsal ve kurumsal anlamda işleyişi ve yönetim şeklini sorgulamak ve bütünleşmenin yönetiminin nasıl kavramsallaştırılacağına dair soruları açıklamak açısından ise çok düzlemli yönetim (*multi-level-governance*), yeni-kurumsalcılık (*neo-institutionalism*), politik sistem (*political system*) ve eştoplumsallaştırmacılık (*consociationalism*) yaklaşımlarını ele almak önemlidir.

Bu anlamda dönemlere ve nedenlere yönelik bir açıklama yapmak gerekirse, aşağıdaki tablodan faydalanabiliriz.¹³³

¹³³ Thomas Diez, Antje Wiener, "Introducing the Mosaic of Integration Thoery", *European Integration Theory*. ed. Thomas Diez, Antje Wiener, Oxford: Oxford University Press, 2004, s.7.

Tablo 3. Avrupa’da Entegrasyonun Dönemsel ve Nedensel Olarak Açıklanması

Safhalar	Dönem	Ana Tema
Entegrasyonun Açıklanması	1960 ve sonrası	<u>Realizm</u> Entegrasyonun Sonuçlarını Nasıl Açıklayabiliriz? Neden Avrupa Entegrasyonu Gerçekleşir?
Yönetim Çözümlemesi	1980 ve sonrası	<u>Yönetişim</u> AB İçin Nasıl Bir Politik Sistem Gerekir? AB İçindeki Politik Süreçler Nasıl Tanımlanabilir? AB’deki Politik Düzenlemeler Nasıl İşler?
Avrupa Birliği’nin İnşası	1990 ve sonrası	<u>Sosyal İnşacılık</u> Nasıl/Hangi Sosyal ve Siyasal Sonuçlarla Birlikte Entegrasyon Gelişir? Entegrasyon ve Yönetişimin Kavramsallaştırılması Nasıl Olmalıdır?

3.3. SAVAŞI ÖNLEMeye DAİR İLK DÖNEM FİKİRLERİ

3.3.1. 1945 sonrası Uluslararası Sistem ve Federalizm Fikirleri

Ulus devlet kavramına bir meydan okuma olan federalizm, uluslarüstü paradigmanın en radikal ifadesidir. Avrupa federalizmi, daha önce tamamen egemen devlet birimlerinin davranışlarını düzenlemek için aşırı ulus ötesi bir yönetim öngörüyordu. Bu düzenlemeler, önceden var olan ulus devlet birimleri arasında müzakere edilmesi için resmi bir anlaşma olmasını gerektirdi ve bundan kasıt Avrupa elitleriyle “halk” arasındaki uzlaşma olmuştur. Bu komplike anlaşma, Avrupa halkının demokratik iradesini ifade eden kurucu bir mecliste ortaya konulacaktır. Avrupa federalistleri, klasik Amerikan modelini takip etmiş, sosyal istikrar ve güç dengesi politikasının eşitliğini korumak için kurumsal prosedürler toplumsal değişimin mantıksal ve siyasi sonuçlarını açıklamak pahasına yoğunlaştırılmış ve geliştirilmiştir.¹³⁴ Esasında Avrupalı federalistlerin Amerika modelini takip etmesi bir rastlantı olmamıştır. Çünkü federalizm Anglo-Amerikan kültürün bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve kıta Avrupasına ilk bakışta yabancı kalmıştır. Churchill’ın 19 Eylül 1946 Zürih’te yaptığı ünlü konuşmasında mutlu ve özgür bir Avrupa için bir çare var diyerek kast ettiği Avrupa Birleşik Devletleri terimini ilk kullanan Avrupalı

¹³⁴ Micheal O’neil, *The Politics of European Integration*, London and New York, Routledge, 1996, s.21.

bir politikacı olması, bu durumun tesadüfî olmadığına da delili olmuştur.¹³⁵ Nitekim Churchill, İkinci Dünya Savaşından yeni çıkmış yorgun bir Avrupa için de çareler ararken yaptığı meşhur konuşması *Tragedy of Europe*'da, Avrupa ailesini barış, emniyet ve özgürlük içinde yeniden yaratarak yaşatabileceği bir kıtadan bahsediyordu. Bu bağlamdaki sözleri, bir çeşit Amerika Birleşik Devletleri icat etmeliyiz deyişi de, Avrupa'nın içinde bulunduğu açmaza bir ispat niteliğindeydi.¹³⁶

Anayasal temelli bir bütünleşme öngören federalizmin katı bir anayasa oluşturma isteği işleyişin güçlendirilmesi ve devletlerin menfaatlerinin gözetilmesinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan kararlar üye devletlerin çıkarlarını sakınmak için oy çokluğu ile alınmaktadır. Buradan hareketle federalizmde yol gösterici ilke çeşitlilik içinde birlik sağlayarak federal sistem çalışmalarının yeterli bir Avrupa politikası dizaynına yardımcı olmasıdır.¹³⁷

Avrupa'da bütünleşme hareketlerinin tarihi on dördüncü yüzyıla kadar dayandırılabilirse bile düşünsel temelleri bakımından Alman kökenli Johannes Althusius'un *Politica*'sı modern federalizmin ilk kapsamlı teorisi olarak kabul edilir. Birinci Dünya Savaşı sonrası bütünleşme hareketlerinin tarihsel arka planındaki en önemli isimlerden birisi ise Count Richard Nikolaus von Coudenhove – Kalergi'dir. Avusturyalı diplomat 1923 yılında yayımladığı Pan-Europa adlı eserinde Avrupa'da oluşturulacak ve Sovyetler Birliği ve İngiltere'nin dâhil edilmediği, Türkiye'nin ise talep ederse katılabileceği federatif bir yapıyı savunmuştur. Kont Coudenhove-Kalergi Avrupa halklarını temsil edecek bir Temsilciler Meclisi, devletleri temsilen bir Senato, gümrük birliği kurulmasını, askeri ittifaklar oluşturulmasını ve bir yüksek adalet divanı aracılığı ile uyuşmazlıkların çözülmesini beklemiştir.¹³⁸ Yirminci yüzyılın bir diğer önemli ismi ise Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında oluşturulan ekonomik birliğin temellerini atan Edward Herriot'tur.¹³⁹ Avrupa bütünleşmesinin fikir babalarından olan Jean Monnet'nin ve Altiero Spinelli'nin nihai amaçları bir Avrupa federasyonu oluşturmak olup, yaklaşımlarının temelinde

¹³⁵ Haluk Özdemir, *Avrupa Mantığı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İkinci Baskı, İstanbul, Nisan 2015 s. 58.

¹³⁶ <http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html> erişim 22.06.17

¹³⁷ Caner Sancaktar, "Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri", *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, ed. Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Beta Basım A.Ş., İlk Baskı, İstanbul, Şubat 2013, s.123.

¹³⁸ Kamuran Reçber, a.g.e., s.12.

¹³⁹ İbrahim Canbolat, Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslarüstü Bir Sistemle Ortaklık, a.g.e., s.111.

yer alan güdüler ise; Avrupa'nın savaşlarla dolu tarihi, ortak sorunlara birlikte çözüm arayışı ve bu çözümleri bulacak ve uygulayacak kurumsal mekanizmaların oluşturulması olmuştur. Buna karşın uzun vadede bir Avrupa federasyonunun kurulması gerektiğini savunmasına rağmen Jean Monnet Avrupa'da federal bir birliğin ateşli bir savunucusu olarak dikkati çekmemiştir. Böylece Monnet doğrudan doğruya bir "federalist" olarak nitelendirilmemiş ve Avrupa bütünleşmesi çerçevesinde federal fikirleri savunanların öncüsü olarak Spinelli görülmüştür.¹⁴⁰

Peki ne olmuştur da 1945 sonrası uluslararası sistem Avrupa'da böyle bir fikri doğurmuştur sorusunu ele aldığımızda; önceki bölümde özetlenen tarihsel süreci hatırlamak gerekecektir. Buna göre, 1925 Locarno süreciyle başlatılmaya çalışılan Avrupa uyumunun 1939'ta tekrar yıkılması "ortak" bir güvenlik sistemi geliştirilemediğinin göstergesi olmuş bulunmakla, 1945'ten sonra Avrupa'da güçler arası denge kurma sistemi kavram olarak yerini bütünleşme ve uluslarüstülük anlayışlarına bırakacaktı.¹⁴¹ Böylelikle de, büyük iki dünya savaşını ardarda yaşayan Avrupa ulusları artık Westfalyan egemenlik konseptinden ve güç dengesi prensibinden giderek uzaklaştılar. II. Dünya savaşından sonra ise İsviçre ve İsveç hariç Avrupa'da bir uçtan bir uca işgal edilmeyen alan kalmamıştı. Kendi geleceklerini şekillendirebilecek kapasiteye sahip değillerdi. Bu durum Batı Avrupa'da yeni bir konsept belirlemeyi zorunlu kıldı. Bunu üç büyük devlet adamı yapacaktı. Almanya adına Konrad Adenauer, Fransa adına Robert Schuman ve İtalyanlar adına Alcide de Gasperi. Üçü de iki büyük savaş dönemine tanık olmuş ve Avrupa'nın yaşadığı trajedinin fazlasıyla farkındaydı. Karşılarında Westfalya Barışından üç yüzyıl sonra aynı pozisyona dönen bir Almanya vardı. Ancak bu Almanya'nın bir bölümü artık kendini Varşova Paktıyla diğer sosyalist devletlere sıkı sıkı bağlayan Sovyet Rusya'nındı. Yani, bu üç devlet adamının Avrupa'daki bu bölünmeyle başa çıkmaları gerekiyordu.¹⁴²

Savaştan sonra İngiltere cephesinde de durum Sovyet tehdidine karşı Amerika ile işbirliğine girmek şeklinde tezahür edecekti. Özellikle Polonya meselesinde taviz vermez bir tavra bürüneceklerdi. 23 Nisan 1945'te San Fransisco Konferansında

¹⁴⁰ Alper Arisoy, "Avrupa'da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar", *Ege Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:4, Ekim 2010, s.1202.

¹⁴¹ Henry Soutu, age., s.264.

¹⁴² Henry Kissinger, *A New World Order*, s. 86.-87.

Amerika Başkanı Truman, Sovyet temsilci Molotov'a Polonya'da kurulacak hükümete dair niyetini açıklamıştı. İngiltere ve Amerika'nın en büyük korkusu Avrupa'ya egemen olma ihtimali olan bir Sovyetler Birliği idi.¹⁴³ Nitekim Churchill 5 Mart 1946 yılında Westminster Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Baltıktaki Stettin'den Adriyatikteki Trieste'ye kadar Avrupa kıtası boyunca bir demir perde indiğinden bahsetmiştir. Burada, somut olarak, Orta ve Doğu Avrupa'daki önemli şehirlerin (Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş, Sofya gibi) Sovyet nüfuzu ile karşı karşıya kaldığını ifade ediyordu.¹⁴⁴ Uluslararası ilişkiler literatürüne demir perde olarak giren bu kavram fiziksel bir çatışmaya girilmese de başlayacak yeni bir çatışmanın soğuk savaşın habercisiydi. Bu dönemde iki büyük savaştan çıkmanın yorgunluğuyla, sömürgelerinden çekilmelerinin yarattığı maddi külfetle kıta olarak dünya siyasetinde aktif bir siyasi güç olmaktan ister istemez uzaklaşan Avrupa, tek tek aktörler olarak var olamayacağının farkındaydı ve yeni bir güç olarak ortaya çıkmak için birleşmek elzemdi.

Bu anlamda savaş sonrası atılan en önemli adımlardan birisi San Fransisco konferansı olmuştur. 1945 yılında yapılan bu konferansın en önemli sonucu Birleşmiş Milletler'in kurulmasıydı. Birleşmiş Milletler de tıpkı Milletler Cemiyeti gibi büyük umutlarla uluslararası barış ve güvenliği korumak için yola çıkmıştı. Bunu BM dibacesi şu şekilde ifade eder;

Bir insan yaşamı içinde iki kez insanlığa tarîf olunmaz acılar yaşatan savaş felaketinden gelecek kuşakları korumaya, temel insan haklarına, insanların onur ve haysiyetine, erkeklerle kadınların ve büyük uluslarla küçük ulusların hak eşitliğine olan inancımızı yeniden ilan etmeye, adaletin korunması ve Antlaşmadan doğan yükümlülüklerle saygı gösterilmesi için gerekli koşulları yaratmaya ve daha geniş bir özgürlük içinde daha iyi yaşama koşulları sağlamaya, sosyal bakımdan ilerlemeyi kolaylaştırmaya, ve bu ereklere ulaşmak için:

Hoşgörüyle davranmaya ve iyi komşuluk anlayışı içinde birbirimizle barışık yaşamaya, uluslararası barış ve güvenliği korumak için güçlerimizi birleştirmeye, ortak yarar dışında silahlı kuvvet kullanılmamasını sağlayacak ilkeleri kabul etmeye

¹⁴³ *Uluslararası İlişkiler Tarihi, Diplomasi Tarihi*, Cilt 5, çev: Ali Rıza Dırık, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, Mart 2013, s.836-838.

¹⁴⁴ <https://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> Erişim 28.02.18.

ve yöntemleri benimsemeye, tüm halkların ekonomik ve sosyal bakımdan ilerlemesini kolaylaştırmak için uluslararası kurumlardan yararlanmaya istekli olarak bu amaçları gerçekleştirmek için çaba harcamaya karar verdik.

*Buna uygun olarak hükümetlerimiz, San Francisco kentinde toplanan ve yetki belgeleri usulüne uygun görülen temsilcileri aracılığıyla işbu Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı kabul etmişler ve Birleşmiş Milletler adıyla anılacak bir uluslararası örgütü kurmuşlardır.*¹⁴⁵

Böylece uluslararası örgütler vasıtası yoluyla uluslararası sistemi düzenleme fikri yeniden ortaya çıkmış oluyordu. Esasında Avrupa örgütlenme gerçeğine çok da yabancı değildi. Örneğin; on dokuzuncu yüzyılın başlarında, Almanya üç yüzü aşkın bağımsız krallık, seçmen, ducalık, imparatorluk şehri, kilise bölgesi ve imparatorluk krallarının mülklerine parçalanmıştı. Bu bölgeler, Ortaçağ'dan bu yana bağımsızlığını arttırmakla birlikte, 1806'da Kutsal Roma İmparatorluğunun kaldırılmasıyla birlikte tam egemenlik iddiasında bulunmaya hak kazanmışlardı. 1815'te Napolyon'un yenilgisinden sonra Almanya'nın politik birlikleri, 38 eyalette toplanarak kendilerini Alman Konfederasyonu'na dahil etti. Politik kıskançlıklar ve bağımsız davranma isteği, bir süre, ayrı ayrı bu devletlerin ekonomik birleşmeye yönelik her türlü teşebbüsünü engelledi. Bununla beraber, gelir vergilerinin olmadığı ve devlet gelirlerinin ana kaynağının gümrük ve özel tüketim vergileri olduğu bir dönemde, bağımsız bir gümrük idaresi ile ortak bir gümrük sisteminin oluşturulmasının gereği ve yararı zamanla anlaşıldı. Böylece, ilkin 1828'de Prusya, Hessen-Darmstadt'la bir gümrük birliği kurarak Alman Zollverein'in çekirdeğini oluşturdu. 1866 savaşı ardından ise eski Zollverein'in yerini terkedeceği surette, bu defa on altı büyük devletin Almanya Gümrük Birliği'ne katıldığı görüldü.¹⁴⁶ Yani Avrupa için böylesi bir teşkilatlanma yapısı aslında geleneğinde de olan bir durumdu.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'nın politik takvimi, entegrasyonu böylesine işaret ederken tarihsel bir geçmişi de olan federalizm akımı gündemdeydi. İnsan eliyle yaratılmış böylesine bir faciadan alınan derslerle barışı ve refahı koruyacak bir uluslararası organizasyona ihtiyaç vardı. Gelecekteki pek çok tartışmaya da konu

¹⁴⁵ Mehmet Genç, *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*, I. Cilt, 1. Baskı, Ocak 1999, Bursa, s.32.

¹⁴⁶ Walter Mattli, *The Logic of Regional Integration Europe and Beyond*, Cambridge University Press, İlk Baskı, 1999, Birleşik Krallık, s.108-112.

olacak iki mesele Avrupa entegrasyonunu şekillendirecekti. Bir yanda Avrupa Birleşik Devletleri kurma hayalinde federal bir yapı öneren maksimalist görüş diğer yanda ise egemen devletler arasındaki ticari ilişkilerle gelişmeyi öngören gevşek birlik amacındaki minimalist düşünce vardı. Maksimalizm İtalyan filozof Altiero Spinelli'yle özdeşleşirken minimalizm İngiltere eski başkanı Winston Churchill'le anılacaktı. Churchill 1946'da Zürih'te yaptığı meşhur konuşmasında barışı korumanın tek yolunun Avrupalı insanlar arasında sıkı ve güçlü ticaret ilişkileriyle oluşturulmuş bağlar kurmaktan geçtiğine dair inancını dile getiriyordu. Sınır ötesi düşmanlıklar, potansiyel ticaret ortaklarını ve ticari ilişkide bulunan diğerlerini tehdit edeceğinden savaş olasılığı böylece azalmış olacaktı. Her ne kadar Birleşik Avrupa Devletleri tabirini ilk kendisi kullandıysa da aklında olan aslında Kantçı bir “ticaret yapan uluslar birbirleriyle savaşmaz” düşüncesi idi. Bunun aksine Spinelli, yalnızca ekonomik bağların milletler arasında anlaşmazlıkları çözmeye yetmeyeceğine inanıyordu. Sadece ekonomik birliğin Hitler veya Stalin gibi bir diktatör doğurmayacağını bir garantisi yoktu. Uzun dönem bir barıştan istifade edilmek isteniyorsa hem ekonomik hem siyasi bir birlikte buluşulmalıydı. Mussolini İtalya'sı tarafında tutuklanırken dahi federal bir Avrupa anayasası için taslak yazmaktaydı. Spinelli'nin taraftarları ulus devletin sonu görüşüyle suçlansa da, asıl Nazi işgali altındaki Avrupa'da ulus devletin nasıl yok edildiği tecrübe edilmişti ve dolayısıyla Avrupa çapında bir entegrasyon iki yıkıcı dünya savaşının ekonomik ve siyasi istikrarsızlık dönemlerinden sonra ulus devleti kurtarmanın ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi.¹⁴⁷

1941 yılında Ventotene adasında tutsak bulunan Altiero Spinelli ve Ernesto Rossi bugün hala Avrupa federalizminin başvuru kaynağı niteliğindeki Ventotene Manifestosunu yazdılar. Bu manifesto Modern Medeniyetlerin krizi, Savaş Sonrası Görevler-Birlik Avrupası ve Sosyal Reform olmak üzere üç ana başlıktan oluşmaktaydı. İlk bölümde modern toplumların temelinin özgürlük ilkesi olduğundan bahsetmiştir. Buna göre etnik, coğrafi, dilsel ve tarihsel özelliklerle tanımlanan tüm insanlar, kendi özel siyasal hayat kavramına göre oluşturulan devlet örgütü içerisinde, herhangi bir dış müdahaleden bağımsız olarak kendi ihtiyaçlarını

¹⁴⁷ Andreas Staab, *The European Union Explained Institutions, Actors, Global Impact*, Indiana University Press, 3. Baskı, 2013, Bloomington, s.4-5.

karşlamak için en uygun aracı bulmak zorundaydı. Devlet yönetiminde halklar eşit bir şekilde temsil edilmeli ve söz sahibi olmalıydı. Bu bölümde, dolayısıyla, yurttaşın özgürlüğünün, eşit siyasi haklara sahip olmasının önemiyle birlikte, bunlar sağlanmadığında totaliter rejimlerin nasıl ortaya çıktığı anlatılmış ve eleştirilmiştir. İkinci bölüm olan savaş sonrası görevler ve birlik Avrupası kısmında, Almanya'nın yenilgisinin, uygarlık ideallerine göre Avrupa'nın yeniden biçimlenmesine doğrudan doğruya yol açamayacağı, bunun için enternasyonal bir yapının önem taşıyacağı anlatılmış; böyle olmaması durumunda İngilizlerin Amerikalılarla anlaşarak kendi çıkarları doğrultusunda kıtayı tekrar güç dengesi politikasınca yönlendireceği öngörülmüştür. Ayrıca totaliter rejimlerin çöküşü tüm halklar için özgürlük yaratacak ve demokratik eğilimlerin zaferi olacaktı. Tarafsızlık beyanları, saldırmazlık paktlarının, Milletler Cemiyeti'nin ne derece işe yaradığı ortada iken uygulanabilecek yeni bir birleşmiş Avrupa ülküsü anayasa ve ortak bir askeri sisteme dayandırılacak ve baskıcı yönetimlerin omurgası olan kapalı ekonomi sistemi ortadan kaldırılacak böylece Avrupa'da yeni bir diktatörlük oluşmasının önüne geçilecek ve istikrarlı bir federal yapı oluşturulacaktı. Üçüncü kısım olan sosyal reform bölümünde ise modern medeniyetin öncüsü olacak özgür ve birleşik Avrupa'nın totaliter dönemin sona ermesi anlamına geleceği vurgulanmaktaydı. Bu çağın sonu, toplumsal eşitsizliklere ve ayrıcalıklara karşı verilen mücadelenin tarihsel süreci olacaktı. Bu süreci destekleyen eski muhafazakâr yapılar çökecekti. Spinelli ve Rossi bu bölümde ayrıca özel mülkiyet gibi kaynaklara toplumun eşit erişimi, devlet-kilise ilişkileri gibi bazı konulardaki fikirlerini ortaya koymuşlardır. Bu noktada, sosyal maliyet, yiyecek, barınma ve kıyafet ile insanlık onurunu korumak için ihtiyaç duyulan minimum rahatlıkta herkesin güvence altına alması gibi sosyal konuları sosyalist bir bakış açısıyla değerlendirmişlerdir. Manifestolarında, son olarak Avrupa uygarlığındaki mevcut krizleri algılayan insanlığı yükseltmek ve aydınlatmak amacıyla olan herkesi bu harekete davet etmişlerdir.¹⁴⁸ İki dünya savaşının da büyük yıkımını görmüş Spinelli için, Federal Avrupa sayesinde, ulusal devletler arasındaki durdurulamaz rekabet azalacak, modern uygarlık yeniden inşa edilecek ve tüm bunlar

¹⁴⁸ Altiero Spinelli, Ernesto Rossi, The Ventotene Manifesto, *Ventotene: The Altiero Spinelli Institute for Federalist Studies*, 1998, s.75-96.

totaliter rejimlerin sonunu getirerek Avrupa uygarlığı girdiği duraklama döneminden çıkacaktı.¹⁴⁹

Barışın korunmasının olmazsa olmaz şartı olarak Avrupa’da bir federasyon öngören yalnızca Spinelli ve Rossi değildi. Jean Monnet de Almanya-Fransa arasındaki ekonomik nedenli kömür- çeliğin yarattığı savaşın artık son bulması ve ortak bir otorite altında bütünleşme sağlanması gerektiğini düşünüyordu. 9 Mayıs 1950’de Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından okunan Schumann Deklarasyonu da bütün bu görüşleri destekliyordu. Bu öneri, çok geçmeden, altı kurucu üye devletin (Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg) desteği ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğu’na dönüştü.¹⁵⁰ Böylece 18 Nisan 1951’de ilk altılar arasında AKÇT Kurucu Antlaşması imzalandı. Kömür ve çelik ticaretinde liberasyon, pazardaki kısıtların kaldırılması, yüksek otoritenin özel durumlarda müdahalesi, işçilerin serbest dolaşımı gibi temel konuları hedefleyen AKÇT, yüksek otorite, bakanlar konseyi, danışma komitesi, ortak meclis ve adalet divanından ibaret olmak üzere beş temel organdan oluşmaktaydı.¹⁵¹

Bununla beraber netice olarak bakıldığında, federalizmin Avrupa entegrasyonunun gelişimine katkısı, 1945’te umut edilenden daha az oldu. Gerçek değişim beklentisi olarak hareketin artan ideolojik farklılıkları, gizli grup tartışmalarında daha fazla siyasi enerjinin boşa gittiğini göstermekteydi. Zira, Federalistler kendi içlerinde de görüş farklılıklarına sahip bulunuyordu. Nitekim, 1947 Montreux Kongresi’nde bu farklılık, yükselen bir bölünmeyi gözler önüne serecekti. 'Dünya federalistleri' fraksiyonu, Avrupa entegrasyonunu yalnızca küresel birliğin habercisi olarak gördü. Buna karşın 'ayrılmaz federalistler' fraksiyonu, Avrupa'nın muazzam kültürel çeşitliliğini ve uygulanabilir bir federal siyasetin gerçek temeli olan yarı özerk yerel birimlerin rolünü vurguladı.¹⁵²

¹⁴⁹ Çiğdem Nas, Altiero Spinelli: İdeallerin Avrupası, *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Nisan 2014, s.67.

¹⁵⁰ Desmond Dinan, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*, çev.Hale Akay, Kitap Yayınevi, Birinci Basım, Nisan 2005, İstanbul, s.430-431.

¹⁵¹ Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişimi, Genişlemesi, Kurumları*, Beta Basım A.Ş., 11. Baskı, İstanbul 2004, s.10-11.

¹⁵² Micheal O'Neill, *The Politics of European Integration*, Routledge, Elektornik Baskı, 2005, s.25-26.

Nihayetinde ulus devlete meydan okumanın bir ifadesi olan federalizm, idealist akımın varsayımlarından da yararlanmak suretiyle en sıkı bütünleşme modelini ortaya koymuştur. Ulus devletin meydana getirdiği siyasal sorunların uluslararası ilişkiler disiplini çerçevesinde çözülebilmesinin ancak ulus devleti yetki devrine zorlayan anayasal düzenli bir federal sistem olduğu varsayılmıştır.

Federalizm, sonuçta, Avrupa bütünleşmesinin ilk süreçlerini açıklamada önemli bir öncü fikir olmuştur. Federalistlerin normatif hedefleri rekabet halindeki ulus devletlerin yerine Avrupalı devletler arasında bir federasyon kurmak olmuştur ve politik stratejileri kurumların önceliğidir. Ancak, belirtmek gerekir ki, Federalizm, uluslararası ilişkilerde Avrupa bütünleşmesini anlamada bilimsel bir teori olmaktan öte daha çok bir siyasi düşünce veya ülkü gibi var olmuştur. Kimilerince de federalizm bir teori olmaktan öte iki savaş arası dönemin ütöpik bir ideali gibi görülmüştür. Ulus devletlerin siyasal egemenliklerinin bir üst yapıya bu kadar kolay devredilebileceğinin düşünülmesi (diğer bir deyişle, siyasi aktörlerin karar almada hala ulus-devlet çıkarlarını gözetmekten vazgeçmemeleri) ise bu bakış açısının en önemli handikabı olmuş ve bu yöndeki temel eleştiri, Avrupa entegrasyonunu açıklayıcı bir diğer önemli ilk dönem teorisi olan fonksiyonalizmin çıkış noktasını oluşturmuştur.¹⁵³

3.3.2. Fonksiyonalizm (İşlevselcilik)

Realist görüşün rekabet, çatışma, hükümetler arası ilişkiler gibi bakış açılarının tam aksine işlevselciler işbirliğine ve hükümetler arasında teknik uzmanlarla kurulacak diyaloglar gibi meselelere odaklanmışlardı. İşbirliğinin iç dinamiğinden bahsediyorlar; devletlerin belirli sınırlı alanlarda birlikte çalışmaları ve bu işbirliğini denetlemek için yeni organlar oluşturmaları halinde entegrasyonun 'görünmez bir eli' aracılığıyla diğer alanlarda da birlikte çalışacaklarını savunuyorlardı. Bu mantıkla yola çıkılacak bir Avrupa bütünleşmesinin yarattığı ortama AB üye ülkelerinin karşı koyması zor olacaktı. Üyelerden biri sözleşmeyi deldiği takdirde yaşayacağı maliyet sağlayacağı faydadan çok olmalıydı.¹⁵⁴ Bir anlamda işlevselcilik, devletler arasında

¹⁵³ Sinem Akgül Açıkmeşe, "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı:1, Bahar 2004, s.4-5.

¹⁵⁴ John McCormick, *Understanding the European Union*, Palgrave, İkinci Baskı, New York, 2002, s.14-15.

boşluğun fark edildiği belirli organizasyonlarda köprü görevi üstlenmesini ifade etmektedir. Örneğin, posta ağı yaratmak gibi nispeten tartışmasız bir konuda devletler arasında oluşturulacak bir entegrasyon ileride daha önemli konuların bütünleşmesine yol açacağından bir bakıma barışa uzatılmış gizli bir el görevi görecek; askeri veya ekonomik politikaların yerine daha önemsiz görülen teknik konular ileride oluşturulacak daha bir büyük bir yapılanmanın temellerini oluşturan ağlar olacaktır.¹⁵⁵

Entegrasyon sürecinde devletlerin ulusal egemenliklerinin bir üst yapıya devri konusundaki hassasiyetleri üzerinde durmadığı için eleştirilen federalist bakış açısına karşı fonksiyonalizm David Mitrany'nin 1944 yılında yayınladığı *A Working Peace System* çalışması ile gündeme gelmiştir. Mitrany'e göre, karmaşık hale gelen politik sistemlerde teknik konular gün geçtikçe artmakta olduğundan dolayı, spesifik bir alan üzerinde çalışan uzmanların ve kurumların bu teknik konular üzerinde çözüme odaklı çalışmasının işlevsel uluslararası kurumların artmasına sebep olacağı varsayılmıştır. Mitrany bir alanda başlayan işbirliğinin diğer alanlara da yayılacağını ileri sürmüştü ve bu duruma dallanma (ramification) adı vermiştir. Dallanma etkisi ile bir alanda başlayan işlevsel örgütlenme başka alanları etkileyerek sonuçta siyasi alanın devre dışı bıraktığı bir dünya toplumu yaratmak amacıyla kalıcı barış sağlanacaktır.¹⁵⁶

Mitrany, modern toplumun, politikacılar yerine uzmanlar tarafından en iyi çözülebilecek sayısız teknik problemle karşı karşıya kaldığını savunmaktaydı. Bu, devletler içinde olduğu kadar çok taraflı düzenlemelerde devletler arasında da geçerliydi. Gerçekten de mantıksal olarak devletlerden ortak yanıtlar gerektiren ortak sorunların çoğaldığı görülmekte olduğu içindir ki, esas itibarıyla politik olmayan problemler (ekonomik, sosyal, bilimsel) karşısında karar vermeleri için etkilenen ülkelerdeki politik dışı uzmanlara söz hakkı verilmeliydi. Mitrany, belirli bir teknik alanda başarılı bir işbirliğinin diğer ilgili alanlarda daha fazla işbirliğine yol açacağını düşünüyordu. Zira, hükümetler, bu tür işbirlikçi çabalarıyla elde edilecek ortak çıkarları tanıyacak ve böylece işbirlikçi görevlerin daha da genişletilmesi için

¹⁵⁵ Leon N. Lindberg, Stuart A. Scheingold, *Regional Integration: Theory and Research*, Harvard University Press, 1971, s.6.

¹⁵⁶ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, MKM Yayıncılık, Bursa, 2008, s.431.

teşvik veya izin verecekti. Bu çerçevede de, tüm tarafların mutlak kazanç elde ettikleri teknik alanlarda işbirliğinin yaygınlaşması nedeniyle devletler ve toplumlar gittikçe daha da entegre hale geldikçe, bu işlevsel bağları koparma maliyeti büyük olacak ve bu nedenle liderlerin bunu yapmadan önce durmasına sebep olmasını sağlayacaktı.¹⁵⁷

Fonksiyonalistler için belli işlevlere odaklanma, uluslararası iş birliğini büyük hareketlerden daha hızlı ve etkili bir şekilde teşvik edecektir. Bu uluslararası örgütlerin boyutları ve yapıları önceden belirlenmek zorunda kalmayacak, bunun yerine kendi kararıyla belirlenecektir. Bu noktada, işlevsel kuruluşlar kurulduktan sonra mecburen birbirleriyle çalışmak zorunda kalacakları öngörülmektedir. Örneğin, demiryolu, karayolu ve hava acenteleri, zaman çizelgelerinin koordinasyonu ve farklı hacimdeki yolcu ve yük trafiğiyle nasıl başa çıkılacağı konusunda teknik konularda iş birliği yapmalıdır. Farklı fonksiyonel ajans grupları birlikte çalıştıkça koordineli uluslararası planlama organize edilmelidir. Bu yolla mevcut sistemlerin rasyonalize edilerek yeni bir sistemin yaratılmasında devletler, işlevsel işbirliklerine serbestçe girmek, ayrılmak, bazı işlevleri başkalarına bırakabilmek suretiyle, kendi siyasi ve sosyal deneylerini yaşayabilecek; böylelikle de, Fonksiyonalizm, federalizmin doğal bir sonucu olabilecektir.¹⁵⁸

Mitrany, federalizm konusuna sıcak bakan bir isim değildi. Dolayısıyla, bir ülkenin kendi içindeki idari bölgeler arasında sağlayacağı federalizmin Almanya gibi klasik federal örneklerde daha kolay ve doğal bir süreçle olacağını ama ülkeler arası federalizm fikrinin sancılı sonuçlar doğuracağını öne sürmüştür. Buradan hareketle de, Avrupa'da federal bir birlik oluşturma fikri yönünde çeşitli tekliflere rağmen Avrupa'nın ülkeler temelinde bireysel davranışlarından vazgeçtiğine veya birbirleriyle çok sıkı ve kardeşçe ilişkilerinin olduğuna dair bir emare bulunmadığından söz etmektedir. Ona göre böyle bir birliktelik bir uluslar üstü yapıdan ziyade yeni bir ulusalcılığın şekil alacağı bir forma dönüşecektir.¹⁵⁹ Bu konu çerçevesinde, Mitrany'nin diğer düşünceleri ise; barışın bölgesel bir birleşmeyle sağlanmayacağı, ulus devletin kendi sorunlarını bu (federal) sistem içinde daha da

¹⁵⁷ Paul R. Viotti, Mark V. Kauppi, *International Relations Theory*, Pearson, 5.Baskı, 2012, s.138.

¹⁵⁸ David Mitrany, *A Working Peace System*, Chicago, Quadrangle Books, 1966, s.73-84.

¹⁵⁹ David Mitrany, The Functional Approach to World Organization, *International Affairs (Royal Insitute of International Affairs 1944-)*, Volume 24, Issue 3, Temmuz 1948, s.351-352.

arttıracığı ve bölgeler arası gerilim oluşturacağı ve insanoğlunun özgürlüğünü baltalayacak bir dünya hükümetine dönüşeceği şeklinde karşımıza çıkar.¹⁶⁰

Fonksiyonalizm, 1950'lerden beri AB'nin nasıl geliştiğine ilişkin teorik tartışmalara egemen olmuştur.¹⁶¹ Esin kaynağı, Jean Monnet'nin belirli uluslar üstü kurumlar bağlamında çoğunlukla teknik ve ekonomik alanlar olmak üzere dar alanlarda uygulanan işbirliği stratejisinin ileride diğer alanlarda daha kurumsal entegrasyona imkan vereceği düşüncesidir. 1940'ların sonunda, 1951'de Paris Antlaşması şartlarına göre Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu olarak kurumsallaşan işlevsel yaklaşımın bölgesel entegrasyon için uygun bir yol önerdiğine dair işaretler vardı. Monnet'nin sektörel bütünleşme önerisi, Avrupa'da bir uluslar üstü topluluk inşa etme arzusundan ziyade, devlet nedenlerinden dolayı Fransız hükümeti tarafından alındı. Ve bu temelde Avrupa entegrasyonu pratik bir proje olarak başlatıldı.¹⁶² Fonksiyonalistlere göre, yalnızca bazı politik işlevleri uluslar üstü seviyeye taşırken diğer işlevleri ulusal seviyede bırakmak, olumlu ve olumsuz mekanizmalar yoluyla daha fazla entegrasyona baskı yaratmaktadır. Olumlu bir mekanizma öğrenme yoluyla işe yarayabilir: politikacılar ve çıkar grupları, birkaç işlevin entegrasyonunun getirilerini göz önüne alarak daha fazlasını isteyeceklerdir. Bu fikir, "*Avrupa'nın tek seferde ya da tek bir planla oluşturulması mümkün değildir, somut başarılar yoluya inşa edilecektir*" diyen Schuman Deklarasyonu ile de¹⁶³ örtüşür. Burada bir başka mekanizmanın, insanların tercihlerini değiştirerek çalıştığı varsayılmaktadır: gruplar belirli işlevler üzerinde iş birliği yaparken, iletişim ve etkileşim engelleri azalacak ve bu da değer ve normlar bağlamında "içten" bir yakınsama ve daha fazla bütünleşme talebi doğuracaktır. Oldukça iyimser olan bu görüş, iletişim teorisi ve politik entegrasyon konusundaki Deutsch'in sağduyulu araştırmalarından esinlenmiştir. Öte yandan, burada söz konusu olan entegrasyon yalnızca kısmi olduğu için, her aşamada önemli tamamlayıcı işlevler eksik görülmekteyse de, Fonksiyonalistler için, bu

¹⁶⁰ John McCormick, a.g.e., s.14-15.

¹⁶¹ Paul Taylor, A.J.R. Groom, "Functionalism and International Relations", *Functionalism: Theory and Practice in International Relations*, London University Press, İlk Baskı, 1975, s.1.

¹⁶² Michael O'Neill, a.g.e., s.32-33.

¹⁶³ <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2819.schumanbildirgesipdf.pdf?0> erişim:04 Mart 2018.

eksiklik bir boşluk değil, bir özelliktir, çünkü daha fazla bütünleşme için baskı yaratır.¹⁶⁴

Avrupa bütünleşmesini açıklamada kurumların kuruluş amaçlarını gözettiğimizde fonksiyonalizm ve bölgeselcilik teorileri birbirinden çok farklıdır. Avrupa'nın ilk dönem bütünleşmesinin ilk somut örneği konumundaki AKÇT'yi ele aldığımızda AKÇT ne kadar Mitrany'nin teorisiyle uyum sağlıyorduydu AET de bir o kadar bu teorinin dışında kalıyordu.¹⁶⁵ Nitekim AKÇT, sonrasında Avrupa'da kurulacak ulaşım, sağlık, tarım gibi hepsi teknik olan konularda kurulacak kurumların öncüsü olma yolunda önemli bir basamak olmuştur.

Fonksiyonalizm ulusal bağlılığın ulusal rekabet ya da savaş yerine, uluslararası işbirliği çerçevesinde yeniden şekillendirilebileceği tezi üzerinde durmaktadır. Fonksiyonalistlere göre devletler arasında problemleri çözmek için öncelikle sorun yaşayan devletlerin aralarında olumlu yönde bir iş birliğinin sağlanması sonra ise ekonomi, teknik ve refah konularında işbirliğine gitmeleri gerekir. Buradan yola çıkarak fonksiyonalizm ilk olarak iş birliği sonra entegrasyonu salık verir.¹⁶⁶ Fonksiyonalizm görüldüğü üzere Avrupa'daki bütünleşme hareketlerinin düşünsel boyutundan çıkılarak ilk defa eylemsel aşamada açıklayıcılık niteliği yüksek bir entegrasyon teorisi olarak ortaya çıkmıştır. AKÇT ile ekonomik temelli olarak başlayan Avrupa bütünleşme sürecinin siyasi, sosyal vb. diğer alanlarda da iş birliğine gittiğinin görülmesi açısından da bir örnek teşkil etmiştir.

Fonksiyonalist teori ile, genel anlamda ulus devlet sisteminin yetersizliği ve barışı sağlamada etkin olamadığı öngörüsüyle, uluslararası ilişkilerde teknik konulara bulunacak çözümlerde siyasi kaygılardan uzak kalınması, böylelikle de bu kaygıdan azade bir dünya toplumu yaratma fikri ve dallanma etkisiyle başlayacak entegrasyonun diğer alanlara yayılması hedeflenmiştir.¹⁶⁷ Uluslararası ilişkilerin geleneksel liberal-idealist teorisine dayanan fonksiyonalizm uluslararası kuruluşların

¹⁶⁴ Enrico Spolare, What is European Integration Really About? A Political Guide for Economists, *Journal of Economic Perspectives*, Volume 27, Sayı 3, Summer 2013, s.133.

¹⁶⁵ Paul Taylor, *International Organization in the Modern World The Regional and the Global Process*, Pinter Publishing Ltd., 1.Baskı, 1995, s.8

¹⁶⁶ Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, "Fayda Paylaşımı" Kavramı, Teorik Altyapısı ve Pratik Yansımaları", *ORSAM Rapor*, No:116, ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No:14, Nisan 2012, s.10-11.

¹⁶⁷ Sinem Akgül Açıkmeşe, a.g.m., s.6.

oluşumuna yol açan sosyal ve ekonomik politikaların teknokratik yönetimi için gereklidir. Bu tür kurumlar ekonomik refahı arttırır böylece meşruiyet kazanır ve sonunda güçlü uluslararası kurumlara karşı oluşan ideolojik karşıtlığın da üstesinden gelmiş olur. Uzun vadede ise belki tam anlamıyla bir devlet değilse de uluslararası hükümet geliştirilebilir.¹⁶⁸ Fonksiyonalizm fazlaca teknokratik olmakla, bilimsel kesinlikten ve öngörü yapma yeteneğinden yoksunlukla eleştirilmiştir ve böylece neo-fonksiyonalist teorinin oluşumunun önünü açmışsa da aslında bölgesel bir teori olmaktan ziyade bir *grand theory* olan karşılıklı bağımlılık teorisinin oluşmasını sağlamıştır.

Fonksiyonalizm, 1945 sonrası uluslararası düzenin yeniden inşası ve iyileştirilmesi planı olarak ortaya çıkmış ve Amerikan “New Deal” modelini de kendine örnek almıştı. 1945 sonrası ekonomik, teknik ve refahla ilgili konularda iş birliğini kurmaya yönelik etkin adımlarına karşın eleştirilere de maruz kalmıştır. Bu çerçevede işlevsel ve siyasi konuları birbirinden ayırması ve işlevsel iş birliğini üye ülkelerin siyasi tartışmalarından izole etme anlayışı sorgulandı. Bu görüşte olanlar, fonksiyonel ilişkilerin barış yaratmasından ziyade barışın devletler arasında işlevsel ilişkiler yaratacağını ileri sürdüler. Öte yandan da bazı görüşler, işlevselciliğin, teknik çözümlerin siyasi uyuşmazlıkların çözümünde deterministik bir modelle işlediğini varsaydı.¹⁶⁹ Fonksiyonalizme yönlendirilen bir diğer eleştiri ise hükümetlerin ve şahısların her zaman rasyonel kararlar vereceğine dair saf tutumuydu. Zira, her zaman halk ve politik elitler arasındaki ilişki bu yönde olmayabildiği gibi devletin önceliği de halkın memnuniyetini çoğaltmak olmayabilir.¹⁷⁰

3.3.3. Transaksiyonalizm (İşlemselcilik/Etkileşimcilik)

İletişim teorisi olarak da bilinen işlemselcilik, belirli kurumsal yapıları inşa etmek veya belli işlevlere hizmet edecek kurumların kurulmasıyla ilgilenmek yerine, farklı devletlerdeki halkların arasında topluluk bağları oluşturulmasına odaklanılması gerektiğini söyler. Bu kavram sosyal seviyede insanlar arasında artan etkileşimin,

¹⁶⁸ Desmond Dinan, *Encyclopedia of the European Union*, Boulder/London: Lynne Rienner, 2000, s. 245.

¹⁶⁹ <https://www.britannica.com/topic/functionalism-international-organizations> erişim 04.03.18.

¹⁷⁰ Ben Rosamond, a.g.e., s.40.

güven duyguları ve iyi niyet oluşturacağı ve bu şekilde çatışmayı ortadan kaldıracacağı varsayımına dayanır. Dolayısıyla da entegrasyonun politik ve ekonomik yönünden ziyade sosyal boyutuna odaklanmıştır. İşlemselcilik, federalizm ve fonksiyonalizmden ayrılır çünkü uluslararası barışın sağlanması için federal organlar ve kurumlara ihtiyaç duymaz ve bütünleşmeyi sosyal düzeyde tutar. Federalizmin aksine bu yaklaşım yasal ve kurumsal bir sistem sunmaz. Fonksiyonalizmden farkı ise refaha yönelik ihtiyaçların sağlanmasıyla ilgilenmeyiştir.¹⁷¹ Bunun dışında diğer iki teoriden farklı olarak ulus devlet sisteminin stabilizasyonu ile ilgilenir. Eğer yüksek bir otorite veya uluslararası organizasyon varsa sonrasında bir dengenin korunması ve oluşturulması için koşullar sağlanır. Bu tür topluluklar, ekonomik, sosyal ve kültürel süreç sayesinde oluşan uluslararası bir etkileşimden doğar.¹⁷² Bu kuramın öncüsü olan Karl W. Deutsch, (tipik davranışsalcıların devlet merkezli olmayan paradigmaları benimsemesinin aksine) realizmin uluslararası sistemi anarşik ve temel aktörünü ise devlet kabul eden yaklaşımını da dikkate alan bir yöntem belirlemiş ve taşıdığı amaç olan uluslararası barışın korunması fikriyle idealizmden esinlenmişse de, analizlerini sadece klasik aktörlerle değil diğer sosyal grupları da dahil ederek yaptığı çalışmalardan ötürü davranışsalcı olarak kabul edilir.¹⁷³

Karl W. Deutsch, entegrasyonun iki boyutta olduğunu ileri sürmektedir. Birincisi insanlar arasındaki artan etkileşim, iletişimden doğan sosyal bir entegrasyon sürecidir. Bunun bize önerdiği sonuç, insanlar arasında karşılıklı güven ve özdeşlik kurulduğunda savaş kavramı düşünülemez olacağından bu durum halklar arasında "güvenlik toplulukları"nın (*security communities*) kurulmasına giden yolu açacaktır. Bunu takip edebilecek ikinci aşama politik entegrasyondur. Nitekim, entegrasyonun toplumsal tabanını kurduktan sonra, bu toplumsal temel üzerine politik yapılar inşa etmek mümkün olabilir. Gerçekten de Deutsch, gerekli sosyal taban kurulmadan siyasi yapıların oluşturulmasına karşı uyarıda bulunur ve siyasi bir çözüm geliştirmek için çok hızlı hareket etmenin aslında çatışma ihtimalini artırabileceğini öne sürer.¹⁷⁴ Deutsch politik entegrasyonda özellikle farklı milletler arasındaki

¹⁷¹ Mette Eilstrup Sangiovanni, *Debates on European Integration*, Palgrave MacMillian: Basingstoke, 2006, s.29.

¹⁷² Ben Rosamond, a.g.e., s.42.

¹⁷³ Beril Dedeoğlu, *Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan Bölgesel Bütünleşme Kuramlar Yaklaşımlar Modeller*, YeniYüzyıl Yayınları, Birinci Basım, İstanbul, 2015, s.154.

¹⁷⁴ Mette Eilstrup-Sangiovanni, a.g.e., s.29-30.

iletişim ve karşılıklı değişimden bahseder. Bu entegrasyon sadece ekonomik düzeyde değil aynı zamanda kişisel temas ve etkileşim düzeyiyle de mümkündür. Örneğin, sınır geçişlerinin yoğunlaşmasıyla daha fazla insan uluslararası etkileşime girebildiğinde, öncesinden var olan sosyal mesafeyle ilgili önyargılarının zayıflamaya başladığının farkına varmış olacaktır. Ortak Pazar, sınırlar arası iş birliği, nakliye sistemine yatırımlar gibi politik bakımdan desteklenen değişim ve etkileşimler sınırlar arasında daha çok temas oluşturacaktır. Bu, Avrupa'nın ulus devletler sisteminin uzlaşmasında makro-yapısalcı sıkı bir ilişkiyi kavramlaştırabilir.¹⁷⁵

1950'li yılların başlarında ilk Richard Van Wageningen tarafından ortaya konan güvenlik toplulukları kavramı 1957 yılında K. Deutsch tarafından teorik ve ampirik bir çalışma olarak ortaya konulmuştur. alışmasında sorunlarını kavga etmek dışındaki yöntemlerle ortaya koyan insan topluluklarını ortak nokta kabul etmiş ve bu topluluğa güvelik topluluğu demiştir. Güvenlik topluluğu kendini iki şekilde ortaya koymuştur. Amalgam (birleşmiş) güvenlik topluluğu ve plüralist (oğulcu) güvenlik topluluğu. Amalgam güvenlik topluluğu, iki veya daha fazla bağımsız birimin benzer yönetim şekli içinde tek büyük bir çatı altında oluşturdukları yapılanmadır. Bunun bir rneği Birleşik Devletlerdir.¹⁷⁶ Amalgam bir güvenlik topluluğunu ayakta tutabilmek için siyasi unsurlar, ortak bir hükümete dair kurumları kabul etmeli ve desteklemeli ve daha fazla politik destek vererek korumalı, çalışmaları sırasında bu hkmetsel kurumların mesaj ve tepkilerine dikkatli ve özenli olmalıdır.¹⁷⁷ Deutsch'a göre amalgamik güvenlik topluluğunun dağılmasına sebep olacak bazı temel koşullar vardır. Bunlar;

1. Askeri taahhütlerin arttırılması.
2. Daha çok yurttaşın ki özellikle önceden politik katılımı olmayan ve dil ve etnik farklılıkları olan kesimin politik sisteme iştirakı. (Bu farklılıklar politik farkındalığı arttıracaktır.)

¹⁷⁵ Steffen Mau, Sebastian Bttner, "Transnationality", *Handbook of European Societies Social Transformations in the 21st Century*, ed.Stefan Immerfall, Gran, Springer, 2010, s.539.

¹⁷⁶ Emanuel Adler, Micheal Barnett, "Security Communities in the Theoretical Perspective", *Security Communities*, ed.Emanuel Adler, Micheal Barnett, Cambridge University Press, 1.Baskı,1998, s..6-7.

¹⁷⁷ Tayyar Arı, U.İ. Teorileri, s.440.

3. Ekonomideki gerilemelerin, hükümet ve siyasi elitin kapasitesini zayıflatma eğiliminde olması.
4. Siyasi elitlerin, yeni üyelere açık olmaması ve yeni koşullara uyum sağlayamaması.
5. Sosyal, ekonomik ve politik reformlarda yeterli olmayan düzenlemeler.
6. Güçlü ve ayrıcalıklı eski kesimin sahip olduğu konumlarını kaybetmeleridir.¹⁷⁸

Plüralist güvenlik topluluğu ise bağımsızlıklarını koruyan ayrı devletlerin ortak kurum ve karşılıklı uyum ve sadakat gibi kavramlarla barışçıl değişim beklentilerine bağlı olarak müşterek yapılanmasıdır. Bunun anlamı savaş riskinin cazip olmaktan çıktığı ve elimine edildiği bir yapılanma olmasıdır.¹⁷⁹ Plüralist güvenlik topluluğuna AB'yi örnek gösterebiliriz. Güvenlik topluluğuna bir diğer, tarihsel örnek ise 19.yy.daki Alman Gümrük Birliği olan Zollverein'dir. Birbirleriyle temas edemeyen toplumlar ortak kimlik ve anlayışla hareket edemeyeceklerinden bir sistem kurma bakımından yetersiz kalacaklardır. Zollverein'in buradaki başarısı Alman prenslikleri arasında kurulmuş bir demiryolu ağının olması ve halkların birbirleriyle etkileşim ve iletişim halinde olmasından ileri gelmiştir.¹⁸⁰

Deutch, birleşme (amalgamation) ile bütünleşme (integration) kavramlarını birbirlerinden ayırmıştır. Amalgam bir topluluğun üst bir otoriteye sahip olmaması realist düşüncenin aksine anarşi durumunu yaratmaz. Birkaç egemen devlet birbiriyle plüralist güvenlik topluluğu da kurabilir ve egemenliklerini uluslar üstü tek bir yapıya teslim etmeden de çatışmalarının çözümünde güç kullanmayabilirler.¹⁸¹ Plüralist güvenlik topluluğunu oluşturmak için üç önemli koşul vardır. Bunlar önemli değerlerin uyumluluğu, önemli siyasi grupların karşılıklı talepler ve tepkilere (*mutual responsiveness*) şiddete başvurmadan duyarlı olmaları ve siyasal, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin karşılıklı olarak önceden belirlenebilmesidir.¹⁸²

¹⁷⁸ Saren Dosenrode, "Obstacles to African Unity-A Deutchian Perspective", *Clash or Cooperation of Civilizations? Overlapping Integration and Identities*, ed. Wolfgang Zank, Ashgate Publishing Limited, 1.Baskı, 2009, s.87-88.

¹⁷⁹ Emanuel Adler, Micheal Barnett, a.g.e., s.6-7.

¹⁸⁰ Beril Dedeoğlu, a.g.e., s.158.

¹⁸¹ Martin Griffiths-Steven C. Roach-M. Scott Salamon, *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*, çev.Cesran, Nobel Yayınevi, 2.baskıdan çeviri, 2011, s.69.

¹⁸² Karl W. Deutsch, *Political Community and the North Atlantic Area*, Princeton:Princeton University Press,1957, s.6.

Karl W. Deutsch, istikrarın "etkileşim ve entegrasyon arasındaki dengeye" (*transaction-integration balance*) bağlı olduğunu belirtir; çünkü olası bir şiddetli çatışma ihtimali karşılıklı transaksyonun aralığı ve şiddetince artacaktır. Dolayısıyla, bölünmüş bir toplumda rekabet alt kültürleri arasındaki transaksyonları minimuma indirmek arzu edilebilir; çokuluslu devletler içerisindeki farklı milletler için de durum aynıdır.¹⁸³ Yani bireyler arasındaki etkileşimin artması her zaman bütünleşmeye yol açmaz. Karşılıklı etkileşimin artması şiddetli çatışmaların ortaya çıkmasına mahal verebilir. Buradan hareketle barışı sağlamak için artan etkileşim, kurum ve uygulamalarla desteklenmelidir ki kalıcı olsun. Egemen devletler bütünleştirici oldukları kadar parçalayıcı da olabilmektedir. Yani birleşme, bütünleşmeye zarar verebilir ve tesis edilecek barış ortamı için tehlike oluşturabilir.¹⁸⁴

İşlemselcilik/Etkileşimcilik birkaç bakımdan eleştirilebilir. Birincisi, artan iletişimin, kaçınılmaz olarak, halklar arasında tutumun olumlu bir şekilde değişmesine yol açacağı varsayımının varlığıdır. İkincisi, bu gerçekleşmiş olsa dahi, informal bir etkileşimin kurumsal bir yapıya nasıl dönüşeceği sorusudur. Bir diğer eleştiri, gruplar arasındaki kimliklerin karşılıklı belirlenmesine ilişkin yoğunluğun nasıl ölçüleceğine dairdir.¹⁸⁵ Öte yandan, siyasi tahminlerindeki belirsizliklerden ötürü de Deutsch'un kuramı eleştirilmiştir. Zira model sosyal etkileşimin oluşturduğu sonuçlara dayanıyordu bu bakımdan siyasi ve kurumsal öngörüler arka plandaydı. Bu bağlamda söz konusu model, bazı çalışmalarda ölçütlerdeki değişimle siyasi neticeler arasında düşük bir bağ saptanmasından dolayı da eleştirilmiş bulunmaktadır. Buna rağmen, sonuç olarak, AB'yi çok perspektifli bir düzen veya güvenlik toplumu olarak açıklayan bir yaklaşım olduğundan hala önemlidir.¹⁸⁶

Son olarak bu üç teoriyi mukayeseli olarak temel varsayımlarıyla bir tabloda incelemek gerekirse;¹⁸⁷

¹⁸³ Arend Lijphart, *Thinking About Democracy Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*, Routledge Taylor&Francis Group, 1.Baskı, 2008, NYC, s.35.

¹⁸⁴ Martin Griffiths-Steven C. Roach-M. Scott Salamon, a.g.e, s.69-70.

¹⁸⁵ Ben Rosamond, a.g.e., s.46-47.

¹⁸⁶ Desmond Dinan, a.g.e, s.277.

¹⁸⁷ Sabine Saurugger, *Theoretical Approaches to European Integration*, Palgrave Macmillan, 1.Baskı, 2014, s.17.

Tablo 4. İlk Dönem Entegrasyon Teorilerinin Ana Yaklaşımları

Teoriler	Ana Yaklaşımları
Federalizm	Ortak kurumlar ve üye birlikler arasındaki bölünmüş güçler için federal prensiplerin teorisidir.
Fonksiyonalizm	Uzmanlar tarafından yönetilen uluslararası organizasyonlar, barışı korumanın garantisi olarak görülür. Ulusal elitler, faydalı ve iyi kararlar almak için yeniden seçimle ilgilenir.
Transaksiyonalizm	İletişim, bu teori için anahtar kelimedir. Toplumlardaki (güvenlik toplumları) sosyal bütünleşmenin belirleyicisi iletişimdir.

BÖLÜM IV

SÜREGELEN ENTEGRASYONUN AÇIKLANMASI

4.1. NEO-FONKSİYONALİZM (YENİ İŞLEVSELÇİLİK) VE ORTAK PAZARIN OLUŞUMU

Geleneksel uluslararası ilişkiler teorilerine meydan okuyan ve uluslararası bir uzlaşî politikasının devletler arasındaki güç politikasının yerini almasını savunan neo-fonksiyonalizm teorisi Ernst Haas'ın 1958 yılında yayınladığı *The Uniting of Europe: Political, Social and Economic Forces* adlı eseriyle sistemleşmiştir. Avrupa bütünleşmesinin erken temsilcilerinden Robert Schuman ve Jean Monnet de *community method* ile bu teoriyi takip etmişlerdir. Teori ilk olarak 1950'lerin sonlarında ve 1960'ların başlarında, özellikle Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kuruluşuna yanıt olarak Ernst Haas ve Leon Lindberg'in çalışmaları aracılığıyla formüle edilmiştir. Bu teori 1960'ların ortasına kadar, Avrupa entegrasyonunun geçirdiği evrimlerin hangi varsayımlarla olduğunu açıklamayı açısından önemli olarak nitelendirilmiştir. 1958'de Haas'ın "The Uniting of the Europe" adlı kitabının yayınlanmasından kısa bir süre önce, AKÇT kapsamında kömür ve çelikle ilgili işbirliği taşma etkisi (*spill over*) etkisiyle AET'ye ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğuna (Euratom) tesir etti. Buna ek olarak, gümrük birliğinin program öncesinde oluşması ve Ortak Tarım Politikasında kaydedilen ilerlemeler, yeni işlevci iddiaları destekledi. Bununla beraber, 1960'ların ortasından itibaren, teori, özellikle 1965-66'da Fransız Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle'nin Topluluğu etkili bir şekilde felce uğrattığı Boş Sandalye krizi ile birlikte, pek çok olumsuz ampirik gelişmeden dolayı eleştirildi. 1960'ların sonlarında ve 1970'lerin başında, neo-fonksiyonalistler kendi hipotezlerini ve iddialarını gözden geçirmeye girişirken; 1970'lerin ortasında Haas, teorinin eskimiş olduğunu ilan etti. Bununla birlikte, 1980'lerin ortalarında Avrupa entegrasyon sürecinin yeniden canlanmasıyla birlikte, neo-fonksiyonalizm büyük bir

geri dönüş yaptı. 1990'lardan beri, orijinal yaklaşımı yeniden gözden geçirmek üzere bazı çabaların sarf edildiği görüldü.¹⁸⁸

Neo-fonksiyonlizmin kurucusu olan Haas, selefi Mitrany'nin fonksiyonalist yaklaşımını hem genişletip hem kritize ederek var olabildi. 1960'lardan 1970'lerin sonuna kadar altın çağını yaşayan bu teori ancak Batı Avrupa dışında uygulama alanları ararken büyük değişiklikler geçirdi.¹⁸⁹ Örneğin, süreç mekanizması ve bütünleşme potansiyeli üzerinde çalışan Joseph Nye, bu teoriyi sadece Avrupa merkezli bir teori olmaktan çıkararak karşılıklı bağımlılığa uygun bir supranasyonel (ulusüstü) model geliştirmiştir.¹⁹⁰

Neo-fonksiyonalist teoriye göre entegrasyon aynı zamanda düşük politika alanı olan stratejik ekonomik sektörlerde mütevazı başarı sağlıyor ise de, entegrasyon sürecini desteklemek için yüksek bir otorite oluşturulmalıdır; zira böylece ülke genelindeki belirli ekonomik sektörlerin entegrasyonu ilişkili ekonomik sektörlerin entegrasyonu için fonksiyonel baskı yaratacaktır. Gitgide sosyal çıkarların sadakati yeni uluslarüstü merkeze doğru kayacaktır. Derinleşmiş ekonomik entegrasyon da Avrupa'da daha da kurumsallaşma ihtiyacını artıracaktır. Politik entegrasyon ve uluslar üstü kurumlar ekonomik entegrasyonun yan etkileri nedeniyledir.¹⁹¹ Haas, Mitrany'nin uluslararası iş birliğinin genişleyerek devam edeceği yönündeki tespitini kabul etmiş ve onun geliştirdiği dallanma (*ramification*) etkisini, taşma/yayılma etkisi (*spill-over*) olarak uyarlamıştır. Yayılma etkisi bir sektörde başlatılan entegrasyonun diğer sektörlerle doğru genişlemesi demek olup, bu bağlamda, devletlerin, ilk aşamada planlanmadığı halde, entegrasyon kapsamının genişletilmesinin fayda getirebileceğini süreç içinde öğrenme ve bu yönde hareket etme kabiliyetine sahip olacağı tezini savunmuştur.¹⁹² Haas'a göre, entegrasyon süreci, aynı zamanda da, farklı ulusal oluşumlar bağlamında politik aktörler

¹⁸⁸ Arne Niemann, Philippe C. Schmitter, "Neofunctionalism", *European Integration Theory*. ed. Thomas Diez, Antje Wiener, Oxford: Oxford University Press, 2004, s.45

¹⁸⁹ P.C. Schmitter, a.g.e., s.47-57.

¹⁹⁰ Tayyar Arı, a.g.e., s.445.

¹⁹¹ Ben Rosamond, a.g.e., s. 51-52.

¹⁹² Atilla Sandıklı, Erdem Kaya, "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış", *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, ed. Atilla Sandıklı, BİLGESAM Yayınları, İstanbul, 2012, s.143.

vasıtasıyla, sadakat, beklenti ve politik aktiviteleri, ulus devlet öncesinde var olana benzeyen daha yeni ve büyük kurumlara kaydırmaya ikna etmektir.¹⁹³

Neo-fonksiyonalizm, AKÇT örneğinde de olduğu gibi devletlerin egemenliğini kısmen de olsa bir üst yapıya devretmesi bakımından federalizm ve fakat hükümetlerin bunun dışındaki ekonomik ve sosyal konularda iş birliğini ele alan haliyle de fonksiyonalizmi andırır.¹⁹⁴ Haas, neofonksiyonalizmi, uluslararası ilişkilerin 1950'lerin baskın teorik akımlarına alternatif bir konum olarak ortaya koyduğunu açıklamıştır. Kantçı uluslararası düzenin oluşturulmasıyla çatışmaların aşılacağı düşüncesi en az realizmin iktidar merkezli uluslararası sistemi kabulü kadar Haas için sorunluydu. Bu eleştiri için iki temel argümanı vardı. İlk olarak, David Mitrany'nin işlevselci düşüncesine atıfta bulunuyordu. Haas, işlevselciliğin, ulus sonrası inşacılığın insan refahı ihtiyaçları ile teknokratik bir ilişkiye dayanarak inşa edilmesi gerektiği fikrini vurguluyordu. Bu, erken işlevselleşmenin, insan yönetişiminin büyük ölçüde yönetsel bir uygulamaya dönüştüğü ve büyük ideolojik anlatılara dayandığı yönündeki ontolojik iddiasını oluşturmaya yardımcı oldu. Fonksiyonalizmden ayrılmasının en belirgin noktası, kurum-kuruluşların farklı bölgesellik yapısına atfettiği vurgu idi. Bu farklılıklar kurumsal entegrasyona giden yolu açıyordu. İkinci argümanı, tekrarlanan realizm-idealizm tartışmasıdır. Bu bağlamda, Haas'ın neofonksiyonalizmi, Karl Deutsch'un güvenlik topluluklarının entegrasyonundaki transaksiyonel veya iletişimci yaklaşımıyla aynı kapasiteye sahip bulunmaktadır. Her ikisi de 1950'lerin ampirik bir uluslararası ilişkiler yazımı modasından etkilenmiş görünmekte olup, bu noktada, Haas'ın AKÇT'yi ele alış şekli tipik bir deneysel ve ölçülebilir teori ortaya koyma çabasının sonucudur.¹⁹⁵

Haas, teorisini açıklarken spill-over (taşma) ve sadakat kavramlarını kullanmıştır. Spill-over kavramıyla iş birliğiyle oluşacak etkinlik alanları ve bunların yayılmasıyla (spill-over) devlet egemenliğinin azalacağından bahsetmiştir. Böylece bölgesel düzeyde de olsa supranasyonal bir bürokratik karar verme süreci gelişecek, aktör sayısı arttıkça elitler arasında ulus devlete olan bağlılık azalacak ve yeni bir

¹⁹³ Ernst Haas, "International Integration: The European and Universal Process", *International Organization*, 15:, 1961, s.366–67.

¹⁹⁴ Veyssel Bozkurt, *Avrupa Birliği*, Ezgi Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, 1993, Bursa, s.10.

¹⁹⁵ Ben Rosamond, The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas, *Journal of European Public Policy*, 12:2, Nisan 2005, s. 237–240.

sosyalizasyon durumu meydana gelecektir. Haas, fonksiyonalizmin klasik teknik ve ekonomik iş birliğinin siyasi entegrasyonu kolaylaştıracağı varsayımını kabul etmekle birlikte kendi modelinde elitlerin rasyonel davranacağını da öngörmekteydi.¹⁹⁶ Kısaca taşıma/yayılma etkisi, isminden de anlaşılacağı üzere, bir alanda başlayan bütünleşmenin özellikle iktisadi ve teknik diğer alanlara da yayılacağını iddia eden bir yaklaşımdır. Bu yaklaşımı kavramak bakımından en iyi örneği AKÇT'ye yönelik Fransız politikaları ile değerlendirebiliriz. Fransızlar, AKÇT'nin kuruluşuna ön ayak olmuşlar ve bu topluluğu bile isteye var etmişlerdir. Bu noktada Fransızların çıkarları pek tabii unutulmuş değildi. Nitekim, AKÇT ile Almanlar üzerindeki Müttefiklerin kontrolünün kaldırılmasını mümkün kılarken topluluğu bir araç olarak kullanarak aslında denetime devam ediyorlardı. Monnet, yüzde onun üzerinde bireysel hisse alımına müsaade etmeyerek Almanya'nın bölgede kartelleşmesinin ve yoğunlaşmasının önüne geçmeye çalışıyordu. Nitekim Schumann da AKÇT vasıtasıyla Saar bölgesinin çözüme kavuşturulmasına çabalıyordu.¹⁹⁷

Bir diğer kavram olan sadakat ise çok önemli bir terim olarak seçildi. Haas'a göre bir popülasyonun, uzun süreler boyunca, alışıldık ve öngörülebilir bir şekilde, otoritelerin emirlerine uyması ve önemli beklentilerin karşılanması için onlara dönmesi halinde, bir dizi sembole ve kurumlara sadık olduğu söylenebilir. Kısım, bu tür duyguların varlığı, popüler hükümet kararlarına olan popüler uyumun düzenliliği ile test edilebilir ve kısmen de 1945 sonrası araştırmaların aşına olduğu isteklerin karşılıklılık algılarının kalıp türünde tutum testi ile doğrulanmasına tabidir. Dolayısıyla, siyasal topluluk, özgül grupların ve bireylerin, belli bir zaman dilimi içinde ve tanımlanabilir bir coğrafi alanda, diğer siyasi otoritelere kıyasla, kendi merkezî kurumlarına daha fazla bağlılık gösterdikleri bir durumdur.¹⁹⁸ Böylece sadakat kavramıyla gittikçe, daha yakın birlik yolunda her bir sonraki adımın uygulanabilmesi için yeterli "hoşgörülü bir uzlaşma" sağlanacaktır. Bu nedenle, refah

¹⁹⁶ Martin Griffiths-Steven C. Roach-M. Scott Salamon, a.g.e., s.93.

¹⁹⁷ Ernst B. Haas, *Uniting of Europe: Political Social and Economic Forces 1950-1957*, University of Notre Dame Press, Notre Dame Indiana, 2004, s.243.

¹⁹⁸ Ernst Haas, a.g.e., s.5.

ve entegrasyon sürecinin başarısı, politik birleşmeye karşı halkın kabulünü ve kamuoyunun kabulünü artıracak ve yasallaştırılacaktır.¹⁹⁹

Neo-fonksiyonalizm, başlangıçtan itibaren, modern endüstrileşmiş toplumların sosyal çoğulculuğa (social pluralism) yönelik bir eğilim ile karakterize olma beklentisine kesin bir ilgiyle bağlanmaktadır. Bu bakımdan, Haas'ın neo-fonksiyonalizmi başlatması, 1950'lerde ABD siyaset bilimini ele geçiren yeni çoğulcu siyasal bilime olan yönelime denk geldi. Bu konumlandırmanın, işlevsel olmayan argümanların yürütülmesi için en az beş etkisi vardır. Birincisi, doğuştan neo-fonksiyonalizme yazılan sosyal bilimin tarzı hakkında yapılan tartışmayı pekiştirir. Çoğulcu siyaset bilimi, sadece belli bazı toplumsal aktörlerin özel bir ayrıcalığını tarif etmemektedir. Ayrıca, sistematik açıklamaların norm olduğu durumlardaki politik fenomenleri incelemek için de açıklayıcıdır. İkinci olarak, Haas klasik uluslararası ilişkilerin noksanlarını görmüş olmakla, basitçe ifade edersek, karmaşık modern toplumların, uluslararası siyasetin ulusal çıkar-esaslı bir Hobbesyan anarşiden daha fazla bir şey olmaması gerektiği yönündeki güvenlik zorunluluklarına doğrudan ve kalıcı bir şekilde uyum sağladığı fikrini eleştirmiştir. Üçüncü olarak, araştırmacı, ilgiyi ulusal yöneticilerden ve uluslararası değişimlerden (zorunlu olarak öncelikli değilse) organize çıkarların önemine ve dinamik etkileşiminin entegrasyon sonuçlarının üretiminde oynayabileceği role doğru kaydırmış görülüyor. Dördüncü olarak, çoğulculuğa olan bağlılık, Haas'ın çalışmasının başladığı entegrasyon anlayışının ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre siyasi bütünleşme, farklı ulusal ortamlardaki politik aktörlerin, bağlılıklarını, beklentilerini ve siyasi faaliyetlerini, önceden mevcut ulusal devletlerin de üzerinde kurumları bulunan, yeni bir merkeze kaydırmaya ikna edildiği süreçtir. Burada, entegrasyon bir sonuca yol açtığı sürece, Haas'ın en azından yerel çoğulcu rejime benzeşen yeni bir politik toplum biçimini hayal ettiği gözlenmektedir. Son nokta olarak, Haas'ın neo-fonksiyonalizmi plüralizmle ilgilenerek geliştirilmiş olup, bu çerçevede ona göre, çoğulcu karmaşıklıkla karakterize edilen toplumlar arasında entegrasyon eğilimi daha büyüktür. Burada, Haas'ın çoğulculuğunun onu, sosyal çoğulculuğun tüm toplumların her zaman

¹⁹⁹ Cris Shore, *Building Europe The Cultural Politics of European Integration*, Routledge, İlk Baskı, 2000, s.18.

mevcut bir özelliği olduğu sonucuna götürmediğini tekrarlamak önemlidir. Dahası, çoğulculuğa olan bağlılığı, değişkenlerin açık bir şekilde tanımlanmasını ve test edilebilir hipotezlerin önceden belirlenmesini gerektiren bir sosyal bilim anlayışına bağlılığın bir simgesi olmuştur.²⁰⁰

Herhangi bir teorinin başarısı, elbette ki, öngörülebilirlik derecesine büyük ölçüde bağlıdır ve Haas'ın, AKÇT'nin gelişimine ilişkin genel hesabı, 1950'lerde yaşanan gelişmeleri hesaba katmak için çok ikna edici bir açıklama gibi görünüyordu, ancak arka görüşüyle, çok değişmiş atmosferi açıklamak için uygun değildi. Avrupa entegrasyon projesinin 1960'larda ve 1970'lerde yavaşlaması dolayısıyla, Haas'ın çalışmasının, bölgesel entegrasyon teorisinde genel olarak ortaya konan teorik konumların test edilmesi için herhangi bir doğrudan karşılaştırmanın yokluğu bağlamında tasarlandığı hatırlatılmalıdır. Haas bile kendi hipotezini sorgulamaya başlamış ve hatta 1970'lerde birkaç kez, eskimiş olarak ilan etmiş idi.²⁰¹

Amitai Etzioni ise neo-fonksiyonalizmde take-off kavramını geliştirmiştir. Etzioni'ye göre bir uluslararası örgüt take-off aşamasına kadar hükümetin talimatlarıyla hareket etse de take-off sonrasında ise kendi başına hareket edebilen ve kararlar alabilen supranasyonel bir örgüte dönüşme sürecini yaşamaktadır. Burada take-off kavramı havacılık terminolojisinden alınıp kullanılırken, uçağın yerle ilişkisi kesilene kadar yer istasyonundan bilgi alması, havalandıktan sonra ise istasyondan emir almaktan ziyade kontrolü ele geçirdiği ve kendisi ile ilgili bilgi verdiği safhaya geçtiği örneğinden yola çıkılmıştır. Aynı zamanda Etzioni, spill-over kavramından önce take-off'un anlaşılması gerektiğini düşünür.²⁰² Etzioni, supranasyonalite kavramını çeşitli unsurların birleşimi olarak görmüştür. Supranasyonalite sadece ulusal hükümetler tarafından oluşturulmuş olmayıp aynı zamanda kendi kurallarını, politikalarını ve değerlerini izleyen bir organdan oluşan karar verme sürecinin adı olmalıdır. Bir kurumun uluslararası olabilmesi için kararlarının muhakkak önemli meselelerle ilgi olması gerekir fakat uluslararası örgütlerin kararları küçük meseleler hakkında da olabilir. Çünkü meseleler, örgütü temsil eden hükümetlerin arasındaki sınırlar ve limitler çerçevesinde belirginleşir. Bu bakımdan supranasyonel örgütlerin

²⁰⁰ Ben Rosamond, a.g.m., s.237-254.

²⁰¹ Ernst B. Haas, *The Obsolescence of Regional Integration Theory*, Berkeley: Institute of International Studies, University of California, No.25., 1975.

²⁰² Tayyar Arı, a.g.e., s.451.

karar verme kapasitesi uluslararası organizasyonlarla kıyaslandığında daha çevik ve hızlıdır. Etzioni'ye göre, supranasyonalizmin bir diğer unsuru ise yurttaşların ve kurumların kendi hükümetlerinden bağımsız karar alabilme ve bu kararları takip etme yetenekleridir. Eğer yurttaşlar veya kurumlar bu kararlara bağlı kalmazsa bireyler ve kurumlar, cezalandırılma veya eylemden vazgeçirilmeyi efektif bir şekilde önleme eğilimine sahiptir. Supranasyonalite bu anlamda üye devletlerin egemenlik teslimine dayandırılır.²⁰³

Haas'ın aynı zamanda öğrencisi de olan Leon N. Lindberg, Avrupa Topluluğu üzerine yaptığı çalışmalarda, entegrasyonu,

1. Ulusların iç ve dış politikaları bağımsız olarak yürütme isteğini ve yeteneğini terk ettiği bir süreç olarak;
2. Çeşitli farklı ortamlardaki siyasi aktörlerin beklentilerini ve siyasi aktivitelerini yeni bir merkezi duruma (kuruma) kaydırmaya ikna edildiği bir süreç olarak tanımlamıştır.²⁰⁴

Leon Lindberg ve Stuart Scheingold, *Europe's Would-be Polity: Patterns of Change in the European Community* adlı çalışmalarında 1968 yılında AET'nin ilerleyişi ile alakalı tespitler yapmışlar ve 1958'deki kuruluşundan bu yana AET'nin karar verme odağını ne ölçüde değiştirdiğini ölçmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, iki araştırmacı, ekonomik politika oluşturma ve dış ilişkilerin bazı alanlarında çok önemli “yukarı” kaymaların gerçekleştiğini, ancak genel şablonun hayal kırıklığı yarattığını iddia ettiler. Gene onlara göre, entegrasyon süreci, elitlerle halk arasında serbest bir uzlaşma olarak kendi dar hedefleri içinde başarılı görülse de, entegrasyon uzun süreli bir dengeye yöneliyordu.²⁰⁵ Lindberg ve Scheingold, öte yandan, Avrupa Topluluğu'nu politik bir sistem olarak da analiz etmiştir. Bu çerçevede, kavramsal olarak ifade etmek gerekirse, taleplerin, desteğin ve liderliğin girdileri, sistem tarafından kararlar ve eylemler biçimindeki çıktılara dönüştürülür, bu da gelecekteki girdileri bir geri bildirim süreci aracılığıyla etkiler. Bu yönüyle öyle anlaşıyor ki,

²⁰³ Amitai Etzioni, *From Empire to Community A New Approach to International Relations*, Palgrave MacMillan, İlk Baskı, 2004, s.179-180.

²⁰⁴ Leon N. Lindberg, *The Political Dynamics of European Economic Integration*, Stanford: Stanford University Press, 1963, s.6.

²⁰⁵ Gary Marks, Fritz W. Schasrpff, Philippe C. Schmitter, Wolfgang Streeck, *Governance in the European Union*, Philippe Schmitter, “Examining the Present Euro-Polity with the Help of Past Theories”, Sage Publications, 1. Baskı, 1996, Londra, s.10-11.

David Easton'dan sistem kavramını devşirmişlerdir.²⁰⁶ Bu noktada bir ara sonuç olarak belirtmek gerekirse, iki araştırmacının bu çalışması, İşlevselciliğe aktör etkisini getirmiş ve bu da devamında, fonksiyonel taşma/yayılma, aktörlerin sosyalizasyonu ve geri bildirim mekanizmalarıyla desteklenmiş görülmektedir.²⁰⁷ Gene aynı araştırmacılar, bir diğer çalışmalarıyla, entegrasyondaki ilerlemenin daha fazla entegrasyonu engelleyebileceği fikrinden hareketle bu durumun devletler arasında bir stres kaynağı yaratacağını ve bunun hükümetler arasında zorlayıcı olabileceğini öngörmüştür.²⁰⁸ Buradan hareketle de spill-back kavramını ortaya atarak, entegrasyonun her zaman taşma/yayılma etkisi olmayacağını kimi zaman yaşanan bir olumsuzluğun bütünleşme açısından geriye bir gidişe işaret olabileceğini de belirtmişlerdir. Tarihsel gelişmeye bakıldığında, doğrusu, spill-back kavramı, Avrupa'nın 1960 ve 1970'lerde yaşadığı siyasi krizleri açıklamada önemli bir alete dönüşmüştür.

AB dışındaki diğer bölgesel bütünleşme teorilerinde de geçerli bir entegrasyon teorisi yaratma düşüncesinde olan ve neo-fonksiyonalizm için de önemli olan bir diğer isim Philippe C. Schmitter'dir. Entegrasyonu bir karar döngüsü modeli olarak ortaya koymuş; bu çerçevede aktörlerin stratejilerinin farklılaşması ve entegrasyona etkilerini ele almıştır. Bunları ortaya koyarken de yedi terimden yardım almıştır.²⁰⁹

1. Yayılma/Taşma (spill-over): Aktörlerin hem faaliyet hem de düzey alanında artış
2. Saçılma (spill-around): Fonksiyon alanları genişlerken otorite seviyesinin sabit veya kayıtsızlık alanının kalması
3. Gelişme (build-up): Kurumsallaşma kapasitesinin ve karar verme otoritesinin artması ama yeni meselelerin dahil olmasına fırsat sağlamamak
4. Daralma (retrench): Ortak müzakere seviyesinde artışa karşın kurumların otoritesinin azalması

²⁰⁶ Hidetoshi Hashimoto, *The Prospects for A Regional Human Rights Mechanism in East Asia*, Routledge Library Editions, 1.baskı, 2004, s.11-16.

²⁰⁷ Lindberg, Scheingold, a.g.e., s.117-121.

²⁰⁸ Leon N. Lindberg, Integration as a Source of Stress on the European Community System, *International Organization*, 1966, No:20(2), s.233-265.

²⁰⁹ Philippe Schmitter, A Revised Theory of Regional Integration, *International Organization*, Vol.24, Sayı 4, Regional Integration: Theory and Research, Autumn 1970, s.836-868.

5. Belirsiz karmaşa (muddle-about): Kurumların yetki düzeyindeki azalmaya karşın bölgesel bürokratların müzakere etmesi ve teklif vermesi
6. Gerileme (spill-back): Hem fonksiyon alanlarının hem de otoritenin azalarak bir önceki duruma düşmesi
7. Kenetlenme (Encapsulate): Kayıtsızlık alanı içindeki krizlere marjinal düzenlemeler uygulamak.

1954 yılından sonra Avrupa’da federalizme olan inancın azalması bütünleşme fikirlerini daha pragmatik bir yöntem olarak fonksiyonalizme yöneltmişti. Avrupa belki tam anlamıyla federal bir devlet olamayacaktı fakat basit bir konfederasyondan da ötesi durumundaydı. Böylece bu dönemde Avrupa kendisini, Avrupa ahengi döneminde olduğu gibi, büyük ve küçük devletler arasında denge unsuruna dayandırdı.²¹⁰ Fakat 1960’lı yıllardan başlayıp 1970’lerin sonuna doğru geldiğimizde fonksiyonalist yaklaşımların da ivme kaybettiği gözlemleniyordu. 1958’de De Gaulle’ün iktidara dönmesiyle Fransa’nın milliyetçi ve ilkeli politika izleme yaklaşımı Topluluk devletleri arasındaki birlikte önder konuma gelme anlayışıyla birleşmişti. İlk Altılıları rahatsız eden bu tutum, 1961-62’de dış politika ve askeri savunma tutumuyla ortaya atılan Fouchet Planını, biraz da Atlantikle olan ilişkileri bozmak istememe sebebiyle reddetmeleriyle sonuçlandı.²¹¹ Ne var ki, 1957’de de Fransa yine kendi ortaya attığı Avrupa Savunma Topluluğu projesini kendi ulusal meclisinden geçirememişti. Bu olaydan üç sene sonra, iş gücü ile mal ve hizmetlerin serbest dolaşımına dayanan bir ekonomik topluluk kurmaya karar verdiler. İşlenmiş mallarda gümrük vergileri planlandığı gibi 1 Temmuz 1968’de kaldırıldı; özellikle tarım ve ticaret politikaları olmak üzere ortak politikalar 1960’ların sonunda uygun düşmüştü. Kurucuların yakaladığı bu ivme Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda’yı Topluluk üyeliğine başvurmaya yöneltti.²¹² Fakat İngiltere’nin 1963 ve 1967 yıllarında olmak üzere iki defa yapılan bu başvurusu “Avrupalı bir Avrupa” şiarını benimsemiş DeGaulle Fransa’sı tarafından veto edilecekti. 1965-67 yılları arasında da aynı Fransa komisyonu kilitleyecek başka bir davranışla ortaya çıkacak ve ortak tarım politikasındaki tutumdan ötürü “boş sandalye krizi”ne sebep olacaktır. Bu kriz,

²¹⁰ Henri Soutu, a.g.e., s.317-318.

²¹¹ Barış Özdal, Mehmet Genç, *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri*, Aktüel Yayınları Alfa Akademi LTD., Birinci Baskı, İstanbul, Şubat 2005, s.83-84.

²¹² https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/ab_tarihce.pdf?p=38 erişim 23.03.18.

DeGaulle ile komisyon başkanı Walter Hallstein'in arasında, milliyetçi-uluslarüstücü gibi iki farklı yaklaşımın kişiler bazındaki yansıması olarak görülebilir.²¹³ Gene de, 1960-1980 arası yıllar, içinde bulunulan soğuk savaş ortamının da etkisiyle, Avrupa'nın devlet arası bir inşa sistemi olduğu algısının yüksek olduğu yıllara tekabül etmektedir.²¹⁴ Bununla beraber, dünya genelinde yaşanan krizler, Fransa'nın politikaları ve dönemin uluslararası konjonktürü, fonksiyonalist teorilerin Avrupa bütünleşmesini açıklamada zorlandığı zamanlara denk gelmiştir.

Neo-fonksiyonalist model, 1980'li yılların sonuna gelindiğinde Avrupa'da bir iç pazar kurma gayeleriyle tekrar gündeme gelmiştir. 1960 ve 70'lerde Avrupa bütünleşmesinde yaşanan siyasi krizler ve 1973 yılının önemli meselesi olan petrol krizinin ekonomik durgunluk ve daralmaya yol açması, devletlerin daha korumacı politikalar izlemesine sebep oldu. Öyle ki her üye devlet diğerinden çeşitli bahanelerle ithalatı kısıtlayıcı yöntemler geliştirdiler.²¹⁵ Bundan sonra ise Avrupa Komisyonunun 14 Haziran 1985 tarihinde, Beyaz Kitabı yayınlayarak 1992 yılına kadar tamamlanması amacıyla bir dizi öneriyle iç pazarın oluşturulması teşebbüsünü ortaya koyduğu görüldü. Böylece Roma Antlaşması uyarınca 1 Temmuz 1987'de Avrupa Tek Senedi (ATS) yürürlüğe girdi. 31 Aralık 1992 tarihine kadar da Pazar aşamalı olarak kurulacak ve emek, sermaye ve hizmetler topluluklar bünyesinde serbest dolaşacaktı.²¹⁶ Peki, Avrupa topluluklarını 1980'lerin başında böylesine bir İç Pazar oluşturmaya iten ana gücün ne olduğu sorusuna geldiğimizde ise bunun, iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelere karşı Avrupa endüstrisinin yaşadığı geri kalmışlık ve hatta çökmenin topluluk için ne kadar tehlikeli olduğunu göstermesinden kaynaklandığını görmekteyiz.²¹⁷

Ortak Pazarın oluşumunu neo-fonksiyonalist model çerçevesinde incelediğimizde ise 4 süreç mekanizmasıyla karşılarız. Bunlar:

1. Görevlerin içsel fonksiyonel bağları
2. Artan ilişkiler (transaksiyon)

²¹³ Denon Dismond, *AB Ansiklopedisi*, s.335.

²¹⁴ Henri Soutu, a.g.e., s.329.

²¹⁵ Jean-Louis Burban, Ortak Pazardan İç Pazara, çev.Turgut Turhan, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:40, Sayı:1, 4 Mayıs 1988, s.321-323.

²¹⁶ Rıdvan Karluk, a.g.e., s.43-44.

²¹⁷ Jean-Louis Burban, a.g.m., s.323.

3. Planlanmış bağlantılar ve koalisyon oluşumu
4. Bölgesel düzeyde oluşumların da dahil edildiği modern ekonomik gruplar olarak sıralanabilir.

Sonraki çalışmalar ise böylesi bölgesel bir ekonomik organizasyonu açıklamada üç unsur daha eklemektedir ki bunlar da: harici aktörlerin sürece dahil edilmesi, bölgesel ideoloji ile aidiyetin artırılması ve elit sosyalizasyonu olarak sıralanabilir.²¹⁸

Bu mekanizmaları daha yakından incelediğimizde ilk süreç olan görevlerin fonksiyonel bağlarında spill-over kavramı ile karşılarız. Nye'a göre sık sık yanlış kullanılan bu kavram, Haas'ın tam tanımıyla hem politik aktörler tarafından kasten büyütülen veya oluşturulan bağlantılardan kaynaklanan sorunları hem algılanan bağlantıları kapsayacak şekilde kullanılmıştır. Fonksiyonel karşılıklı bağımlılığın yarattığı dengesizlik veya politik aktörlerin zorlayıcı görevleri, ortak görevlerin yeniden tanımlanmasına sebep olabilir. Avrupa Toplulukları özelinde baktığımızda AET tarife bariyerlerini düşürürken, firmaların kar marjları ve rekabetçi pozisyonları ulusal vergilendirme sisteminin yarattığı farklılıklar tarafından daha çok etkilenmiştir. Bu da katma değer vergisinin hesaplanmasında, AET ülkeleri tarafından ortak bir sisteme geçişe yol açmıştır. Fakat görevleri yeniden tanımlama her zaman ortak görevlerin her zaman iyileştirilmesi anlamına gelmez. Süreç negatif işlediği ve faydalar azaldığı takdirde geriye dönük de işleyebilir ki bu spill-back kavramının ta kendisidir. Bu durum için, 1969'da para biriminin değerindeki değişimden sonra Almanya ve Fransa'nın tarım pazarındaki izolasyonları örnek olarak verilebilir.

Artan ilişkilere baktığımızda ise bu bağlamda, ticaret, sermaye hareketleri ve iletişimde artan etkileşimle üye devletlerin ortak kurumlarının üzerindeki yükün artacağı ve bunun entegrasyonu daha da geliştireceğine veya siyasi aktörlerin ulusal düzeyde çözümler arayacağı üzerinde durulmaktadır. Artan iletişimin, entegrasyonun faaliyet alanında önemli ölçüde genişlemesine yol açmasına gerek yoktur fakat bu noktada merkezi kurumsal kapasitenin bunları ele alabilme kabiliyetinde artış gözlenir.

²¹⁸ Joseph Nye, *Peace in Parts Integration and Conflict in Regional Organization*, Little, Brown and Company, İlk Baskı, Boston, 1971, s.64.

Planlanmış bağlantılar ve koalisyon oluşumu mekanizması ise sorunların teknolojik nedenlerden ziyade ideolojik projeksiyonlardan ve politik fizibiliteden kaynaklandığını varsayar. Politikacılar tarafından sorunların ve koalisyonların yaratılması bile, üyelerin taahhütlerini yerine getirmesini engelleyen bazı koşullardaki olumsuz bir değişikliğin ortaya çıkması durumunda daha önce entegre edilen görevlerin ortadan kaldırılmasına yol açabilir. Ayrıca Nye, koalisyonların kamu desteği alındığı takdirde entegrasyonun geliştirebileceği bir mekanizma olduğunu kabul eder.

Elit Sosyalleşme, ulusal bürokratların entegrasyon arttıkça kendilerinin ulusal düzeydeki etkinliklerinin azalacağına olan inançlarına karşın, bölgesel entegrasyona katılmalarının onlara fayda sağlayacağı üzerinde durur. Bürokratlar, komiteler üzerinden bölgesel sürece dahil olabildiği ölçüde ulusal ve bölgesel bürokratlar arasında ayrım azalacaktır. Ülke politikasının temsili için başka bir ülkeye gönderilmiş bürokrat sürece bu anlamda olumlu bir katkıda bulunulabilecektir ve hatta böylelikle milli imajının aksine ülkesinin değil Avrupa'nın bürokrati (Eurocrat) olacaktır.

Bölgesel grup oluşumuyla bir bölgesel grup düzeni oluşturulduğunda bu özel gruplar, çeşitli resmi ve hükümetler dışı olmayan gayri resmi organizasyonları kurmak için teşvik eder ve bölgesel düzeyde ortak çıkarlarını korumalarını sağlar. Bu hükümetler dışı olmayan gruplar elit sosyalleşmesinin etkilerine sahiptir. Bölgesel düzeyde politik faaliyetlerin gelişimini temsil ederler ve hem bölgesel kurumlarda hem de ulusal hükümetlerde uluslararası bölgesel baskının potansiyel kaynağı konumundadırlar. Yine de AT özelinde baktığımızda Brüksel'de bölgesel ticaret birliğinin doğuşuna rağmen Avrupa düzeyinde bir Avrupa pazarı oluşturulmak istendiğinde, kolektif pazarlıkta ulusal hükümetlerin rolünün önemli olduğu görülür.

İdeolojik ve kimlikli çekişme kısmına gelindiğinde ise Nye'a göre, dünya politikasında önemli bir gücü olan kimlik, devlet adamları tarafından mikro düzeyde bölgesel bir ekonomik organizasyon oluşturulmasına yol açar. Bu bir kez kurulduktan sonra bölgesel organizasyonun varlığı tanınma duygusunun cazibesini artıracaktır. Bu süreklilik içerisinde entegrasyona duyulacak muhalefet de

azalacaktır. Bölgesel bürokratlar sembolik etkileri geliştirmek için çalışabilir. 1965 krizinden önce AET'deki Hallstein komisyonunun çabaları buna örnektir.

Son olarak sürece harici aktörlerin katılması incelendiğinde ise, burada diğer hükümetlerin, uluslararası organizasyonların, uluslararası şirketler gibi hükümete olmayan aktörlerin bulunduğu çeşitli harici aktörlerin entegrasyon sürecine katılabilmesi söz konusu edilmektedir. Harici aktörlerin bu katılımı, kayda değer surette, hem entegrasyonun sonucu hem de ileri bir entegrasyonun veya dağılmanın nedeni olabilir.²¹⁹

Yukarıda ele aldığımız kendi 'neo-fonksiyonalizm'inin kendi eleştirisini 1975'te yapmış bulunan Haas, bu bağlamda "turbulent fields" kavramıyla bu teorisin eksiklerinin neler olduğunu dile getirmiştir. Buna göre, 1970'lerde ortaya çıkan küreselleşme dalgası ve o yılların stagflasyonuna (yüksek enflasyonla artan yüksek işsizlik oranı) bağlı ileri sanayi toplumlarındaki sosyal sancı söz konusu eksiklikleri gün yüzüne çıkartmıştır. Böylelikle bu olaylar, Avrupa entegrasyonu oluşumunda öz devinimli ve güvenilir bir spill-over sürecinin bulunmadığına ve dolayısıyla özgün teorisin eskidiğine işaret etmiştir.²²⁰

Sonuç olarak değerlendirilmek istendiğinde, 'neo-fonksiyonalizm', her ne kadar hem (bir üstte dokunulduğu üzere) kendi kurucusu Haas hem de diğerleri tarafından büyük ölçüde eleştirilmiş olsa ve bu eleştirilerin bir kısmı ise büyük eksiklikleri ortaya çıkarmış olsa bile, gene de onun Avrupa bütünleşmesinin dinamiklerini kavramsallaştırmak ve açıklamak için önemli bir yaklaşım olmayı sürdürdüğü söylenebilir. Bunun birkaç sebebi vardır: Bunlardan ilki, neo-fonksiyonalizmin hala temel olarak AB karar süreçlerini ve sonuçlarını açıklamak etrafında dönen, önemli konuları analiz etmek için çok kullanışlı bir kavram oluşudur. İkincisi, gene onun, kendisinden sonraki yaklaşımların teorileşmesine ilham vermiş bulunmasıdır. Bir diğer kayda değer sebep ise, bu teorisin, kısmen teorik varsayımlarının / formülasyonlarının doğası gereği ve kısmen de yazarlarının öz-yansıtma ve öz eleştiri eğilimlerinden dolayı, yeniden formüle etme yeteneğini kanıtlamış olmasıdır. Dolayısıyla, bu teori, hala gelişmekte olan ve geliştirilmeye dönük potansiyeli de

²¹⁹ Joseph Nye, a.g.e., s.65-75.

²²⁰ Ernst Haas, a.g.e., s.xix.

bulunan bir teoridir.²²¹ Nitekim Joseph Nye, Robert Keohane gibi düşünürler bu teoriyi takip eden neo-liberal teoriler ortaya atmış, karşılıklı bağımlılık gibi uluslararası ilişkilerde sadece devlet merkezli olan analizlere bir meydan okuma anlamına gelen kuramlar geliştirmişlerdir. Bu teori 1960lı yıllara kadar Avrupa'daki bütünleşme hareketlerini en iyi açıklayan teori olmuşsa da zaman zaman adalet ve özgürlüğün garantisi olarak görülen liberal devletlerin ortadan kalkabileceği şeklinde zımni bir tehlikeye de bu çerçevede değinilmiştir. Sonraları, ayrıca, neo-fonksiyonalizmin genel bir teorinin varsayımlarına dayanmaktan ziyade sürecin teleolojik varsayımına dayanan bir *pre-theory* olarak görülebileceğine de işaret edilmiştir.

Son olarak bir realizm ve neo-fonksiyonalizm temelinde karşılıklı bağımlılık karşılaştırmasına yer vermek gerekirse, bunu şu tablo ile özetlemek mümkündür.²²²

Tablo 5. Realizm ve Karşılıklı Bağımlılık Teorilerinin Karşılaştırılması

	Realizm	Karşılıklı Bağımlılık
Aktörlerin Amaçları	Askeri güç, başat amaç olmalıdır.	Devletlerin amaçları çok çeşitlilik arz eder ve hükümetler ötesi politikaların amaçlarını belirlemek güçtür. Ulus ötesi aktörler kendi amaçlarını takip eder.
Dış Politika Araçları	Ekonomik ve diğer araçlar da önemliyse de askeri güç en önemli unsurdur.	Güç kaynakları, belirli konu alanlarında bağlantılı olmalıdır. Uluslararası organizasyonlar ve ulus üstü aktörler ana unsurdur.
Öncelikli Gündem	Güç dengesi ve güvenlik tehditleri arasındaki olası değişimler, yüksek politika ve bundan etkilenen diğer konularda gündem oluşturulur.	Gündemi güç kaynakların dağılımındaki değişim gündemi etkileyecektir. Bunlar uluslararası rejimin statüsü, ulus üstü aktörlerin önemindeki değişim, siyasallaşma ve diğer konular arasındaki bağlantılar gibi.
Konular arasındaki bağlantı	Bağlantılar, konular arasındaki sonuçlardaki farklılıkları azaltacak ve uluslararası hiyerarşiyi güçlendirecektir.	Güçlü devletlerin yapacağı bağlantılar, güç etkisiz olduğundan, yapılması daha zor olacaktır. Zayıf devletlerin uluslararası örgütler aracılığıyla ki bağlantıları ise hiyerarşiyi pekiştirmek yerine sarsacaktır.
Uluslararası Organizasyonların Rolü	Roller zayıftır ve devlet güçleri ve askeri güçlerin önemi tarafından sınırlandırılmıştır.	Organizasyonlar, gündemi belirleyecektir. Koalisyon oluşumunu teşviği ve zayıf devletler tarafından siyasi eylem için alan oluşturulması gibi. Bir konu için örgüt forumunu seçme ve oyları harekete geçirme yeteneği önemli bir siyasi kaynak olacaktır.

²²¹ Arne Niemann, Philippe C. Schmitter, a.g.e., s.64.

²²² Robert O. Keohane, Joseph S. Nye, *Power and Interdependence*, Scott, Foresmann and Company, 2. Baskı, 1989, s.37.

4.2. HÜKÜMETLERARASICILIK (INTER-GOVERNMENTALISM) VE BOŞ SANDALYE KRİZİ

Hükümetlerarasıcılığın temel varsayımı; Avrupa entegrasyonunun, Avrupalı ulus devletlerin karar ve eylemlerine dayanması olmuştur. Devletlerin doğasında olan çıkar kavramına dayalı olarak, hükümetlerarası ve supranasyonel denge ve egemenliğin paylaşılması veya tek bir çatıda toplanması düşüncesi bu teorinin konusu olmuştur. Temelleri, kapsayıcı bir otoritenin olmadığı uluslararası çevrenin anarşik ortamında aktörlerin kendi çıkarlarına uygun hareket edeceklerini varsayan realist düşünceye dayanır.

Savaş sonrası Avrupa projesinin başlamasında iki önemli akım etkili olmuştur. Bunlarda birisi supranasyonalizm diğeri ise hükümetlerarasıcılık. Supranasyonalizmle, üst politikalar ve kurumlar aynı eşitlikteki ulusal gücün yerine geçer. Örneğin; Avrupa Adalet Divanı, ulusal mahkemelerin verdiği kararları ilga edecek ve geçersiz sayacak kararlar verebilir. Sadece kurumlar değil politikalar da supranasyonel bakış açısıyla ulusal politikaların yerini alır. Buna en güzel örnek ekonomik ve parasal birlikle Avrupa'nın tek para politikasına yani Euro'ya geçerek ulusal para politikasından vazgeçmesidir. Hükümetlerarasıcılık ise supranasyonalizmin aksine yeni kurum ve politikaların yaratılmasını minimize etmek ister. Avrupa entegrasyonunu, hükümetler arasındaki iş birliğine dayandırır ve klasik dış politika anlayışının bir yansımasıdır. Nitekim, AB'nin bir konu üzerine tüm üye devletlerin uzlaşısı gerçekleşmeden herhangi bir ortak dış politika gündemi oluşturması çok da mümkün olmamıştır ki bunu 2002 Irak Savaşı göstermiştir. ABD'nin Irak'a girme konusunda BM kararını bekleyip beklememe konusunda AB iki kanada bölünmüştür ve ortak bir tutum sergileyememiştir.²²³

Hükümetlerarasıcılık klasik realizmin Avrupa bütünleşmesine uyarlanmış şeklini ifade etmiştir ve realizmin önde gelen isimlerinden Stanley Hoffman, 1970'li yıllarda Avrupa'da dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle'ün başını çektiği milliyetçi politikalarından etkilenmiş, bu yıllardaki gelişmelerin sistematik analizine eğilerek neo-fonksiyonalizmin eleştirisini yapmıştır. 1 Temmuz 1965'te ortak tarım politikasının finansmanı konusundaki anlaşmazlık yüzünden Fransa ile diğer üyeler

²²³ Andreas Staab, *The European Union Explained Institutions, Actors, Global Impact*, Indiana University Press, 3. Baskı, 2013, Bloomington, s.5-6.

arasındaki ilişkilerin kopması ve Fransa'nın 7 ay boyunca topluluk kuruluşlarında yer almayı reddettiği –boş sandalye krizi-²²⁴ süreci de teorinin gelişimini tetiklemiştir. Bu sorgulamayı yaparken Hoffman, Morgenthau'nun realist teorilerinin temel savı olan devlet-merkezli yaklaşımı benimsemiştir.²²⁵

Bu meseleyi anlamak açısından biraz daha incelemek gerekirse; 1965'te Avrupa Komisyonu, Ortak Tarım Politikası ve tüm AET'nin finansmanı ile ilgili bir “paket” tedbiri önermişti. Burada hem tarımsal ithalattan hem de Ortak Tarım Politikalarından alınan paylarla toplanan fonların, üye devletlerin yaptığı doğrudan katkı yerine AET'yi finanse etmek için doğrudan kullanılması gerektiği belirtilmekteydi. Bu durumda AET fonlarının demokratik siyasal kontrolü, Roma Antlaşması'nın Avrupa Parlamentosu'na bütçe yetkilerini vermek üzere değiştirileceği anlamına geliyordu. O zamanki AET Başkanı, Profesör Walter Hallstein ise bir federalistti ve Komisyon'u bir ön Avrupa hükümeti olarak görüyordu. Bakanlar Konseyi, Komisyonun önerisini onayladıysa, Komisyon ve Parlamentonun yetkileri Konsey'in pahasına güçlendirilecekti. Önerilen paket, üye devletlerin gücünü tehdit eden parlamenter mekanizmaların güçlendirilmesine şiddetle karşı çıkan De Gaulle'ü kızdırdı. 30 Haziran 1965'te Konsey toplantısında bir kilitlenme durumu yaşandı ve Fransızlar 6 Temmuz'da “boş sandalye” politikasıyla AET'yi boykot etmeye başladılar. Gelecek altı ay boyunca Fransa Konsey toplantılarına katılmamış ve herhangi bir önemli AET konusunda herhangi bir karar alınamamıştı. Söz konusu Fransız boykotu, aynı zamanda da Roma Antlaşması'nın 5. maddesinin bariz bir ihlali anlamına gelmekteydi.²²⁶

Topluluğu krize yönlendiren bir diğer mesele ise İngiltere'nin topluluğa kabulü idi. 1962'den 1969'a kadar Fransa, İngiltere'nin tüm tam üyelik başvurularını reddetmişti. 1961-62 senesinde De Gaulle'ün dışişleri bakanına verdiği talimatla oluşturulan bakanın kendi adıyla anılan Fouchet Planı'yla bir ortak güvenlik sistemi geliştirilmek istenmişse de özellikle Hollanda bu plana karşı çıkmıştır. Fransa'nın buradaki amacı kendisinin başat olacağı bir topluluk umuduydu ve aynı zamanda supranasyonalitenin ötesinde klasik iş birliğine dayalı hükümetler arası bir yapı

²²⁴ <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=38423&l=1>

²²⁵ Sinem Akgül Açıkmeşe, a.g.m., s.13.

²²⁶ Martin J. Dedman, *The Origins and Development of the European Union 1954-95 A History of European Integration*, Routledge, İlk Baskı, 1996, s.116.

iddiasına sahipti. Fransa'nın bu dönemdeki tezi kasık federalist anlayışın vatandaşlar Avrupası iddiasına karşılık realist bir bakış açısı içeren vatanlar Avrupasıdır. Fransa, İngiltere'nin başvurusuna ise hem II.Dünya Savaşı sırasında Birleşik Krallık'ın Fransa'ya yönelik politikası hem de Atlantikle olan derin bağları sebebiyle karşı çıkmıştır.²²⁷ Harold Macmillan başkanlığındaki İngiltere hükümeti 1 Ağustos 1961'de ilk kez topluluğa girme niyetini gösterdiklerinde başkan, Avrupa gücüne katkıda bulunmalarının hem görevleri hem de menfaatleri olduğunu dile getirmişti.²²⁸ 1967'de ise diğer beş üyenin aksine De Gaulle tekrar İngiltere'nin üyeliğine karşı çıkmış ve karşı çıkışı İngiltere'nin Ortak Pazara gösterdiği ilgisizlikle ve AET'ye katılmadan yapması gereken köklü değişimler olduğu varsayımı ile gerekçelendirmişti. Dahası, o tarihte Ortak Pazarın İngiltere'nin ekonomisi ile bağdaşmadığını ileri sürmüştü. İngiltere, De Gaulle'ün nazarında, Avrupa inşasına derin bir düşmanlık beslemekteydi.²²⁹ Doğrusu İngiltere 1950'lerin sonlarından 1960'ların başına kadar AT üyeleri kadar büyüme gösterememişti ve zayıf bir ekonomik performans sergiliyordu. Birleşik Krallık'ın başvurusu ancak Mayıs 1968 olaylarıyla Fransa'da De Gaulle'ün iktidardan inip yerine Georges Pompidou'nun gelmesinden sonra olumlu bir yola girecekti.²³⁰

Öte yandan, bu noktada belirtmek gerekir ki, De Gaulle, her ne kadar İngiltere'nin üyeliğine karşı çıkmışsa da, küresel öneme sahip konularda kararlar alabilen ve gerçekten bağımsız bir Avrupa yaratmak için de ilk önce Avrupalıların Amerikan hakimiyetinden ve NATO'nun emrinden kurtulması gerektiğine inanıyordu. Başarılı bir Avrupalı siyasi örgüt oluşturulmak isteniyorsa bu Fransa, İngiltere, Almanya ve İtalya arasındaki uyumdan doğacaktı. Bu ilişkide merkezi unsur Anglo - Fransız anlayış ve iş birliği olmalıydı. İkinci olarak, bu süreçte Ortak Pazarın yapısı değişmek zorundaydı ve de her durumda De Gaulle onun geleceğine çok az güveniyordu. Bunun yerini almak üzere, özellikle tarım ürünleri için bir çeşit geniş serbest ticaret alanı tasavvur edilebilirdi. Üçüncü olarak, Anglo - Fransız ilişkisi bu

²²⁷ İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliği'nin ABC'si*, Sinemis Yayınları, Güncellenmiş 4.Baskı, Kasım 2017, Ankara, s.39-42.

²²⁸ <https://www.theguardian.com/world/2016/aug/01/eec-britain-membership-european-economic-community-1961-archive> (erişim 28.03.18)

²²⁹ http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/november/27/newsid_4187000/4187714.stm (erişim 10.04.18).

²³⁰ Walter Mattli, a.g.e., s.84-85.

kavramın temel taşı olacağından, De Gaulle ekonomik, parasal, politik ve finansal sorunlar hakkında İngiltere ile özel ikili görüşmeler yapmaya hazırdı. Hatta böyle görüşmeler için bir İngiliz girişimini memnuniyetle karşılayacağını dahi söylemişti.²³¹

De Gaulle'ün bu yaklaşımını anlamamızda Stanley Hoffmann'ın 1968 yılında yayınladığı *Gulliver's Troubles, or, the Setting of American Foreign Policy* kitabı önem taşımaktadır. Hoffmann Avrupa tabanlı bir Avrupa yaratmanın ancak ABD'nin bölgeden kontrollü bir şekilde çekilmesiyle mümkün olacağını ve bu şekliyle Avrupa'nın konfederatif bir yapıya doğru evrileceğini iddia etmiştir. Ve hatta bu konfederatif yapının Amerikan ve Sovyet garantisi altında olacak Fransız-İngiliz merkezli nükleer bir güçle mümkün olacağının altını çizmiştir. Bu noktada gene de, her ne kadar De Gaulle'ün İngiltere'ye bakış açısını anlamak bakımından Hoffmann'nın bu görüşleri çok benzer ve önemli ise de, niyet bakımından pek tabii De Gaulle'den farklılık taşıdığını belirtmek yerinde olacaktır. Zira burada ABD'nin kaynaklarını, Avrupa dışında yerlere yönlendirme fikri mevcuttu.²³²

Neo-realist teorisinin bir tezahürü olan hükümetlerarasıcılık yaklaşımında ulus-devlet formunun yapısı değişmiştir ama önemsiz değildir ve hala başat aktördür. Devletlerin çıkarları ve sistemdeki güç dengeleri bütünleşmeyi açıklamada hala etkilidir. Hükümeteşel olmayan aktörler ancak devletlerin çıkarları ve gücü doğrultusunda yaratılmış bir sistemin içinde fayda yaratabilir.²³³ Gene Hoffmann, bu defa *Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the case of Western Europe* adlı çalışmasında bu durumu daha açıklayıcı bir biçimde ortaya koymuş ve ulus-devletin kaderinin ne olacağına dair tespitlerde bulunmuştur. Hoffmann Kudüs örneğinden yola çıkarak (ki Avrupa devletleri başka kırılğan konularda da benzer ortak durum sergileyememe durumuna şahit olacaklardı) Avrupa devletlerinin farklı kaygı ve beklentiler içinde hareket etmeleri ve dolayısıyla ortak bir tutum etrafında birleşememeleri üzerinde durmuş; bir toplum inşasının bu bakımdan çok da mümkün olamadığının altını çizmiştir. Zira ona göre, yerel farklılıklar ve bu farklılıkların yarattığı ayrı dünya görüşleri, dış politikada bir bakıma bölünme meydana

²³¹ Henry Kissenger, *The White House Years*, Little, Brown Company, 1979, s.98.

²³² Martin Griffiths-Steven C. Roach-M. Scott Salamon, a.g.e., s.99-101.

²³³ Haluk Özdemir, a.g.e., s.84.

getirmekteydi. Toplum inşası sürecinde politika yapıcılarının ilişkisi ise sadece bu farklılıkları azaltmaya değil derinleştirmeye yönelik bir anlama gelmekteydi. Her uluslararası sistem başarıyla ortaya çıkışını kendi iç mantığına borçlu olmakla, birleşme hareketinin başarısızlığı ve ulus-devletlerin hayatta kalması, her biri uluslararası sistemi karakterize eden üç faktörden (kendi iç belirleyicileri, jeo-tarihsel durumlar ve kendi birimleri arasındaki dışsal amaçlar) dolayı ortaya çıkmakta; ve parçalanmaya dayanan herhangi bir uluslararası sistem, eşitsizliğin dinamikleriyle harekete geçmekteydi. Bu kitabında, ulusların çeşitliliği veya federalleşen bloklarla, konfederasyonlarla alakalı soğuk savaş döneminin de etkisiyle görüşlerini ortaya koyan Hoffmann, ayrıca, Avrupa’da birlik hareketinin tam olarak bölgesel bir varlık yaratma çabası olduğunu ve kökenlerinin Kant’ın *Idea of Universal History* anlayışına dayandığını ortaya koymanın mümkün olduğunu da belirtmektedir.²³⁴

Hükümetlerarasıcılık, teorisi her ne kadar Avrupa’daki gelişme dalgasını tam olarak açıklayamadığı gerekçesi ile eleştirilse de, realist teorinin egemen olduğu uluslararası sistemde, bir yandan Avrupalı devletlerin ortak dış ve güvenlik politikası oluşturma çabalarının varlığı diğer bir yandan da 2003 Irak ve 2011 Libya krizindeki örnekler de göz önüne alındığında kendi aralarında düştükleri ihtilaf ve ulusal çıkar kavramının hala hâkim olması, farklı suretlerde bu teorinin günümüzü açıklamada da etkili olduğunu gösterir. İki düzlemli bir yaklaşıma dayanan hükümetlerarasıcılık hem yerel hem AB politikalarının ulusal politikacıların karar sürecinde önemli olduğunu varsayar. Nitekim tarihsel süreci ve bu sürecin devletlere getirdiği misyonu da düşündüğümüzde, AB potası içinde ne kadar ortak dış ve güvenlik politikası gütmeye ve Suriye krizinde olduğu gibi kısmen de olsa ortak bir söylemde buluşma söz konusu olsa da, Hollanda’nın Güney Afrika’daki tutumuyla veya Fransa’nın pek çok Kuzey Afrika devletlerine karşı tutumuyla çıkarlarını etkileyecek önemli olaylarda diğer Avrupa devletlerinden farklı olacağı kesindir. Tüm bunlarla birlikte hükümetlerarasıcılık kullandığı dil ve argümanlar bakımından neo-realizmin bir yansımasıdır ve doğal olarak anarşinin olduğu bir sistemde devletler bekasını devam ettirmek için iş birliğine bir bakıma mecbur olarak görülebilir. Zira, varlıklarının devamını sağlamak isteyen rasyonel devletler pek tabi dayanışma

²³⁴ Stanley Hoffmann, *Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe*, *Daedalus*, Vol.95, No.3, Tradition and Change (Summer, 1966), s.862-915.

yapabildiği kabiliyet çevresinde mevcudiyetini koruyacaktır. Sistemin güçlöleri, çıkarları ve eylemleri doğrultusunda uluslararası yapıya yön verenler olacaktır. Fakat neo-realist mantıkla Avrupa bütünleşmesini anlamak Soğuk Savaş içerisindeki kaotik ve anarşik yapıyı düşündüğümüzde ne kadar mümkün ise bugün bu yapıyı neden devam ettirdiklerine dair soruya çok da açıklayıcı bir yaklaşım sergileyemediğini görürüz. İki kutuplu dünyanın kendisine özgü münhasır durumu içinde Batı bloğuna yakın güçlü bir yapı/sistem (AT/AB) kurmak fikri ne kadar gerçekçi ve sürdürülebilir olsa ve bu teori bu durumu açıklamada yeterli görülebilse de, bugünün şartlarında sözü edilen yapı/sistemi sürdürmede, genişlemede veya Avrupa Tek Senedi gibi Maastricht gibi Anlaşmaları açıklama noktasında yetersiz kaldığı öne sürülebilir.

4.3. LIBERAL HÜKÜMETLERARASICILIK (LIBERAL INTER-GOVERNMENTALISM)

Avrupa bütünleşmesini açıklamada 1990'lı yılların önemli ve popüler teorisi liberal hükümetlerarasıcılık 1998 yılında Andrew Moravcsik'in *The Choice for Europe* isimli eseriyle vücut bulmuştur. Realizm kökenlerine dayanan hükümetlerarasıcı yaklaşımın üzerine geliştirilmiş olan bu teoride de ulusal hükümetler başat aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra, ulusal hükümetlerin kendi tercihlerinin ne olduğu konusunda güçlü bir fikre sahip oldukları düşüncesiyle onların diğer üye devletlerle (hükümetleriyle) pazarlık içinde sürdürdükleri liberal tercih modelini de içermektedir. Yaklaşım entegrasyon sürecinde üye devletlerin pazarlık gücünün önemine de vurgu yapar. Kurumlar, üye devletlerin taahhütlerini gerçekleştirmek için güvenilir araçlar olarak görülür. Karşılıklı anlaşmalarda taraflar böylece birbirlerine sadık kalabilecektir. Bununla beraber, Neo-fonksiyonlizmin bütün entegrasyon sürecini kurumların üzerine yükleyen yaklaşımının aksine bu yaklaşımda, uluslarüstü kurumlar entegrasyon sürecinde önemli fakat sınırlı bir yapıdadır.

Liberal hükümetlerarasıcılık ulusal çıkar kavramına yaklaşımı bakımından realist hükümetlerarasıcılıktan farklı olmakla birlikte neo-fonksiyonlizmin entegrasyonu yarı otomatik evrimsel bir süreç olarak görmesi bakımından bu teoriden de ayrılır. Neo-fonksiyonalistlerin AB'yi sui-generis yapısıyla değerlendirmesine karşılık olarak bu görüş AB'yi ortak ilke, kurum ve kurallar çerçevesindeki bir uluslararası

rejim inşası olarak görür.²³⁵ Fonksiyonel ve Neo-fonksiyonel yaklaşımlarda gördüğümüz bir defa işbirliğine varıldığında kaçınılmaz bir bütünleşme olacağı ve bütünleşmenin bitmesinin maliyetinin katlanılamaz olduğu için sürdürülmesi gerekeceği iddiasının aksine, burada bütünleşmenin artarak gelişmesi halinde uluslararası bir nitelik kazanacağı düşüncesi mevcuttur.²³⁶ Stanley Hoffman'ın sıfır toplamlı oyun teorisine karşılık Moravcsik teorisini, iki düzlemli oyun modeline oturtmuştur. Teorisini, Avrupa bütünleşmesini açıklamada ulusal tercih oluşumunun liberal teorisi ve devletler arası stratejik pazarlığı açıklayan hükümetlerarasıcı yaklaşımıyla birlikte oluşturmuştur. Hükümetlerarasıcı yaklaşımdan yola çıkarken ulusal çıkar kavramı üzerine geliştirdiği farklı bir tutum olarak ulusal çıkarı devlet-toplum etkileşiminin bir sonucu olarak görmesi ile ayırır.²³⁷ Bunun dışında realist ve liberal hükümetlerarasıcılığı birbirlerinden ayıran teknik anlamdaki temel meseleler ise hükümetlerin tercihi, pazarlık gücü ve AB kurumlarının seçimindedir. Liberal hükümetlerarasıcılık için hükümet tercihleri ve pazarlık gücü sektöre özeldir yani bölgeden bölgeye değişir. Bununla birlikte kurumsal tercihler etkilendiği sürece hükümetlerin temel kaygısı AB kural ve yönetmeliklerine uyumu izleyen ve kontrol eden kurumlar kurmaktır. Realist hükümetlerarasıcılık için, aktörlerin tercihleri ve onların pazarlık gücü, üye devletlerin etkileşimde bulunduğu jeopolitik duruma göre belirlenir; kurumsal seçimler, üye devlet hükümetinin özerkliği ve nüfuzu sağlama konusundaki endişelerini yansıtmaktadır.²³⁸

Moravcsik, AB entegrasyonunu, ekonomik çıkarların, pazarlığın ve kurumsal seçimlerin içinde olduğu orta ölçekli bir teoriyle açıklamanın daha uygun olduğunu dile getirmiştir. Moravcsik, Messina'dan Maastricht'e 1955'ten 1992'ye AB'nin evrimini incelediği *The Choice for Europe* isimli eserinde, ulusal tercihlerin genel jeopolitik fikir ve çıkarlarla mı yoksa özel (ekonomik) çıkarlarla mı yönlendirildiği; temel pazarlıkların sonucunun uluslararası girişimciler tarafından bilginin manipülasyonu ve asimetrisi veya asimetrik karşılıklı bağımlılık çerçevesinde hükümetlerarası pazarlıklarla şekillendirilip şekillendirilmediği ve son olarak AB

²³⁵ Haluk Özdemir, a.g.e., s.89.

²³⁶ Beril Dedeoğlu, a.g.e., s.162.

²³⁷ Ben Rosamond, a.g.e., s.136-137.

²³⁸ Frank Schimmelfennig and Berthold Rittberger, "Theories of European Integration: Assumptions and Hypotheses", *European Union Power and Policy-Making*, ed. Jeremy Richardson, Routledge, 2006, 3.Baskı, s.75-76.

kurumlarının seçiminin federalist ideolojiyi, teknokratik yönetim ihtiyacını ya da güvenilir üye devletlerin taahhütlerinin güvence altına alınmasını yansıtır yansıtmadığı konularını incelemiştir;²³⁹ hatta tüm bunları bir tablo ile şöyle özetlemiştir.²⁴⁰

Tablo 6. Liberal Hükümetlerarasıcılığın Temel Sacayağı

Müzakere Safhası	Ulusal tercihlerin oluşumu	Devletler arası pazarlık	Kurumsal seçim
Her aşamanın temelindeki alternatif bağımsız değişkenler	Ulusal tercihlerin altında yatan sebep nedir? Ekonomik veya jeopolitik çıkarlar 	Ulusal tercihler göz önüne alındığında, devletlerarası pazarlığın verimliliğini ve dağıtım sonuçlarını açıklayan nedir? Asimetrik Karşılıklı Bağımlılık veya Uluslarüstü Girişimcilik 	Önemli anlaşmalar dikkate alındığında egemenliğin uluslararası bir yapıya devredilmesini ne açıklar? Federalist ideoloji veya Merkezi Teknokratik Yönetim veya Daha Güvenilir bir Taahhüt
Her aşamada gözlenen sonuçlar	Ulusal tercihin temeli 	İçerik üzerine Anlaşma 	Temsilci seçme veya Uluslararası kurumda karar vermede birlik

Liberal hükümetlerarasıcılık teorisinin çekirdeğini üç önemli etmen oluşturur. Bunlar devletlerin rasyonel davrandığı varsayımı, ulusal tercih oluşumunun liberal teorisi ve devletler arasındaki müzakerelerin hükümetlerarasıcılık açısıyla analizidir. Liberal teori ile hükümetlerarasıcılığı birleştiren bu teori liberalizmin ulusal tercih oluşumunu –devlet ile toplum arasındaki ilişkinin uluslararası ilişkilere etkileri bakımından- hükümetlerarasıcılığın ise kurumsal oluşum ve devletler arası pazarlık sürecini analiz etme biçimini ele almıştır.²⁴¹ Liberal hükümetlerarasıcılık temel

²³⁹ Andrew Moravcsik, Frank Schimmelfening, “Liberal Intergovernmentalism”, *European Integration Theory*, ed. Antje Wiener, Thomas Diez, Oxford University Press, İkinci Baskı, 2009, s.69.

²⁴⁰ Andrew Moravcsik, *The Choice for Europe Social Purpose and State Power From Messina to Maastricht*, Cornell University Press, New York, İlk Baskı, 1998, s.23-24.

²⁴¹ Andrew Moravcsik, “Preference and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach”, *Journal of Common Market Studies*, Volume 31, No.4, December 1993, s.480-483.

düzeyde incelemek istendiğinde ise iki temel varsayım üzerinde durulur. Bunlardan ilki aktörün devlet olmasıdır. AB, devletleri ele alırken tıpkı diğer uluslararası kurumlar gibi anarşi bağlamındaki kritik rollerinden faydalanmayı bilir. Bunun anlamı devletlerin amaçlarına ulaşmaya çalışırken merkezi otoritenin politik kararları alma ve uygulamasından ziyade pazarlık, hükümetlerarası müzakere gibi yöntemlere başvurması demektir. İkincisi ise devletlerin rasyonel davranacağı düşüncesidir. Rasyonalizm bireyselci veya kurumsalcı bir yaklaşımdır. Aktörler, alternatif eylem biçimlerinin faydasını hesaplar ve kendi faydalarını maksimize edeni tercih etme yoluna giderler. İş birliği anlaşmaları veya uluslararası kurumlar kurmak bağımsız rasyonel devletlerin seçimleri ve hükümetlerarası müzakerelerin yarattığı toplu bir sonuçla açıklanır. Bir aktör olarak devlet ve rasyonelliğin ilişkisini yeniden tanımlamanın üç aşamadan oluşan bir yolu vardır. Devletler öncelikle tercihini tanımlarlar sonra somut anlaşmalarla pazarlık ederler ve en nihayetinde gelecekteki belirsizlikler karşısında faydaların sonuçlarını güvenceye almak için kurumlar inşa ederler.²⁴²

Liberal hükümetlerarasıcılık teorisi, devletlerin rasyonel davranacağı varsayımından hareketle, ekonomik karşılıklı bağımlılığın maliyet ve faydalarıyla ulusal tercihlerin temel belirleyiciliğini dikkate alır. Ulusal önceliklerin göreceli kısmi yoğunluğu, alternatif koalisyonların varlığı, meselesel bağlantılardaki fırsatlar devletlerarası çatışmaların çözümünde hükümetlerarasıcı analizin temelini oluşturur. Rejim teorisi, hükümetlerin yetkilerini uluslararası kurumlara devredeceği koşulların analizi için bir başlangıç noktası olarak kullanılır. Devletlerin rasyonel davranacağı düşüncesinden hareketle hükümetlerin fayda fonksiyonunu temel alarak ilerleyeceği iddia edilir. Bu da realist ve neo-realist teorilerin temel kavramları olan zenginlik, güvenlik ve güç gibi ifadelerle eş değerdir. Bunun yerine hükümetlerin uluslararası arenada davranışlarını yurt içinde tanımladığı hedeflerle gösterdiği söylenebilir. Yani devlet-toplum ilişkisine odaklanan liberalist teorice ulusal hükümetler dış politika hedeflerini iç kamuoyundan ve sosyal gruplardan gelen baskılara göre değiştirebilmektedir. Dolayısıyla ulusal çıkarlar değişmez veya önemsiz değildir. İç politikada kısıtlanmış tercihler, devletin rasyonel davrandığına dair modelin temelidir; bu durumda hükümet ilk olarak çıkarlarını tanımlar sonra bu çıkarları

²⁴² Andrew Moravcsik, Frank Schimmelfening, a.g.e., s.68-69.

geliştirmek için bir dizi pazarlıkta bulunur. İç politikadan gelen talepler süresince yakalanacak potansiyel faydalar devletler tarafından fark edildiğinde (talep olarak algılandığında); devletler arası stratejik etkileşim süreci AT'nin politik sisteminde hükümetlerden gelen baskılara (arz) siyasi bir cevap olarak belirlenir. Bu noktada, rasyonalite kavramı uluslararası çatışma veya iş birliğini açıklamada iki tür kuramdan faydalanır. Bunlar ulusal tercih oluşum teorisi ve devletlerarası stratejik etkileşim kuramıdır. Talep yönlü indirgemecilik devletlerin etkileşimde bulunduğu stratejik bağlamı göz ardı ederken yerel tercihlere dar bir bakış getirir. Arz yönlü indirgemecilik de tercihlerin değişim ve yayılımındaki temeli göz ardı ederek özellikle devletlerarası pazarlığın veya uluslararası kurumların altını çizer. Moravcsik bunu Avrupa Para Sisteminden yola çıkarak bir örnekle açıklamıştır. 1978-79'da sistemin ortaya çıkışını açıklamak için, bunun, hem Avrupa hükümetlerinin parasal koordinasyonu desteklemesi ve makro ekonomik politika tercihlerinin yakınlaşmasıyla hem de açık koşulların oluşturduğu devletlerarası pazarlık sonuçlarının belirleyiciliğiyle mümkün olduğunu savunmuş; ve bunu bir tablo ile şöyle özetlemiştir.²⁴³

Tablo 7. Talep/Arz Yönlü İndirgemecilik

Liberal Teoriler (Çıktılar için Uluslararası Talep)	Hükümetlerarası Teoriler (Çıktılar için Uluslararası Arz)
Toplumsal faktörlerin temeli: Siyasal Kurumlarda Temsil Edilen Yerel Aktörlerin Baskısı 	Siyasal faktörlerin temeli: Ulusal Tercihlerin Yoğunluğu; Alternatif Koalisyonlar; Mevcut Meselesel Bağlantılar
ULUSAL TERCİHLERİN FORMÜLASYONU ➔ Devlet tercihinin konfigürasyonu ➔ DEVLETLERARASI GÖRÜŞMELER ➔ ÇIKTILAR	

Özetle liberal hükümetlerarasılık, liberal bir dış politika tercihi oluşumu teorisini izler: hükümet tercihleri konuya özeldir ve toplumsal çıkar gruplarının çıkarlarını (iç siyasal kurumlar tarafından aracılık edilmek üzere) yansıtır. Tarım politikasında,

²⁴³ Andrew Moravcsik, a.g.m., s.481-482.

maliyet-fayda hesaplamalarını ve tarımsal üreticilerin ve tüketicilerin göreceli gücünü yansıtırken, enerji politikasında, hakim enerji üreticilerinin ve tüketicilerinin çıkarlarını yansıtmaktadır. Avrupa entegrasyonu ağırlıklı olarak ekonomik olduğu için devlet tercihleri vardır. Avrupa entegrasyonundaki genel ilgi, genişleyen ve 'küreselleşen' bir uluslararası ekonomideki ekonomik kazanımlardan karşılıklı yarar sağlamak için işbirliği yapma baskısından kaynaklanırken, somut tercihler, belirli sektörel çıkarlar ve uyum maliyetleri ve bazen jeopolitik kaygılar önemli rol oynamıştır. Bunlar, piyasa entegrasyonunda "öncelikle güçlü ekonomik üreticilerin ticari çıkarlarını" ve parasal entegrasyon gibi bir durumda da "iktidardaki hükümet koalisyonlarının makroekonomik tercihlerini" yansıtır olup; diğer bir ifadeyle, esas olarak ulusal ekonominin rekabet gücü ile şekillenen iç çıkarlar, uluslararası ekonominin yapısal teşvikleri ile Avrupa entegrasyonundaki ulusal tercihler arasında bir filtre görevi görmüştür. Böylelikle, sonuç olarak, hükümetlerin entegrasyonu "üretici (yönetmel) gruplar için düzenleyici ve bütçe kısıtlamalarına tabi olan ticari avantajları güvence altına alacak bir araç" olarak sürdürmekte oldukları görülmüştür.²⁴⁴

Liberal hükümetlerarasıcılık konusuna bir de Avrupa'daki bütünleşme çabaları açısından bakacak olursak; Moravcsik'e göre 1960'lardaki İngiltere'nin üyelik isteği ve De Gaulle Fransı'nın buna karşı çıkmasının arkasındaki temel neden ekonomik çıkarlar olmuştur. İngiltere'nin ekonomik çıkarları birliğin dışında kalmaktan zarar görürken, Fransa düşük fiyatlı ticari rekabetten ve İngiltere'nin ortak tarım politikasına karşı çıkmasından endişe etmiştir ve Fransa'nın muhalefeti ancak ortak tarım politikasının oluşturulmasından sonra ortadan kalkmıştır.²⁴⁵ Öyle ki 1950 ve 1960'larda Ortak Pazarın oluşumuna İngiltere'nin ilk tepki vermesi bu durumu daha açıklayıcı kılar. İngiliz hükümeti başlangıçta alternatif bir serbest ticaret alanı önererek Avrupa entegrasyonunu zayıflatmaya çalışmıştır. Bunda başarısız olduklarında ise Ortak Pazarla doğrudan bir serbest ticaret anlaşması yaparak işi sulandırmaya çalışmışlar ve hatta buna benzer şekilde Avrupa Serbest Ticaret Birliği'nin (EFTA) kuruluşuna gidilmiştir. Tüm bu stratejilerde yaşadıkları başarısızlıklar neticesinde ise İngiltere, AT'ye üyelik başvurusunda bulunmuştur.

²⁴⁴ Frank Schimmelfennig and Berthold Rittberger, a.g.e., s.79.

²⁴⁵ Hüseyin Kutay Aytuğ, "Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı", *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:15, Sayı:1, 2008, Manisa, s.153.

İngiltere üyeliği kazanmışsa da statükoyu korumaya devam etmiştir.²⁴⁶ Esasında kurulacak koalisyonda dışarda kalma korkusu İngiltere'yi böyle bir yola başvurmaya iten sebep olmuştur.

Liberal hükümetlerarasıcılığa yöneltilen eleştirilerin pek çoğu sadece Avrupa merkezli bir teori olup evrensel olmamasına yöneliktir. Devletlerin pazarlık sürecine yönelik yaklaşımına karşın ulusal değerleri çok da ele almaması bir başka eleştiri noktası olmuştur. Norveç örneğinden yola çıkarak hükümetin AB katılım isteğine karşın halkın oylamada bu karara karşı çıkması da ulusal tercih oluşum sürecinin her zaman teorideki gibi oluşmadığının bir göstergesidir.²⁴⁷ Bunlarla birlikte son zamanlardaki ampirik çalışmalar liberal hükümetlerarası teorinin her günkü AB karar alma süreçleri de dahil olmak üzere, yaygın olarak varsayıldığından çok daha geniş bir biçimde geçerli olduğunu göstermektedir. Nitekim, üye devletlerin oybirliğiyle hareket eden Avrupa Konseyi, göreceli nüfuzunu arttırarak, Komisyon'a nazaran, AB içinde de facto bir şekilde gündemi belirleyen kurum olmuştur. Öte yandan, AB yasama sürecinde, Bakanlar Konseyi nadiren oy verir, bunun yerine temel ekonomik mevzuatı göz önünde bulundururken bile gayri resmi bir mutabakatla hareket eder. Başkanlık uzlaşmaz devletlerle genellikle liberal hükümetlerarasıcıların kullandığı ulusal tercih yoğunluğu, veto tehdidi gibi enstrümanlarla gayri resmi bir konsensüs arar. Bakanlar Konseyi oy kullanırken, resmi olarak, çoğunluk anayasası (yüzde 70) altında, ulusal anayasaların çoğunun değiştirilmesi için gerekli olandan daha yüksek bir eşik kuralına göre karar verir.²⁴⁸ Buradan hareketle teoriye bir diğer eleştiri noktası da AB'nin gündelik politika yerine anayasal değişimi öne çıkaran tutumu olmuştur. Kararların oy çokluğuyla alındığı ve sadece hükümetlerarası müzakere yöntemiyle kararların alınamadığı durumlarda bu teori zora girmiştir. AB kurumlarının önemini de vurgulayan bazı eleştiriler, birtakım aktörlerin AB normlarını dahi uzlaşmaz devletlere karşı kullanılabileceğini vurgular.²⁴⁹

²⁴⁶ Andrew Moravcsik, a.g.m., s.503.

²⁴⁷ Bilge Ercan, Arda Ercan, Avrupa Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Avrupa Vatandaşlığı İlişkisi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt:8, Sayı 41, Aralık 2015, s.413.

²⁴⁸ Andrew Moravcsik, Frank Schimmelfening, a.g.e., s..73-74.

²⁴⁹ Sevilay Kahraman, "Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası", *Avrupa Birliği -Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*, ed. Belgin Akçay, İlke Göçmen, Seçkin Yayıncılık, İlk Baskı, 2012, s.61-66.

Jeopolitik çıkarlar veya büyük fikirler yerine AB entegrasyonunun ekonomik tercihler peşinde olduğunu öne süren Moravscik'in, ulusal tercih, hükümetlerarası pazarlık ve kurumsal seçim başlıklarıyla üçlü sac ayağına oturttuğu teorisinin, yine bu üç başlık altında eleştirildiği de görülmektedir. Bu bağlamda; liberal hükümetlerarasıcılığın politik ekonomi tercihi oluşum modeli hem konstrüktivistler hem de post-fonksiyonalistler tarafından eksik bulunmuş olup, konstrüktivistler AB norm ve kurallarının ulusal tercihleri şekillendirdiği iddiasıyla; post-fonksiyonalistler ise geniş kimlik temelli hareketleri izlediğini iddia ettikleri için bu eleştiriye ortaya koymuştur. Pazarlık teorisi de yine hem (Moravscik'inden daha müzakereci bir modele sahip olmalarına rağmen) konstrüktivistler hem de (AB hükümetlerinin etkisini paylaştığı Komisyon, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Adalet Divanı, Avrupa Merkez Bankası gibi aktörlere ağırlıklı yer veren) supranasyonalistler tarafından eleştirilmiştir. Kurumsal seçim modeli de tarihsel kuramsalcılar tarafından dengeyi istikrarsızlaştıran içsel geri bildirimleri göz ardı ettiği ve daha fazla kurumsal seçim yönünde baskı yarattığı gerekçesiyle tenkit edilmiştir. Moravscik'in ise kuramcılara ve post-fonksiyonalistlere cevabı neo-fonksiyonalizm ve federalizm gibi “*grand theory*”lerin güncellenmesi ve iyileştirilmesi ve yeni ampirik olguların sorunsallaştırılması yönünde olmuştur. Aynı zamanda Moravscik, bunları ve diğer teorileri, liberal hükümetlerarasıcılığın şu anki kriz çağında AB politikalarını ele alma konusundaki yeteneklerinin aşağılanması abartıldığı için eleştirmiştir. Moravscik'e göre her iki kuram da ulusal tercihleri ya da devletlerarası etkileşimleri ve kurumsal seçimleri açıklamak için liberal mekanizmaları kullanmazsa belirsiz kalacaktır. Tüm bunlardan hareketle Moravscik'in, tüm krizlerine karşın 21. Yüzyılda da Birliğe dair ihtiyatlı bir iyimserliğe sahip bulunduğu görülmektedir.²⁵⁰

Peki reel düzlemde baktığımızda gerçekten yaşanan son krizlerin açıklanması noktasında liberal hükümetlerarasıcılık ne kadar işlevsel olmuştur? Görülebildiği kadarıyla, Avro, Schengen ve Brexit krizleri liberal hükümetlerarasıcılığın açıklayıcılığını zora sokmuştur. Zira, Yunanistan'ın ödeme dengesindeki sorunlar Avro krizinin habercisiydi. Temmuz 2015'teki müzakerelerde “Grexit” önlendikten sonra Ege denizinde bu defa kontrolden çıkan bir göç akışı başladı. Göçmenler

²⁵⁰ Mareike Kleine, Mark Pollack, “Liberal Intergovernmentalism and Its Critics”, *Journal of Common Market Studies*, JCMS 2018, Vol.56, Sayı 7, s.1493-1509.

yönetilebilir bir sayıya ulaştığında bu sefer de Haziran 2016'da Brexit referandumu baş gösterdi. Sonuçta, üye azaltma veya politikaların yeniden yapılandırılması gibi AB'yi zora sokan bir süreç oluştu. Avro krizi daha fazla entegrasyon üretirken Schengen'de bu mümkün olmadı. Brexit'le ise süreç parçalanmaya doğru ilerledi. Liberal hükümetlerarasıcılığın ortaya atıldığı dönemdeki koşullar ise bambaşkaydı. Tek Pazar tamamlanmış, Schengen'le serbest seyahat hakkı ortaya konmuştu. Buna karşılık, Avro krizi AB Para Birliği'nin eksikliklerini ortaya koydu: merkezi para politikası ile merkezi olmayan maliye politikası, bölünmüş bankacılık düzenlemeleri içeren entegre finans piyasaları ve eski-eksik prosedürle finansal krizden kurtarma taahhüdü gibi. Schengen krizi ise, bu defa, AB sığınma rejiminin zayıflıklarını ortaya çıkardı: mülteciler için uluslararası bir yük paylaşımı mekanizmasının olmaması, ulusal sığınma standartlarının yetersizliği, AB genelinde mültecilerin yetersiz dağılımı ve üye devletlerin göç akımıyla mücadele etmek için AB'nin iç sınırları içerisinde serbest dolaşımı zayıflatmak için uğraşmaları gibi. Neticede Brexit referandumunda Birleşik Krallık seçmeninin çoğunluğu iç pazarın temel ilkesi olan serbest dolaşma konusuna karşı çıktı ve Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasını istedi. Bu anlatılanlar ışığında görülen olgu ise, Avrupa entegrasyonunda bu zamana kadar çok da önemli rol oynamayan yeni aktörler, süreçler ve politikalar ortaya çıkışıydı. Bunlar Avrupa entegrasyonun kitlesel politizasyonu, AB'ye muhalif halkların ve partilerin yükselişi ve self-determinasyon konusundaki hakimiyetleridir.²⁵¹

2005 yılında Hollanda ve Fransa'da -ki kurucu üye olarak bir anayasa anlaşmasının halk tarafından reddi söz konusuydu- anayasa antlaşmasının yenilgisi Avrupalı seçkinler arasında yeni bir uyanışa sebep oldu. Avro bölgesi borç krizi ve mülteci sorunu ise bunu daha ileri seviyeye çıkartacaktı. 1992'de Maastricht Antlaşması'nın Danimarkalıların yüzde 53'ünün reddiyle hezimet uğraması Avrupalı politik elitleri şaşırtmıştı. Maastricht, İngiliz Avam Kamarasında ve Alman Anayasa Mahkemesinde de sorgulanmasıyla en büyük üye devletlerin üçünde ve küçük devletlerin çoğunda AB yanlısı mutabakata meydan okuyan ilk anlaşma oldu. Böylece 1994 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde birçok üye devletin ilk defa

²⁵¹ Frank Schimmelfennig, "Liberal Intergovernmentalism and the Crises of the European Union", *Journal of Common Market Studies*, Vol.56, Sayı 7, 2018, s.1578-1579.

Avrupa karşıtı partileri ortaya çıktı. AB için kamu desteği 2000'lerin ortalarında biraz yükseldi. 2016 yılı itibarıyla bakıldığında AB'ye yönelik pozitif tutum bir nebze artmış görünmekteyse de, 2017 yılına gelindiğinde AB vatandaşlarının yalnızca yüzde 40'ı AB'nin “pozitif” imajını oluşturmaktadır. Dolayısıyla, yukarıda belirtilenlerden hareketle denilebilir ki, 1992'den beri bu ilgede azalan yönlü bir gösterge mevcuttur.²⁵² AB'ye muhalif partilerin ve kitlelerin oluşumu bu bakımdan liberal hükümetlerarasıcılık için yeni bir olgudur ve bu durum ulusal tercih oluşumu bakımından teoriyi zora sokuyor görünmektedir.

Liberal hükümetlerarasıcılık, her ne kadar önceki entegrasyonun tercih oluşumunu ve pazarlık alanının değişimini kavramakta güçlük çekiyor görünse de, gene de onun hükümetler arası müzakereler üzerindeki analizi neo-fonksiyonalizm ve post-fonksiyonalizmin yetersiz kaldığı bir boşluğu doldurmuştur. Teori sınırlı devlet rasyonalitesi varsayımıyla yola çıktığından belirli başlı bir kriz teorisi yoktur. Ona göre, ulusal tercihler, esas itibarıyla güçlü yerel grupların (ağırlıklı olarak ekonomik) çıkarlarını; temel entegrasyon anlaşmaları ise, asimetrik karşılıklı bağımlılık durumunda devletlerin göreceli pazarlık gücünü yansıtmaktadır. Öte yandan, uluslararası kurumların dizaynı, güvenilir hükümetlerarası taahhütlerin tesis edilmesi ihtiyacını yansıtmaktadır.²⁵³ Bu noktada, yine de bu yaklaşımın üye devletlerin AB kurumlarını dizaynını açıklamada bir bakıma yetersiz kaldığını belirtilmek gerekir. Kurumları güvenilir bir taahhüt olarak değerlendirmek, uluslararası konferanslarda çıkan önemli pazarlıkları ortaya koymaktır. Bu çerçevede bu yaklaşım, bazı üye devletleri, diğerlerine göre güçlendiren çok sayıda kurumsal düzenleme olacağını göz ardı etmektedir. Ampirik olarak uluslararası hükümetlerarasıcı konferanslardaki en tartışmalı konu, katılımcıların çoğu zaman kurumların tasarımıyla ilgilenmeleridir. Bu kurumsal meseleler genellikle, müzakerelerin sonuna kadar yoğun inceleme altında kalan konulardır. Örneğin; anayasa kararını takiben oylama ağırlıkları üzerinde benzer bir durum oluşmuştur. 2008 yılında Lizbon Antlaşması için yapılan "hayır" oyu ardından toplanılması bu noktalardan biridir. Önemlerine rağmen, kurumlar üzerindeki pazarlık, uluslararası hükümetlerarasıcı konferansların

²⁵² Simon Hix, “When Optimism Fails: Liberal Intergovernmentalism and Citizen Representation”, *Journal of Common Market Studies*, Vol.56, Sayı 7, 2018, s.1601-1602.

²⁵³ Frank Schimmelfennig, a.g.m., s.1580.

müzakereleriyle ilgili literatürde daha geç zamanlarda bir araştırma olarak ele alınmaktadır.²⁵⁴

Liberal hükümetlerarasıcılık, entegrasyon krizlerinin kökeni ve nedeni ile alakalı açık bir yol sunmamaktadır. Teorinin açıklaması, politika rejimlerini oluşturan anlaşma ile sona ermektedir. Fonksiyonel kurum kuramı, uluslararası kurumların uluslararası iş birliğini nasıl kararlı hale getirdiğini açıklamakta, ancak ulusal tercihler ve pazarlık gücü gibi istenmeyen kurumsal etkiler veya geri bildirimleri açıklayamamaktadır. Yine de teori, hükümetlerin krizlere rasyonel olarak cevap verdiğini varsayar. Üye devlet hükümetleri kriz yükünü en aza indirerek ve politika ve kurumsal değişikliklerin faydalarını en üste çıkararak ulusal çıkarlarını sürdürmektedirler. Teoriye göre ulusal çıkar toplumsal gruplar arasındaki iç çatışma ve güç ilişkisinden kaynaklanır. Asimetrik karşılıklı bağımlılık ve entegrasyon maliyet ve faydalarının eşit olmayan uluslararası dağılımı hükümetlerarası pazarlığa yol açmaktadır. Krizden en çok etkilenen ve entegrasyondan veya dağılmadan en çok kazancı elde etmek için ayakta duran devletler kendilerini zayıf bir pazarlık konusunda bulurlar ve çoğunlukla uzlaşmaya razı olurlar. Bunların aksine krizden en az etkilenen devletler tercih ettikleri politikayı elde edebilmekte ve imtiyazlar çıkartabilmektedir.²⁵⁵ Ve fakat AB'nin yeni üye yani genişleme politikasında kuramın nasıl işleyeceği bir anlamda muammadır. Bu durumu yaratan şey üyelik beklentisindeki devletlerle AB'nin, anlaşmalar, ortaklıklar ve iş birlikleri gibi kurala dayalı olgularının temel alındığı hallerde ekonomik, sosyal ve siyasal bağlarının nasıl işleyeceğini açıklamadaki yetersizliğidir.²⁵⁶

İki düzlemli oyunda iç siyaset pazarlık gücünü ve sonuçlarını etkilemektedir. Moravscik ise hükümetlerin kazanımlarını üst düzeye çıkarabilmesi için iç baskılardan yararlanmak yerine bütünleşme politikalarını yerel baskılardan korumak için kullanabileceğini iddia etmektedir. Fakat bu formülün Brexit'te işlemediğini; İngilizlerin tercihinin ulusal tercih oluşumu açısından farklı yönde olduğunu da bu noktada belirtmek gerekir. Avro ve Brexit krizindeki ortak AB çıkarları, güçlü ve

²⁵⁴ Jonathan B. Slapin, *In Veto Power: Institutional Design in the European Union*, Ann Arbor:University of Michigan Press, 2011, s.147-148.

²⁵⁵ Frank Schimmelfennig, a.g.m., s. 1580-1881.

²⁵⁶ S. Sezgi Mercan, "Siyasal Bütünleşmeler Kuramı Işığında AB Genişlemesi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt 10, No:1, 2011, s.74.

içsel karşılıklı bağımlılık ve çıkışı engelleyici maliyetlerine dayandırılabilmele, bunlar yüksek uluslararası güçler tarafından kolaylaştırılmıştır. Fakat Schengen krizinde entegrasyonu korumak ve derinleştirmek için ortak bir tercihin olmaması önceki entegrasyonun ne kadar sığ kaldığı gerçeğini yansıtmıştır. Bu noktada sonuç olarak özetle, liberal hükümetlerarasıcılık, krizlerin ne içsel nedenlerini ne de değişimlerini hesaba katamıyor görülmekle birlikte, gene de pazarlık süreçlerini açıklamak bakımından hala güçlü bir teori olarak değerlendirilmelidir.²⁵⁷

4.4. ÇOK DÜZLEMLİ YÖNETİŞİM TEORİSİ (MULTI-LEVEL GOVERNANCE)

Çok düzlemlî yönetişim teorisinin çıkış noktası bu seviyedeki siyasi aktörlerin etkileşimleri ve hükümetlerin çoklu düzeyler arasındaki örtüşen yetkinliklerinin varlığı olmuştur. Üye devletlerin hükümetleri Avrupa'daki bu kurumsal yapıda sadece bir aktördür. Devletler, AB'deki hükümetlerarası pazarlık süreci ile iç politikalar arasında özel bir bağ değildir. İki seviyeli/düzlemlî oyun varsayımları yerine çok düzlemlî yönetişim teorisi kapsayıcı ve çok düzlemlî politika ağlarının kurulmasını varsayar. Siyasi kontrol yapısı, siyasi alanlar karşısında sabit değildir, değişkendir.²⁵⁸

Çok düzlemlî yönetişimin belli başlı üç özelliği vardır. Bunlar bir hükümetin farklı kademelerinde hareket eden aktör ve kurumlara verilen karar alma yetkisinin daha ortak hale getirilmesi, yönetişimin kendi içindeki ve yönetimler arası bağımlılık ve yönetişimle ilgili konulara dâhil olan farklı düzlemlerin ve aktörlerin gitgide daha karmaşık bir hal alması ve yönetişim düzlemlerinin ayırt edilmesinin zorlaşması olmuştur.²⁵⁹ Yaklaşım Avrupa genişlemesi bazında ele alındığında, daha çok, Avrupa kurumları ve yönetişimi üzerindeki etkileri ile yeni üye olan ülkelerdeki yönetişimin değişimine odaklanmıştır ve genişleme sonrasında Avrupa'nın yüzleştiği en önemli sorunlardan biri olan AB içinde artan heterojenlikle, politika yapım süreci

²⁵⁷ Frank Schimmelfennig, a.g.m., s.1581.

²⁵⁸ Gary Marks, "Competencies, Cracks and Conflicts: Regional Mobilization in the European Union", *Governance in the European Union*, ed. Gary Marks, London: Sage, s. 41.

²⁵⁹ Fikret Mazi, "Çok Düzlemlî Avrupa Birliği'nde Çevre Politikası Entegrasyonu Üzerine Bir Değerlendirme: Sektörel Koordinasyon ve Bölgesellik", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.14, S.1, Isparta, 2014, s.226-228.

ve anayasal sistem çerçevesinde gerek müzakereler sırasında gerek ise sonrasında mücadele edilmesini ele almıştır.²⁶⁰

Çok düzlemli yönetim modeli AB entegrasyonunu açıklamada iki ana yaklaşımdan faydalanır: Devlet-merkezli (*state-centric*) yaklaşım ve çok düzlemli yönetim. Devlet-merkezli teoriler devlet egemenliğinin AB üyeliği yoluyla korunduğunu ve hatta güçlendirildiğini iddia eder. AB üye devletler arasındaki pazarlıklarla yönlendirilir ve bu yapıda ulus-üstü aktörler; üye devletlere yardımcı olmak ve anlaşmaları kolaylaştırmak için var olurlar. Politik çıktılar, üye devlet hükümetlerinin çıkarlarını ve göreceli gücünü yansıtır. Ulus-üstü aktörler ise biraz bağımsız hareket ederler. Çok düzlemli yönetim modelinde ise Avrupa entegrasyonu ulus-altı, ulusal ve ulus-üstü aktörlerle otorite ve politika yaratma süreci olarak görülür. AB politika yapımında ulusal devletler önemlidir fakat kontrol ulus-devletten ulus-üstü kurumlara geçmiştir. Devletin bireyler üzerindeki otoriter kontrolü kaybolur. Bunun anlamı bireysel devlet egemenliğinin AB sisteminde ulusal devletler arasında kolektif alınan kararlar ve Avrupa Parlamentosu, Avrupa Komisyonu ve Avrupa Adalet Divanı gibi otonom yapılar tarafından etkisi azaltılmış olmasıdır.²⁶¹

Çok düzlemli yönetim yaklaşımı üç ana madde üzerinden açıklanır. İlk olarak devlet, karar verme sürecinde tekel değildir. Karar alma yetkisi değişik düzeydeki aktörler ve kurumlar arasında ortak hale getirilmiştir. İkinci olarak AB genelinde uygulanacak olan kurallara ilişkin karar, sıfır toplamı bir karaktere sahiptir ve zorunlu olarak bireysel devlet için kazanç veya kayıplar içerir. Yönetişimin içindeki aktör ve düzlemler de git gide karışık bir duruma dönüşür. Son olarak ise siyasi alanlar iç içe geçmesinden ziyade birbirleriyle bağlantı halindedirler. Ulus-altı aktörler hem ulusal hem de ulus-üstü alanları yönetir ve bu süreçte ulus aşırı ortaklıklar yaratır. Ulusal hükümetler yerel ile Avrupalı aktörler arasındaki ilişkiyi tekelleştirmez. Yerel politikadaki karmaşık karşılıklı ilişkiler ulusal devleti alıkoymaz fakat Avrupa düzlemine ulaştırır. Yönetişim düzlemlerinin ayrımı

²⁶⁰ Hüseyin Aytuğ, a.g.m., s.155.

²⁶¹ Gary Marks, Liesbert Hooghe, Kermit Blank, "European Integration From the 1980: State-Centric v. Multi-Level Governance", *Journal of Common Market Studies*, Vol.34, sayı 3, Eylül 1996, s.342-343.

belirsizleşmiştir; devlet merkezli teoriler gibi yerel ve uluslararası politika ayırımı yapmaz.²⁶²

Yaklaşım kendini tanımlarken iki tip modelden bahseder. Birinci tip çok düzlemli yönetim modeli, yetki alanlarını “uluslararası, ulusal, bölgesel ve yerel” olan limitli düzeylerde tanımlar ve bu düzlemlerle bunlar arasındaki yetkinliklerin paylaşımı arasındaki etkileşimle ilgilenir. Devlet-merkezli olarak addedilebilecek olan birinci tip çok düzlemli yönetim modeli federalizm temelli bir anlayışa sahiptir. Her yurttış herhangi bir bölgesel düzlemde tek bir yargı yetkisinin bulunduğu ve yetkileri matruşka gibi iç içe geçmiş kurumlara bağıdır. İkinci tip çok düzlemli yönetim modeli ise uzmanlaşmış yargı alanlarının olduğu daha sade ve esnek bir yapıyı ifade eder. Bu model, daha çok belirli bir alana yönelik spesifik bir sorunun/görevin çözümü gibi daha işlevsel bir amaca hizmet eder. Bunlar belirli bir yerel hizmeti sağlamada görülen problemlerin çözülmesi veya uluslararası ticaretten kaynaklanan anlaşmazlıkların düzenlenmesi gibi konularla örneklendirilmiştir. Birinci tipe nazaran bu model daha esnek kararların alınabildiğı ve hiyerarşı kavramının ilkindeki kadar keskin olmadığı bir anlayışın neticesidir.²⁶³

Nihayetinde hükümetlerarasıcılığın karar alma mekanizmasını devlete bırakan yapısının aksine, bu teori çerçevesinde bakılacak olursa, AB’de gelişen Komisyon, AB Bakanlar Konseyi, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Adalet Divanı gibi kurumlar gücün sadece devletler arasında değil ulusüstü düzeylerde de paylaşıldığını bize göstermiş olmaktadır. Nitekim AB, üye devlet vatandaşları göz önüne alındığında büyük bir topluma sahip olması bakımından düzenleyici enstrümanlara ihtiyaç duyan bir yapıdır. Bu bakımdan ulusal çıkar çatışmalarını çözümlemeye yönelik formlara yönelmiştir.²⁶⁴ Çok düzlemli yönetim modeli AB’yi ne yalnızca politik sistemin ne de uluslararası organizasyonların değil fakat her ikisinin de birlikte olduğu melez bir forma sahip “bir şey” olarak tanımlar.²⁶⁵ Karar alma otoritesinin hükümetlerarası ve uluslarüstü kurumlar arasında paylaşıldığı bu sistemde üye devletler, AB politika

²⁶² Liesbert Hoogh, Gary Marks, *Multi-Level Governance and European Integration*, Rowman&Littlefield Publishers,Inc., İlk Baskı, 2001, s.3-4.

²⁶³ Liesbert Hooghe, Gary Marks, Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance, *American Political Science Review*, Vol.97, No.2, Mayıs 2003, s.236-237.

²⁶⁴ John Peterrson, Elizabeth Bomberg, *Decision-Making in the European Union*, gen.ed.Neill Nugent, William E. Paterson, Vincent Wright, MacMillian Press LTD, İlk Baskı, 1999, s.8.

²⁶⁵ Ben Rosamond, a.g.e., s.110.

yapma yetkinlikleri genişletme ve azaltma gücü de dahil karar alma sürecinde hala önemli bir role sahiptir. Politik ağlar kamusal politikanın analizinde kavramsal bir araçtır. Politik ağlar, politikanın başarısını ve başarısızlığını belirlemeye yardımcı olan aynı zamanda AB politikalarında her biri çıkar ve menfaate dayalı aktör kümesi için kullanılan bir terimdir. AB'nin politik ağı genellikle çeşitli kurumsal aktörleri ve “özel ve kamusal, ulusal ve uluslararası, politik ve idari” gibi diğer menfaat gruplarını bir araya getirir. Politik ağının temel savı politik ağ yapılarının farklı AB politika sektörlerindeki politika sonuçlarını etkilemesi, federal veya yarı-federal yönetişime yol açması ve politik ağ tarafından yönetişimin meşruiyet eksikliği doğurabileceği olmasıdır.²⁶⁶ Bu şöyle bir tablo ile özetlenmiştir.²⁶⁷

Tablo 8. AB Yönetiminde Politik Düzlemler ve Belirleyici Değişkenleri

Düzlem	Belirleyici Değişken	En İyi Model
Süper Sistemik Tarihlandırma Kararı	Daha Geniş Politik/Ekonomik Çevrede Değişim	Makro Teoriler (Hükümetlerarasılık, Neo-Fonksiyonalizm)
Sistemik Politika Oluşturma	Kurumsal Değişim	Kurumsalcılık
Bölgesel Düzey Politika Şekillendirme	Kaynak Bağımlılıkları	Politik Ağların Analizi

Tüm bu çıkarımlardan hareketle, çok düzlemli yönetişim modeli, AB'nin otoritenin yönetim düzeyleri ve aktörler arasında yayıldığı ve yönetişimsel modellerde önemli sektörel varyasyonların olduğu bir yönetim haline gelebileceği kanısındadır. Yönetimde vurgulanan ise otoritenin, egemenlik gibi sıfır toplamı bir veriye ait tartışmalı bir söylemden uzaklaştırılmasıdır. Model; devleti ise çeşitli gündemlerin, düşüncelerin, çıkarların tartışmalı olduğu oluşum olarak görür. Bu bakımından pluralistik bir yapıya sahiptir. Yine de devleti tamamen yadsımayan modelde otonomi ve kontrol konularını ise çalkantılı görür. Devletlerin sayısız ulus-altı ve ulus-üstü aktörlerin aksiyonları ve yönetişimin çok düzlemliliği içinde karışacağını varsayar. Çeşitli düzeydeki yönetişimler arasındaki sınırların daha az belirgin hale geleceği düşüncesinden hareketle Avrupa yönetişiminin dinamiklerinin kesin olasılıklara malik olmamasından ötürü yaklaşımı “*grand theory*” olarak

²⁶⁶ John Peterrson, Elizabeth Bomberg, a.g.e., s.8.

²⁶⁷ John Peterson, “Decision-Making in the European Union: Towards a Framework for Analysis, *Journal of European Public* 2:1, s.69-93.

değerlendirmenin zorluğundan bahsedilir. Kuram daha çok akışkanlık, belirsizliğin istikrarı ve post modern otorite kavramının çoklu usulleriyle ilişkilidir.²⁶⁸

Politika oluşturma ve uygulama faaliyetlerinin çoğunun çok düzeyli faaliyetleri içerdiği AB yönetişiminin resmi mantığı, gündem belirleme sürecinde hem ulusal hem de sosyal aktörlerden etkilenmeye daha açık olmasına rağmen Komisyon'un yasaları başlatma hakkına sahip olmasıdır. Model, çoğu federal devletlerin vatandaşları veya hatta çoğu üniter devletler için oluşturulan bir konseptin özelliklerinin çoğuna sahipse de AB kaynaklı referanslarla geliştirilmiştir. AB'deki ulusal hükümetlerin varlığını tanımakla kalmayıp, halihazırda AB içinde bölgesel politika amacıyla kurulmuş bölgeler veya bölgeler olup olmadığına bakılmaksızın bölgesel yönetimlerin önemini vurgulamıştır. En önemlisi, çok düzeyli yönetim, Avrupa üye devletleriyle bölgesel varlıkları güçlendirmiştir. Ulusal hükümetlerden daha fazla meşruiyet sağlama eğiliminde olan alt düzey hükümetleri içerdiği ve tanıdığı göz önüne alındığında AB'yi meşrulaştırmaya yardımcı olabilir. Ek olarak, bu ilişkilerin gelişmesi, diğer durumlarda politika üzerinde göreceli olarak az etkisi olabilecek bazı sosyal ve politik gruplar sağlamaktadır.²⁶⁹

Bu bakımdan çıkış noktası, birden fazla yönetim kademesi arasındaki örtüşen yetkinliklerin varlığı ve siyasi aktörlerin bu seviyeler arasındaki etkileşimi olan çok düzlemli yönetim yaklaşımında üye devlet yöneticileri, güçlü olmakla birlikte, Avrupa politikasındaki çeşitli aktörler arasında yalnızca bir tanesidir. Politik kontrolün yapısı politika alanları arasında değişmez değil çeşitlidir. Bazı durumlarda, AB'nin yapısal politikasında olduğu gibi, sonuçlar üzerindeki siyasi etki, uluslararası, ulusal ve uluslarüstü aktörler arasında dağılır. Çok seviyeli yönetişimin varsayımı, bu aktörlerin farklı politika ağlarına katılmaları ve bunun doğrudan uluslar üstü aktörlerle uğraşan alt-uluslu aktörleri (çıkar grupları ve alt-ulus hükümetleri) içermesidir.²⁷⁰

²⁶⁸ Ben Rosamond, a.g.e., s.110-111.

²⁶⁹ Guy Peters, Jon Pierre, "Governance Approaches", *European Integration Theory*, ed. Antje Wiener, Thomas Diez, Oxford: Oxford University Press, 2004, s.95-96.

²⁷⁰ Gary Marks, François Nielsen, Leonard Ray, Jane Salk, "Competencies, Cracks and Conflicts: Regional Mobilization in the European Union", *Governance in the European Union*, ed. Gary Marks, Fritz W.Scharpf, Philippe C. Schmitter, Wolfgang Streeck, London: Sage Publications, Gözden Geçirilmiş İlk Baskı, 1998, s.41-42.

Özetle çok düzlemli yönetim yaklaşımı, yetki dağılımı dikey olarak yeni yönetim düzlemine yatay olarak devlet dışı aktörlere dayanan AB'nin ortaya çıkışıyla doğmuştur. Model, hükümetlerin faaliyet gösterdiği farklı bölgesel düzeylerin yanı sıra çeşitli düzeylerde devletler ve devlet dışı aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılığın etkilerini vurgulamıştır. Yaklaşım yapılan başlıca eleştiri ise “*fragmegration*”dan [fragmentation(parçalanma)-integration(bütünleşme) ihtilafından türetilmiş bir kelime) oluşabilecek karmaşıklığı kavramakta yetersiz kalması üzerinedir. Rosenau'nun literatüre kazandırdığı bu kelime, küreselleşme ve merkezileşme arasındaki çatışmayı, bir yandan entegrasyon ve yerelleşme diğer yandan parçalanma ile ilgili zaman zaman uyan zaman zaman çelişen güçleri tanımlamak için kullanmıştır. Yaklaşım, devletin gücü ve rolünün önemi kavramlarını yadsıyamayacağı ve entegrasyon sürecinde devletin merkezîyetçiliğinin hala önemli olduğu argümanlarıyla da eleştirilmiştir. Bir diğer eleştiri noktası ise yaklaşımın bölgesel kalması ve tam manasıyla bir teoriden çok yaklaşım olarak değerlendirilmesi yönündedir.²⁷¹

²⁷¹ Mark Phythian, "The Promise and Pitfalls of Multilevel Governance." *International Studies Review* 9, no. 2, 2007, s.304-06.

BÖLÜM V: SONUÇ

Bu çalışmanın en büyük vargısı, günümüz uluslararası sistemini ve onunla birlikte daha özgül olarak bir siyasi akış içerisinde AB bütünleşmesinin kendine has yapısını anlamının yolunun, çokça önemli bir kısmı itibarıyla, Avrupa siyasi tarihinden geçtiğini görmek olmuştur. Çalışma, temel sorusu olan AB'nin neden bütünleştiği ve hala bu bütünleşmeyi nasıl sürdürmekte olduğu ve uluslararası entegrasyon teorilerinin bu süreci ve içerdiği soru(n)ları ne derecede ve hangi argümanlarla açıklamakta bulunduğuna yanıt bulmak üzerine kurgulanmıştı. Yukarıdaki vargı dikkate alınmak suretiyle, dolayısıyla, bu çalışmayı sonuçlandırırken, bu sorulara farklı açıdan özet/yanıt olacak mahiyette, kısa bir Avrupa tarihi üzerinden çıkarımlar yapılacaktır. Yine bu çerçevede, daha özgül olarak günümüz modern sistemini oluşturan Vestfalyan devlet anlayışının hükmünün geçerliliği konusunda bazı görüşlere yer verilerek AB tarihinde önemli dönüm noktalarından biri olan Brexit meselesine değinilecektir.

Tüm bunlara Frederick W. Rose'un 1877 tarihli haritası ile başlamak incelemenin maksadına uygun nitelikte bir özete sahip olmayı sağlayacaktır.²⁷²

²⁷² Frederick W. Rose, Serio-Comic War Map for the Year 1877, London: G. W. Bacon & Co., 1877 Print, <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:19343682> (Erişim 31.01.2019).

Şekil 2. Frederick W. Rose’un 1877 Tarihli Ahtapot Haritası

Bu ilgi çekici harita, 19.yy. Avrupa tarihini ve uluslararası sistemin dönüşümünü anlamak bakımından oldukça büyük öneme sahiptir. Zira, Rose’un tasvir ettiği 1877 senesi ise; 1830 ve 1848 devrimlerinin geride bırakıldığı, 1871’de Bismarck’ın Almanya’yı birlik haline getirebildiği, Osmanlı için ise Rus ordularının Yeşilköy’e kadar uzandığı 93 Harbi’nin yaşandığı sene olması açısından sistemin dönüşümüne sebep olan kırılma noktalarından biri olarak tarihte yerini almıştı. Bu noktada hatırlamak gerekir ki, o sıralarda 1815 Viyana Kongresiyle oluşturulmaya çalışılan dengeler, İlber Ortaylı’nın da belirttiği gibi, eşitsizlikler üzerine kurulmasından ötürü sarsılmış bulunmaktaydı. Bu dönem, eski Avrupa’nın muhafazakâr yapısını korumaya yönelik sistemin hem çatırtılarının yankılandığı hem de bugünün AB’sinin temelini oluşturan Benelüks’ün bir provası Castlereagh’ın politikasıyla bir tampon bölge olarak Belçika’yla Hollanda birliğinin kurulduğu bir milat oldu.²⁷³

Bu bağlamda tekrar Frederick W. Rose’un ahtapot haritasına gelinecek olursa, değişen dengeleri anlama ve savaşa 37 yıl kala dünya konjonktürünü tahlil etme açısından hicivsel bir yorumu içinde barındırdığı görülür. Rose’un ahtapot gibi çizdiği Rusya’nın kollarının dört bir yandan dönemin Osmanlısını sardığı fakat

²⁷³ İlber Ortaylı, “Avrupa’nın Kaderi Viyana’da Değişti”, Milliyet Gazetesi, 14.06.15.

Kırım Sivastopol'da kollarından birinin yara aldığı görülmektedir. Osmanlı'nın başı 1877'nin batı topraklarına, gövdesi Asya'ya uzanmış ve başkenti altın köstekli bir saat olarak sembolize edilmiştir. Yunanistan, Osmanlı'nın tek kolunu kıstırmış bir yengeç; Bulgaristan ise yine ahtapotun kollarının çevrelediği bir vaziyette Osmanlı'nın boynunun altında yer almaktadır. Doğuda Ermenistan ve İran yine ahtapotun kolları altındayken ahtapotun kolların son ucu Kudüs'ün olduğu Kutsal Topraklara sadece değmektedir. Rusya'nın kollarının değdiği en son nokta Buhara, Hiva, Semerkant'ın da içinde bulunduğu Özbekistan toprakları olarak görülmektedir. Bir diğer kol, Finlandiya'dan geçerken Polonya'yı tamamen boğmaya çalışır ve kardeş olarak çizilen Avusturya-Macaristan bu saldırıdan kendini korumayı başarır surette resmedilmiştir. İngiltere ve İskoçya ellerinde bir hançer ve kılıçla olanları uzaktan hevesli bir şekilde izlerken, İrlanda'nın beyninde özerklik hayali olup, her üçü birden İstanbul'u kurtarmaya kararlı gözükmektedir. Fransa'nın mitralyözünün namlusu Almanya'ya dönükken Almanya ise I.Wilhelm'in maiyetinde top, tüfek ve silahlarla donatılmış olabilecek herhangi bir acil duruma hazırlıklı beklemektedir. İspanya'nın uyuyan genç Kral Alfonso, İtalya'nın ise yeni bağımsızlığını kazanmış bir kız olarak çizildiği bu harita, Avrupa'nın tüm dünyayı etkileyecek ve dünya düzenin yapısını değiştirecek siyasi cereyanının bir özeti olma mahiyetinde bir değer taşımaktadır.²⁷⁴

Immanuel Kant, *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı eserinde *içinde gizlenmiş yeni bir harp vesilesi bulunan hiçbir andlaşmanın bir barış andlaşması sayılamayacağını* belirtmiştir. Bu tıpkı Kissinger'ın Locarno için Avrupa'nın istikrarından çok aslında bir sonraki savaş sahasını işaret ettiğine dair yorumuyla örtüşür. Bu bağlamda, yukarıdaki haritanın da dikkate değer surette bize resmedebildiği gibi; ulus-devlet mefhumunun yarattığı biz ve öteki kavramının bu coğrafyada yarattığı çatışmalar, ulusal devlet olarak var olma sancısı yaşayan birlik olma bilincine sahip olmuş devletlerin ihtirasları ve Osmanlı'dan sonra stabilizasyonunu kaybetmiş Balkan ülkeleriyle Avrupa coğrafyasını tam bir kaos içinde tanımlamak çok da yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, AB'yi bir bakıma imparatorluklar sonrası bölgeyi istikrarlaştırma ve güvenlikleştirme projesi olarak da görebiliriz. Başka deyişle, imparatorluklar, çatışan ittifaklar, II. Dünya Savaşı sonrası

²⁷⁴ <https://www.bbc.co.uk/programmes/p0074rc8> (Erişim 13.02.18)

kutuplaştırılan rejimlerle ayakta tutulmaya çalışılan bir sistemin regüle edilme projesi olarak, AB karşımıza çıkar. Bu noktada ise, projenin başarısının sınırlılığına dair, daha önce bu çalışmada yer verilmeyen fakat önemli kırılma noktalarından bir örnek olarak Bosna Savaşı verilebilir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla ortaya çıkan istikrarsızlıkta yaşanan büyük insanlık suçlarına karşın AB'nin barışı zorlamada ortak ve etkili bir tavır sergileyememesi, 20.yüzyılın sonlarını, göz yumulan büyük bir vahşetin tanığı yapmıştır. Bu çalışmada daha önce de bahsedilen BM'nin uluslararası barış ve güvenliği koruma, bozulan barışı yeniden tesis etme gayesi 1995'te Avrupa'nın göbeği Srebrenitsa'da hiç de geçerli olmamıştır. Bu örnekten yola çıkarak AB'nin düzeni stabilize etme işlevine dair görüşlerden birisi de, Avrupa'da inşa edilecek yeni bir ortaçağ düzeninin Vestfalyan devlet tipine göre kıtanın doğasına daha uygun olacağına dair görüştür. Ancak bu görüş, AB'nin bu zamana kadar hiç olmadığı kadar geniş, çeşitli ve ekonomik anlamda büyük olmasına karşın fikir birliği bakımından paydaş olamama durumunun da altını çizer. Bunun nedeni olarak ise halihazırdaki hakim paradigmanın devlet-merkezlilik şeklinde süregeldiğini savunur. Nitekim, Birliğin; parlamento, Adalet Divanı, yürütme yetkisi, para birimi, vatandaşlık gibi pek çok enstrümana sahip olmasına rağmen, meşru zorlama araçları üzerinde bir tekeli yoktur. AB üye ülkeleri, sıklıkla BM, AGİT, Avrupa Konseyi ve NATO aracılığıyla hareket etmeyi tercih eder. Avrupa dış ve güvenlik konuları genelde işbirliğine istekli temas gruplarının veya ikili girişimlerin resmi ve gayri resmi koalisyonları tarafından yürütülür.²⁷⁵ Avrupa'da iki uluslararası sistem tipine değinen bu görüş Vestfalyancı uluslararası sistemi; güç, hiyerarşi ve egemenlik temelli bir anarşik düzen olarak görürken devleti nispeten sınırları sabit olarak kabul eder. Sistemin temel düsturu olan diğerlerinin işlerine müdahale etmeme ilkesi kendi güvenlikleriyle alakalı konularda caydırıcı askeri seçeneklere ve topraksal savunma yoluna başvuru ile gerçekleşir. Yeni-ortaçağcı bir uluslararası sistemin tanımı ise şöyle yapılır: Otoriter fakat bu otoritenin belirli bir toprak üzerinde paylaşıldığı ve haliyle egemenliğin bölüşüldüğü, sınırların daha belirsiz olduğu, müdahalenin etik kaygılar yahut kabul edilmiş yasalarca uygulanmasının meşru görüldüğü, güvenlik konularının ise yasaların ihracı, yönetim biçimleri ve

²⁷⁵ Jan Zielonka, Is the European Union a Neo-Medieval Empire?, The Cicero Foundation, Great Debate Paper 2008, No.1, http://www.cicerofoundation.org/lectures/Jan_Zielonka_The_EU_Neo-Medieval_Empire.pdf, (Erişim 28.12.18)

ekonomik işbirliği süreciyle alakalı olduğu bir sistem. Bu düşünce, sonuçta, genişleme dalgasıyla beraber AB'nin Vestfalyan bir görünümünden uzaklaşıp yeni-ortaçağcı bir görüntüye büründüğünü iddia eder.²⁷⁶

Bu görüşlerin aksine bazı kesimler ise AB'yi genişleme dalgasına rağmen *giderek daralan* bir bütünleşme süreci olarak değerlendirir ve Birliğin karar alma konularında hükümetlerarası yaklaşımlardan vazgeçemedikleri ve üye ülke vatandaşları arasındaki yaratılacak bir entegrasyon için de herhangi bir uğraşlarının olmadığı hükmüne varır. Bu noktada dikkate değer bir not olarak, Habermas'ın, bugün AB'nin yüzleştiği sorunları üç başlık altında toplamakta olduğu hatırlatılabilir. Bunlar; AB entegrasyonunun son halkası Doğu Avrupa ülkelerine genişlemenin yarattığı güçlükler, Euro bölgesine giren ülkelerdeki ekonomik bütünleşmenin yarattığı siyasi sonuçlar ve değişen dünya politikasıdır. Bu bağlamda Habermas, 17 ülkenin dahil olduğu Doğu Avrupa'daki genişleme süreciyle tarihsel süreçten gelen siyasi farklılıkların uyumlaştırılmasının karmaşıklığının altını çizmiştir. Birlik için ancak oy çokluğu düzeniyle ortak bir üyelik bilinci ve mütakabil bir güven ilişkisi oluşturulabileceğini varsaymıştır. Öte yandan, ekonomik bütünleşme ise bu zamana değin elitlerin karar verdiği birleşme politikalarının halk nezdinde de kazançlı çıkmasından ötürü sorunsuz ilerlemiş; ancak, şimdiye dek sıfır toplamı olmayan bu oyun, menfaat ve zararın denk dağılımını sağlamayan politikalar neticesinde zora girmiştir. Yine ilk sorun olan Doğu Avrupa genişlemesinden hareketle, eski ve yeni üyeler arasındaki ekonomik uçurum ve AB'nin bütçesinin durumu, oluşacak karşılıklı rahatsızlığın önemli verileri olarak görülebilir. Fakat ekonomik anlamdaki tek sıkıntı sadece bunlar da değildir. Bir diğer sorun eşgüdümleştirmeye dairdir. Bunun anlamı aslında sadece ekonomik de değil pek çok alanda AB'nin türdeş olmayan bu üyeleri arasında koordinasyon sağlama ve karar almada sağlanması gereken uyuma işaret etmektedir. Habermas'ın, son olarak gördüğü bir sorun ise geride bıraktığımız iki kutuplu dünya düzeni sonrası AB-ABD arasındaki transatlantik ilişkilerin yeniden düzenlenmesine duyulan ihtiyaçtır. Bu bağlamda en çok dikkat çeken noktalardan birisi ise Avrupa ortak güvenlik ve savunma

²⁷⁶ Jan Zielonka, Avrupa'da Yeni-Ortaçağ Düzeninin Yükselişi, çev. Muzaffer Şenel, *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 12, Sayı 23, 2007/2, s.50-52.

politikasıdır.²⁷⁷ Avrupa ortak güvenlik ve savunma politikası yakın tarihten atıf yapılabilecek örneklerle de önemi sabittir. 2003 Irak Savaşı'nda AB'nin hem kendi içindeki bazı ülkelerle hem de ABD'yle ayrı düşmesi bu meseleyi gündeme getirmişti. İngiltere, İtalya, İspanya gibi ülkelerin desteğine rağmen Fransa, Almanya, Hollanda, Belçika, Lüksemburg gibi AB'nin çekirdeğini oluşturan ülkeler buna karşı çıkarak AB'nin kendi güvenlik ve savunma birliği olması gerektiğini vurgulamışlardı. ABD'yi destekleyen hükümetleri o dönem kendi halkları da protesto etmişlerdi. Habermas ve bazı Avrupalı entellektüeller Avrupa devletleri arasındaki bölünmeye karşın Avrupa halkları arasında oluşan bu bütünleşmeyi "Avrupa halkının doğuşu" olarak değerlendirmişti. Hatta Avrupa kimliğinin bir manifestosu ve ABD'nin tek tarafçılığına karşın Kantçı bir barış sembolizmi olarak dahi görülmüştür.²⁷⁸

Güncel meselelere değinmeden önce entegrasyon teorilerinin genelinde son bir özet yapmak gerekirse teorilerin pek çoğunun hali hazırda analiz düzeyi devlettir ve bütünleşme hareketlerini de bu kapsamda açıklar. AB'yi ve entegrasyon teorilerini anlama bu bağlamda en geniş içerik karşılıklı bağımlılık teorisinde olmuştur. Uluslararası karşılıklı bağımlılıkla Avrupa'daki entegrasyon sürecinin beraber gideceğini vurgulayan karşılıklı bağımlılık teorisinin böylece *grand theory* olduğunu söyleyebiliriz. Avrupa entegrasyon tartışmalarının ana hatlarını çizen ve kurumsallaşma üzerinden giden neo-fonksiyonalizm ve ulusal çıkar odaklı yaklaşan hükümetlerarasıcılık da *grand theory* olarak ele alınabilecekken *governance without government* düsturu ile yola çıkan çok düzlemli yönetim teorisi *middle-range theory* olarak ele alınabilir. Avrupa'daki bütünleşme hareketlerinin ilk safhalarını açıklayan federalizm ise bu bağlamda bir teoriden çok bir retoriğin tezahürü olmuştur. Teoriler, kimi zaman kurumsal kimi zaman dönemsel kimi zamana yönetimsel anlamda açıklanmıştır. AKÇT ile başlayan bir örgütün Haas'ın değimiyle taşıma etkisi göstererek AET'ye ve AAET'ye de etki ettiği ve işlevin işbirliğini takip etmesi, De Gaulle Fransa'sının ortak tarım politikası ve İngilizlerin üyeliği konusundaki tarihsel tutumu veya yönetimsel anlamda devletin pazarlık süreçlerinde

²⁷⁷ Jürgen Habermas, *Bölünmüş Batı*, çev. Dilman Muradoğlu, Yapı Kredi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, Haziran 2016, s. 65-69.

²⁷⁸ Dieter Dettke, The 2003 Iraq War as a Turning Point in German-American Relations: Political Leadership and Alliance Cohesion, *German Politics*, 2018, s.1-2.

bir araç olmaktan çıkarıldığı çok düzlemli bir Avrupa düşüncesi gibi konular bu bütünleşmenin nasıl gerçekleştiğini açıklamada bu çalışmaya yardım sağlayan örnekler olmuştur.

Buraya kadar özetlenenlerden hareketle, son olarak, güncel meselelere de değinmek gerekirse; 10 Kasım 2018 tarihinde I. Dünya Savaşını bitiren ateşkesin 100. yıldönümünde Paris'te icra edilen etkinlikler vesilesiyle yaptığı konuşmasında Fransa Cumhurbaşkanı Macron'un Avrupa Ordusu çıkışı ABD Başkanı Trump tarafından aşağılayıcı olarak bulunmuştur; buna karşılık Macron ise Avrupa güvenliğinin sadece ABD tarafından güvence altına alınmasını adaletsizlik olarak değerlendirmiştir.²⁷⁹ Nitekim bu olaydan bir hafta sonra cereyan eden sarı yelekliler olayı da bu bakımdan değerlendirildiğinde şaşırtıcı olmamıştır. Bu arada, bir yandan Almanya ve Fransa arasında yeniden dostluk pekiştiren Aachen Antlaşması imzalanma yolunda ve gene Avrupa ordusu fikri yüksek sesli dile getirilmekte iken diğer yandan Brexit sürecinin ortaya çıkışı ise, AB'yi yeni bir kavşağa getirmiş görünmektedir. Bilindiği üzere 23 Haziran 2016 tarihli referandumla İngiltere, ülke vatandaşlarının %52 oyu ile AB'den ayrılma kararı almıştır. İngiliz Parlemontosu ise Theresa May'in AB ile vardığı üyelikten ayrılma anlaşmasını 202'ye karşın 402 oyla redderek May'e karşı güven oylamasının önünü açmışsa da, hükümet 19 oy farkla May'in güvenoyu almasını sağlamıştır. Bu bağlamda, İngiltere ile AB arasında bir uzlaşmaya varılmaması durumunda ise İngiltere AB'den anlaşmasız olarak ayrılacaktır. Bu durumun en büyük maliyeti iki taraf arasındaki gümrüksüz ticaret döneminin biterek ticaret alanında yeni bir anlaşmaya varılmaması halinde DTÖ'nün gümrük rejimlerinin geçerlik taşıyacak olmasıdır. 10 Aralık'ta AAD'nin İngiltere'nin Brexit sürecini tek taraflı olarak durdurabileceğine yönelik aldığı karar da bu bakımdan önemlidir.²⁸⁰ Theresa May'in istifası sonucunda Muhafazakar Partide yerine gelen eski Londra Belediye Başkanı Boris Johnson, İngiltere'nin yeni başbakanı seçilerek eski başkanı koltuğundan eden Brexit süreci için; "*May, İngiltere'yi koloni statüsünde kalacağı yarım bir Brexit'e götürüyor*" çıkışında bulunmuştur.²⁸¹ Nitekim İngiliz basınında, hükümetin anlaşma olmadan AB'den

²⁷⁹ <https://www.cnnturk.com/dunya/macrona-avrupa-ordusu-yaniti> (Erişim 05.01.19)

²⁸⁰ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46724957> (Erişim 06.01.19)

²⁸¹ <https://www.cnnturk.com/dunya/ingilterenin-yeni-basbakani-osmanli-torunu-boris-johnson?page=9> (Erişim 19.08.19)

ayrılması halinde ülkede petrol, gıda ve ilaç sıkıntısı yaşanacağına dair başlıklar şimdiden atılmaya başlamıştır.²⁸²

Yukarıdaki çerçevede dikkate değer olmak üzere, Habermas Avrupa Projesini, “Avrupa’daki ulusal hükümetlerin ulusal alanda kaybettikleri bir müdahale etme gücünü Brüksel’de geri kazanma” olgusu olarak görür ve “her yeni uluslarüstü rejimle birlikte siyasal aktörlerin sayısı azalırken, küresel ölçekte hareket edebilen ve bir dünya ekonomi düzeni projesini tasarlamak ve hayata geçirmekle ilgili düzenlemelerde bulunmak üzere işbirliği yapabilecek düzeyde az sayıdaki aktörün oluşturduğu topluluk güçlenmektedir” der.²⁸³ Bu düşünüş, bu noktada bize, 18. ve 19. Yüzyılda başat güç olmuş İngiltere’nin AB’den ayrılma kararının İngilizlerin eski güçlerine dönüşlerine olan inancın tezahürü gibi görünse bile, durumun geldiği noktada bunun o kadar da kolay olamayacağının bir göstergesini sunabilir.

Buraya kadar anlatılanlar, bir bütün olarak, AB özelinde değerlendirilse de aslında varılan nokta 20. Ve 21. yüzyılın uluslararası sisteminin dönüşümü ve Avrupa düzeninin de bu dönüşümden nasibini alarak yeni ayrışa nasıl evrildiğinin değerlendirilmesidir. Burada söz konusu olan; hegemonya savaşının siyasal, askeri, ekonomik, kültürel ve en önemlisi yeni bir uluslararası sistem yaratmaya ve ihraç etmeye yönelik kollarının ortaya çıktığı ve sürdüğü bir süreçtir. Bu yeni sistem arayışında Avrupa’nın özellikle son iki yüzyıldır olduğu gibi yeni sürecin dönüştürücülerinden olacağı aşıkardır. Bu noktada, sonuç yerine, AB özelinde duruma bakıldığında ise karşımıza çıkan çapraşık tablo şöyle ifade edilebilir: Bir yandan, Avrupa’da aşırı sağ görüşlü partilerin iktidarı, eski sömürgelerden gelen göçmen sorunları, Brexit sürecinin başka devletleri arkasına takıp takmayacağı gibi soru ve sorunlar göz önünde tutulduğunda AB’nin hala sahip olduğu hükümetlerarası tarzındaki *sui generis* yapısını koruyup koruyamayacağı yoksa asıl çekirdek kadrosuyla derinleşecek bir yapıya mı evrileceği konuları muamma gibi görünmektedir. Bir diğer yandan ise, hala çok uluslu şirketlerin uluslararası sisteme yön verdiği karmaşık karşılıklı bağımlılık devrinde dünya GSYH’nin %25’ini oluşturan AB’nin söz konusu sistemde hali hazırdaki önemli rolünü sürdürmekte

²⁸² <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49389337> (Erişim 18.08.19)

²⁸³ John P. McCormick, *Weber, Habermas ve Avrupa Devletinin Dönüşümü Anayasal, Sosyal ve Uluslarüstü Demokrasi*, çev. Ferit Burak Aydar, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1.Basım, Ocak 2017, İstanbul, s.216-217.

olduğu için hayatiyetini de sürdürmeye devam edeceğini rahatlıkla öne sürmek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Adler, E. ve Barnett, M. (1998). Security Communities in the Theoretical Perspective. *Security Communities*. Emanuel Adler ve Micheal Barnett (Editörler). (Birinci Baskı), Cambridge University Press.
- Ağaoğlu, A. (1925). Londra Merasimi. *Hakimiyet-i Milliye*, 4 Kanun-ı evvel 1925, No: 1596.
- Ailes, M. (2012). Charlemagne ‘Father of Europe’: A. European Icon in the Making. *Reading Medieval Studies*, 38, 59-60.
- Akgül Açıkmeşe, S. (2004). Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Bütünleşmesi. *Uluslararası İlişkiler*, Cilt:1, Sayı:1, 4-5.
- Alexandroff, A., Rosecrance, R. (1977). Deterrence in 1939. *World Politics*, vol.29, No.3, Nisan.
- Alganer, Y., Çetin M.Ö. (2007). Avrupa’da Birlik ve Bütünleşme Hareketleri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, Cilt:XXIII, Sayı:22.
- Anderson, M.S. (2014). *The Origins of the Modern European State System 1494-1618*. Routledge.
- Andrews, P.B.S. (1969). The Myth of Europa and Minos. *Greece&Rome*, vol.16, no.1, 60-66.
- Arı, T. (2008). *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- Arısoy, A. (2010). Avrupa’da Federalizm Geleneği ve Avrupa Bütünleşmesinde Federalist Akımlar. *Ege Akademik Bakış*, Cilt:10, Sayı:4, Ekim, 1202.
- Armaoğlu, F. (2012). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. 18.Baskı, İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Ateş, T. (2007). *Siyasal Tarih*. İkinci Baskı, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aytuğ, H. K, (2008). Bütünleşme Kuramlarının Avrupa Birliği Genişlemesine Bakışı. *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt:15, Sayı:1.
- Başvuru Kitapları (2012). *Dünya Tarihi*. 4.baskı, İstanbul: NTV Yayınları.

- Bennett, A.L. ve Oliver, J.K. (2015). *Uluslararası Örgütler, İlkeler ve Meseleler*. (Çev: Nasuh Uslu). (Birinci Baskı: Eylül), BB101 Yayınları:7.
- Bobbitt, P. (2002). *The Shield of Achilles War, Peace, and the Course of History*. (İlk Baskı), New York: Anchor Books.
- Booker, C. ve North, R. (2016). *The Great Deception Can the European Union Survive?*. (Üçüncü Baskı), Bloomsbury Publishing.
- Bostan, İ. (2017). Kanuni ve Akdeniz Siyaseti. *Muhteşem Süleyman*. Özlem Kumrular (Editör). (İlk Basım), Timaş Yayınevi.
- Boulding, K.E. (1958). Theoretical Systems and Political Realities:A Review of Morton A. Kaplan, System and Process in International Politics. *Journal of Conflict Resolution*. 2(4), 329-334.
- Bozkurt, V. (1993). *Avrupa Birliği*. (Birinci Baskı). Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Bull, H. (2012). *The Anarchical Society: a Study of Order in World Politics*. Palgrave Macmillan.
- Burban, J.L. (1988). Ortak Pazardan İç Pazara. (Çev:Turgut Turhan). *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. Cilt:40, Sayı:1, 321-323.
- Canbolat, İ.S. (2006). *Avrupa Birliği ve Türkiye Uluslararası Bir Sistemle Ortaklık*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Canbolat, İ.S. (2009). *Değişen Dünyada Almanya ve Türkler-Ulusal Çıkar, Ulusal Birlik ve Kamuoyu Tercih Açısından Bir İnceleme*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Dzwonchuk W.M, Skates J.S. *A Brief History of U.S. Army in World War II*. (1992). Center of Military History (U.S Army) (Editör). Washington D.C.
- Churchill, W. (2013). *The Gathering Storm*. Rosetta Books LLC, 2013, electronic edition.
- Cohrs, P.O. (2004). The Quest for a New Concert of Europe: British Pursuits of German Rehabilitation and European Stability in 1920s. *Locarno Revisited: European Diplomacy 1920-1929*. Gaynor Johnson(Editör). (İlk Baskı), Bolton: Institute Routledge Taylor & Francis Group.
- Curran, J.M. (2005). England's International Relations 1485-1509: Continuities amidst Change. *Tudor England and its Neighbours*, ed. Susan Doran, Gleen Richardson, New York: Palgrave Macmillan.
- Dedeoğlu, B. (2003). Avrupa Birliği'nin Bütünleşme Süreci I: Tarihsel Birlikler. *Dünden Bugüne Avrupa Birliği*. Beril Dedeoğlu (Derleyen). (Birinci Baskı), İstanbul: Boyut Kitapları.

- Dedeoğlu, B. (2015). *Uluslararası İlişkilerde Özel Bir Alan Bölgesel Bütünleşme Kuramlar Yaklaşımlar Modeller*, Birinci Basım, İstanbul: Yenyüzyıl Yayınları.
- Dedman, M.J. (1996). *The Origins and Development of the European Union 1954-95 A History of European Integration*, İlk Baskı, Routledge.
- Dettke, D. (2018). The 2003 Iraq War as a Turning Point in German-American Relations: Political Leadership and Alliance Cohesion. *German Politics*.
- Deutch, K.W. (1988). *The Analysis of International Relations*, Englewood Cliffs, Prentice-Hall International.
- Deutsch, H.C. (1954). Garip Bir Devre:1939-1941 Nazi Sovyet Münasebetleri. (Çeviren Fahir H. Armaoğlu). *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*. Cilt:9, Sayı:2.
- Deutsch, K.W. (1957). *Political Community and the North Atlantic Area*. Princeton:Princeton University Press.
- Dırık, A. R. (2013). *Uluslararası İlişkiler Tarihi, Diplomasi Tarihi*. Cilt 5, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Diez, T. ve Wiener, A. (2004). Introducing the Mosaic of Integration Thoery. *European Integration Theory*. Thomas Diez, Antje Wiener (Editörler). Oxford: Oxford University Press.
- Dinan, D. (2000). *Encyclopedia of the European Union*. Boulder/London: Lynne Rienner.
- Dinan, D. (2005). *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*. (Çev: Hale Akay). Birinci Basım, İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Dosenrode, S. (2009). "Obstacles to African Unity-A Deutchian Perspective", *Clash or Cooperation of Civilizations? Overlapping Integration and Identites*, ed. Wolfgang Zank, 1.Baskı, Ashgate Publishing Limited.
- Ercan, B. ve Ercan, A. (2015). Avrupa Bütünleşme Sürecinde Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Avrupa Vatandaşlığı İlişkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Cilt:8, Sayı 41.
- Erim, N. (1943). Milletler Cemiyeti Üzerine Düşünceler. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. cilt 1, sayı 1, 32-33.
- Etzioni, A. (1962). A Paradigm for the Study of Political Unification. *World Politics*, Vol.15, No.1, Ekim, 45.
- Etzioni, A. (2004). *From Empire to Community A New Approach to International Relations*. Palgrave MacMillan, İlk Baskı.

- Gary, M., Hooghe, L. ve Blank, K. (1996). European Integration From the 1980: State-Centric v. Multi-Level Governance. *Journal of Common Market Studies*. Vol.34, sayı 3, 342-343.
- Genç, M. (1999). *Birleşmiş Milletler ve Uzmanlık Örgütleri Mevzuatı*. I. Cilt, 1. Baskı, Bursa.
- Glasgow, G.(1926). From Dawes to Locarno Being a Critical Record of an Important Achievement in European Diplomacy 1924-1925. Harper & Brother Publishers. New York.
- Goldsmith, R. (1917). *A League to Enforce Peace*. 1.Baskı, New York: The Macmillian Company.
- Göksel İşyar, Ö. (2009). *Karşılaştırmalı Dış Politikalar Yöntemler – Modeller – Örnekler ve Karşılaştırmalı Türk Dış Politikası*. Bursa: Dora Yayıncılık.
- Griffiths, M., Roach, S.C. ve Salamon, M.S. (2011). *Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. (Çev: Cesran). (İkinci baskıdan çeviri), Nobel Yayınevi.
- Gürbüz, V. (2002). Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. S.29-30.
- Haas, E. (1961). International Integration: The European and Universal Process. *International Organization*. 15: 366–67.
- Haas, E.B. (1975). The Obsolescence of Regional Integration Theory. *Berkeley: Institute of International Studies*. University of California, No.25..
- Haas, E.B. (2004). *Uniting of Europe: Political Social and Economic Forces 1950-1957*. University of Notre Dame Press, Notre Dame Indiana.
- Habermas, J. (2016). *Bölünmüş Batı*, (Çev. Dilman Muradoğlu). (İkinci Baskı), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hashimoto, H. (2004). *The Prospects for A Regional Human Rights Mechanism in East Asia*. (Birinci Baskı), Routledge Library Editions.
- Henig, R. (2010). *Makers of the Modern World The League of Nation*. Haus Publishing Ltd.
- Higonnet, P.L.R. (1968). The Origins of The Seven Years War. *The Journal of Modern History*. Vol.40, No.1, 57-58.
- Hitler, A. (2005). *Kavgam*, (Çev: Hüseyin Cahit Yalçın). İstanbul: Manifesto Kitabevi.

- Hix, S. (2018). When Optimism Fails: Liberal Intergovernmentalism and Citizen Representation. *Journal of Common Market Studies*. Vol.56, Sayı 7, 1601-1602.
- Hobsbawm, E. (2016). *Devrim Çağı 1789-1848*. (Çev: Bahadır Sina Şener). (Sekizinci Baskı), Ankara: Dost Kitabevi.
- Hobsbawm, E. (2017). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırıliklar Çağı*. (Çev: Yavuz Alogan). (Onuncu Basım), İstanbul: Everest Yayınları.
- Hoffmann, S. (1966). Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe. *Daedalus*. Vol.95, No.3, Tradition and Change, 862-915.
- Holsti, K.J. (1974). *International Politics a Framework for Analysis*. (İkinci Baskı), Londra: Prentice Hall Publishing.
- Hoogh, L. ve Marks, G. (2001). *Multi-Level Governance and European Integration*. (İlk Baskı), Rowman&Littlefield Publishers,Inc..
- Hooghe, L. ve Marks, G. (2003). Unraveling the Central State, but How? Types of Multi-Level Governance. *American Political Science Review*. Vol.97, No.2, 236-237.
- http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/november/27/newsid_4187000/4187714.stm (Erişim 10.04.18).
- <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=38423&l=1> (Erişim 13.06.17)
- <http://www.bumko.gov.tr/Eklenti/2819,schumanbildirgesipdf.pdf?0> (Erişim 04 Mart 2018).
- <http://www.churchill-society-london.org.uk/astonish.html> (erişim 22.06.17)
- <https://www.bbc.co.uk/programmes/p0074rc8> (Erişim 13.02.18)
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46724957> (Erişim 06.01.19)
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49389337> (Erişim 18.08.19)
- <https://www.britannica.com/place/Europe>. (Erişim 27.02.19)
- <https://www.britannica.com/topic/functionalism-international-organizations> (Erişim 04.03.18.)
- <https://www.cnnturk.com/dunya/macrona-avrupa-ordusu-yaniti> (Erişim 05.01.19)
- <https://www.cnnturk.com/dunya/ingilterenin-yeni-basbakani-osmanli-torunu-boris-johnson?page=9> (Erişim 19.08.19)
- https://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/AB/ab_tarihce.pdf?p=38 (Erişim 23.03.18)

<https://www.theguardian.com/world/2016/aug/01/eec-britain-membership-european-economic-community-1961-archive> (Erişim 28.03.18)

<https://www.thenewfederalist.eu/Europa-and-the-bull-The-significance-of-the-myth-in-modern-Europe> (Erişim 28.02.18)

<https://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/> (Erişim 28.02.18)

<https://www.strasbourg-europe.eu/en/the-european-vocation-of-strasbourg/discover-artistic-europe/>

Jackson, P. (2013). *Beyond the Balance of Power, France and the Politics of National Security in the Era of the First World War*. Cambridge University Press.

Kahraman, S. (2012). Avrupa Bütünleşmesi Kuramları: 1980 Sonrası. *Avrupa Birliği -Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. Belgin Akçay, İlke Göçmen (Editörler). (İlk Baskı), Seçkin Yayıncılık.

Karluk, R. (2004). *Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişimi, Genişlemesi, Kurumları*. (On birinci Baskı), İstanbul: Beta Basım A.ř.

Kaplan, M. (2005). *System and Process in International Politics*. Ecpr Press.

Keohane, R. ve Nye, J.S.. Power and Interdependence in the Information Age. *Foreign Affairs*. Sep/Oct.

Keohane, R.O. ve Nye, J.S. (1989). *Power and Interdependence*. Scoot, Foresman/Little, Boston: Brown Series in Political Science.

Kershaw, I. (2007). *Hitler 1899-1936: Hubris*. (Çev: Zarife Biliz). (Birinci Baskı), İstanbul: İthaki Yayınarı.

Kissinger, H. (1979). *The White House Years*. Little, Brown Company.

Kissinger, H. (2000). *Diplomasi*. (Çev: İbrahim H. Kurt). (İkinci Baskı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kissinger, H. (2015). *World Order Reflections on the Character of Nations and the Course of History*. (İkinci Baskı), Penguin Books.

Kleine, M. ve Pollack, M. (2018). Liberal Intergovernmentalism and Its Critics. *Journal of Common Market Studies*, JCMS. Vol.56, Sayı 7, 1493-1509.

Lijphart, A. (2008). *Thinking About Democracy Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. (Birinci Baskı), NYC: Routledge Taylor&Francis Group.

- Lindberg, L.L. (1963). *The Political Dynamics of European Economic Integration*. California: Stanford University Press.
- Lindberg, L.N. (1963). *The Political Dynamics of European Economic Integration*. Stanford: Stanford University Press.
- Lindberg, L.N. (1966). Integration as a Source of Stress on the European Community System. *International Organization*. No:20(2), 233-265.
- Lindberg, L.N., Scheingold, S.A. (1971). *Regional Integration: Theory and Research*. Harvard University Press.
- Lukes, S. (1984). "Saint Simon", 1760-1825, (Çev: İhsan Sezal). *Sosyoloji Konferansları Dergisi*. Sayı.20, 109-110.
- Machiavelli (1998). *Hükümdar*. (Çev: H. Kemal Karabulut). (Beşinci Basım), İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Manners, I. (2010). Global Europa: Mythology of the European Union in World Politics. *Journal of Common Market Studies*. Volume 48, No.1, 68-70.
- Marks, G. (1996). Competencies, Cracks and Conflicts: Regional Mobilization in the European Union. *Governance in the European Union*. Gary Marks (Editör). London: Sage.
- Marks, G., Nielsen, F., Ray, L. ve Salk, J. (1998). Competencies, Cracks and Conflicts: Regional Mobilization in the European Union. *Governance in the European Union*. Gary Marks, Fritz W.Scharpf, Philippe C. Schmitter, Wolfgang Streeck (Editörler). (Gözden Geçirilmiş İlk Baskı), London: Sage Publications.
- Marks, G., Schasrpf, F.W., Schmitter, P.C. ve Streeck, W. (1996). Governanace in the European Union. Exminin the Present Euro-Polity with the Help of Past Theories. Philippe Schmitter (Editör). (Birinci Baskı), Londra: Sage Publications.
- Mattli, W. (1999). *The Logic of Regional Integration Europe and Beyond*. (İlk Baskı), Birleşik Krallık: Cambridge University Press.
- Mau, S. ve Büttner, S. (2010). Transnationality. *Handbook of European Societies Social Transformations in the 21st Century*. Stefan Immerfall, Göran. (Editörler). Springer.
- Mazı, F. (2014). Çok Düzlemli Avrupa Birliği'nde Çevre Politikası Entegrasyonu Üzerine Bir Değerlendirme: Sektörel Koordinasyon ve Bölgesellik. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Isparta, C.14, S.1, 226-228.
- McCormick, J. (2002). *Understanding the European Union*. (İkinci Baskı), New York: Palgrave.

- McCormick, J.P. (2017). *Weber, Habermas ve Avrupa Devletinin Dönüşümü Anayasal, Sosyal ve Uluslarüstü Demokrasi*. (Çev: Ferit Burak Aydar). (Birinci Basım), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- McMormick, J. (2002). *Understanding European Union*. (İkinci Baskı), New York: Palgrave MacMillian.
- McNeill, W.H. (2002). *Dünya Tarihi*. (Çev: Alaeddin Şenel). (Altıncı Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Mercan, S.S. (2011). Siyasal Bütünleşmeler Kuramı Işığında AB Genişlemesi. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*. Cilt 10, No:1, 2011, s.74.
- Mingst, K.A. (2003). *Essential of International Relations*. (İkinci Baskı), W.W. Norton & Company.
- Mitrany, D. (1948). The Functional Approach to World Organization. *International Affairs (Royal Insitute of International Affairs 1944-)*. Volume 24, Issue 3, 351-352.
- Mitrany, D. (1966). *A Working Peace System*. Chicago, Quadrangle Books.
- Modelske, G. (1978). The Long Cycle of Global Politics and the Nation-State. *Comparative Studies in Society and History*. Vol.20, No.2, Varieties of Modernization.
- Moravcsik, A. (1998). *The Choice for Euope Social Purpose and State Power From Messina to Maastricht*. (İlk Baskı), New York: Cornell University Press.
- Moravcsik, A. ve Schimmelfening, F. (2009). Liberal Intergovernmentalism. *European Integration Theory*. Antje Wiener, Thomas Diez (Editörler). (İkinci Baskı), Oxford Univesity Press.
- Moravcsik, A. (1993). Preference and Power in the European Community: A Liberal Intergovernmentalist Approach. *Journal of Common Market Studies*. Volume 31, No.4, December, 480-483.
- Mowat, R.B. (1923). *The European State System A Study of International Relations*. (İlk Baskı), Londra: Oxford University Press.
- Nas, Ç. (2014). Altiero Spinelli: İdeallerin Avrupası. *İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi*, Nisan.
- Niemann, A. ve Schmitter, P.C. (2004). Neofunctionalism. *European Integration Theory*. Thomas Diez, Antje Wiener (Editörler). Oxford: Oxford University Press.
- Nye, J. (1971). *Peace in Parts Integration and Conflict in Regional Organization*. (İlk Baskı), Boston: Little, Brown and Company.

- O'neil, M. (1996). *The Politics of European Integration*. London and New York: Routledge.
- O'Neill, M. (2005). *The Politics of European Integration*. Elektornik Baskı, Routledge.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (2012). "Fayda Paylaşımı" Kavramı, Teorik Altyapısı ve Pratik Yansımaları. *ORSAM Rapor*. No:116, ORSAM Su Araştırmaları Programı Rapor No:14.
- Ortaylı, İ. (2015). Avrupa'nın Kaderi Viyana'da Değişti. *Milliyet Gazetesi*. 14.06.15.
- Özdal, B. ve Genç, M. (2005). *Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Türkiye-AB İlişkilerine Etkileri*. (Birinci Baskı), İstanbul: Aktüel Yayınları Alfa Akademi LTD..
- Özdemir, H. (2015). *Avrupa Mantiğı Avrupa Bütünleşmesinin Teori ve Dinamikleri*. (İkinci Baskı), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Peterrson, J. ve Bomberg, E. (1999). *Decision-Making in the European Union*. Neill Nugent, William E. Paterson, Vincent Wright (Editörler). (İlk Baskı), MacMillian Press LTD.
- Peters, G. ve Pierre, J. (2004). *Governance Approaches. European Integration Theory*. Antje Wiener, Thomas Diez (Editörler). Oxford: Oxford University Press.
- Peterson, J. (1995). Decision-Making in the European Union: Towards a Framework for Analysis. *Journal of European Public*. 2:1, 69-93.
- Phythian, M. (2007). The Promise and Pitfalls of Multilevel Governance. *International Studies Review*. 9, no. 2, 304-06.
- Potyemkin, V., Bakruşin, S., Efimov, A., Mintz, İ. ve Kosminski, E. (2009). *Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi) I*, (Çev: Attila Tokatlı). (Birinci Basım), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Reçber, K. (2010). *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Roberts, J.M. (2016). *Avrupa Tarihi*. (Çev: Fethi Aytuna). İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ropes, A.R. (1899). The Causes of the Seven Years' War. *Transactions of the Royal Historical Society*. Vol. 4, 144-145.
- Rosamond, B. (2000). *Theories of European Integration*. Houndsmills: MacMillan.
- Rosamond, B. (2005). The Uniting of Europe and the Foundation of EU Studies: Revisiting the Neofunctionalism of Ernst B. Haas. *Journal of European Public Policy*. 12:2, Nisan, 237-240.

- Rose, F.W. (1977). Serio-Comic War Map for the Year 1977. London: G. W. Bacon & Co., 1877 Print, <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:19343682> (Erişim 31.01.2019).
- Sancaktar, C. (2013). Bütünleşme ve Bütünleşme Teorileri, *Uluslararası İlişkilerde Teorik Tartışmalar*, Hasret omak, Caner Sancaktar (Editörler). (İlk Baskı), İstanbul: Beta Basım A.ř.
- Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih (İlkçağlardan 1918'e)*. (On yedinci Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2007). *Siyasi Tarih 1914-1994*. (On beşinci Baskı), Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2008). *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*. 17. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, A. ve Kaya, E. (2012). Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış. *Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve atışma özümleri*. Atilla Sandıklı (Editör). İstanbul: BİLGESAM Yayınları.
- Sangiovanni, M.E. (2006). *Debates on European Integration*. Palgrave MacMillan: Basingstoke.
- Saurugger, S. (2014). *Theoretical Approaches to European Integration*. (Birinci Baskı), Palgrave Macmillan.
- Schmitter, P. (1970). A Revised Theory of Regional Integration. *International Organization*. Vol.24, Sayı 4, Regional Integration: Theory and Research, Autumn, 836-868.
- Schimmelfennig, F. (2018). Liberal Intergovernmentalism and the Crises of the European Union. *Journal of Common Market Studies*. Vol.56, Sayı 7, 1578-1579.
- Schimmelfennig, F. and Rittberger, B. (2006). Theories of European İntegration: Assumptions and Hypotheses. *European Union Power and Policy-Making*. Jeremy Richardson (Editör). (Üçüncü Baskı), Routledge.
- Schimmelfennig, F. ve Rittberger, B. (2006). Theories of European İntegration: Assumptions and Hypotheses. *European Union Power and Policy-Making*. Jeremy Richardson (Editör). (Üçüncü Baskı), Routledge.
- Schroeder, P.W. (1996). *The Transformation of European Politics 1763-1848*. (İlk Baskı), Oxford University Press.
- Schuman, F.L. (1948). *International Politics The Destiny of the Western State System*. (Dördüncü Baskı), McGraw-Hill Book Company Inc..

- Sharp, A. (2011). *Consequences of Peace The Versailles Settlement: Aftermath and Legacy 1919-2010*. (İlk Baskı), Birleşik Krallık, Haus Publishing Ltd..
- Sheehan, M. (1996). *Balance of Power History and Theory*. (İlk Baskı), Londra: Routledge.
- Shepley, N. (2016). *Explaining International Relations 1918-1939 A Student's Guide*. (İlk Baskı), AUK Academic.
- Shirer, W.L. (2011). *The Rise and Fall of the Third Reich A History of Nazi Germany*. Electronic Edition, New York: Rosetta Books LLC.
- Shore, C. (2000). *Building Europe The Cultural Politics of European Integration*. (İlk Baskı), Routledge.
- Slantchev B.L. (2005). Territory and Commitment: The Concert of Europe as Self-Enforcing Equilibrium. *Security Studies* 14. no.4, Ekim-Aralık, 565.
- Slapin, J.B. (2011). *In Veto Power: Institutional Design in the European Union*. Ann Arbor:University of Michigan Press.
- Soutu, G.H. (2014). *Avrupa Birliği Tarihi 1815'ten Günümüze*. (Birinci Basım), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Sönmezoğlu, F., Güneş, H. ve Keleşoğlu, E. (2017). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. (Gözden Geçirilmiş 7.Baskı), İstanbul: Der Kitabevi.
- Spinelli, A. ve Rossi, E. (1998). The Ventotene Manifesto. *Ventotene: The Altiero Spinelli Institute for Federalist Studies*. s.75-96.
- Spolare, E. (2013). What is European Integration Really About? A Political Guide for Economists. *Journal of Economic Perspectives*. Volume 27, Sayı 3.
- Staab, A. (2013). *The European Union Explained Institutions, Actors, Global Impact*. (Üçüncü Baskı), Bloomington: Indiana University Press.
- Steiner, Z. (2005). *The Lights that Failed European International History 1919-1933*. (Birinci Baskı), Oxford University Press.
- Storer, C. (2013). *A Short History of Weimar Republic*. New York: I.B. Tauris&Co.Ltd..
- Taylor, P. (1995). *International Organization in the Modern World The Regional and the Global Process*. (Birinci Baskı), Pinter Publishing Ltd..
- Taylor, P. ve Groom, A.J.R. (1975). *Functionalism and International Relations. Functionalism: Theory and Practice in International Relation*. (İlk Baskı), London: University Press.

- Terreblanche, S. (2014). *Western Empires, Christianity, and Inequalities between the West and the Rest 1500-2010*. (İlk Basım), Cape Town: Penguin Books.
- Uluslararası İlişkiler Tarihi (Diplomasi Tarihi)-3*, (Çev: Attila Tokatlı). (Birinci Basım), İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Toynbee, A. (2005). *Hatıralar: Tanıdıklarım*, (Çev: Deniz Öktem). (İkinci Baskı), İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ülger, İ.K. (2017). *Avrupa Birliği'nin ABC'si*. (Güncellenmiş 4.Baskı), Ankara: Sinemis Yayınları.
- Viotti, P.R. ve Kauppi, M.V. (2012). *International Relations Theory*. (Beşinci Baskı), Pearson.
- Wallerstein, I. (2000). *Bildiğimiz Dünyanın Sonu Yirmi Birinci Yüzyılın Sosyal Bilimi*. (Çev: Tuncay Birkan). (Birinci Basım), İstanbul: Metis Yayınları.
- Wallerstein, I. (2007). *Avrupa Evrenselciliği İktidarın Retoriği*. (Çev: Sinan Önal). (İlk Baskı), İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Waltz, K.N. (1979). *Theory of International Politics*. Addison-Wesley Publishing Company.
- Waltz, K.N. (2014). Political Structure. *The Realism Reader*. Colin Elman, Micheal Jensen (Editörler). (İlk Basım), New York: Routledge.
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*. Londra: Routledge.
- Wright, J. (2010). "Locarno: A Democratic Peace?". *Review of International Studies*, vol.36, no.2.
- Yılmaz, V. (1998). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Yurdusev, A.N. (2007). "Uluslararası İlişkiler" Öncesi. *Devlet, Sistem ve Kimlik Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar*. Atila Eralp (Derleyen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Zewde, B. (2003). *A History of Modern Ethiopia 1855-1991*. (İkinci Baskı), Ohio University Press.
- Zielonka, J. (2007). Avrupa'da Yeni-Ortaçağ Düzeninin Yükselişi. (Çev: Muzaffer Şenel). *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. Cilt 12, Sayı 23, 50-52.
- Zielonka, J. (2008). Is the European Union a Neo-Medieval Empire?. *The Cicero Foundation. Great Debate Paper, No.1*, http://www.cicerofoundation.org/lectures/Jan_Zielonka_The_EU_Neo-Medieval_Empire.pdf, (Erişim 28.12.18)

Zimmern, A. (1936). *The League of Nations and the Rule of Law 1918-1935*. Londra: MacMillian.

2. *Dünya Savaşı Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İstanbul: Yener Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Arife Kübra GAZİ
Uyruğu : T.C.
Doğum Tarihi ve Yeri : 15 Kasım 1990, Bakırköy
Elektronik Posta : arifekubragulmez@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü	2011
Yüksek Lisans	İMU, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, devam ediyor.	

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
2014--	Türk Hava Yolları A.O	Kabin Memuru

YABANCI DİLLER

İngilizce

HOBİLER

Yağlı boya tablo, seyahat, kitap okumak